

Franz Wingender

**mit
danske
liv**

Studieafdelingen
ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig

Rosenkilde og Bagger

MIT DANSKE LIV

Franz Wingender (f. 1918).

Foto fra

FRANZ WINGENDER

MIT DANSKE LIV

*Baggrund og grundlag for en tilværelse
som dansk i Sydslesvig 1920-1950*

Udgivet af
Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek
for Sydslesvig

ROSENKILDE OG
BAGGER 1983

Franz Wingender:
Mit danske liv.
Baggrund og grundlag
for en tilværelse som
dansk i Sydslesvig
1920-1950.

Udgivet af Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for
Sydslesvig, Flensborg 1983

Sats og tryk: Laursen · Tønder

© Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig,
Flensborg

Rosengkilde og Bagger
ISBN 87-423-0415-6

Bogens bind: Helge Krempin, D-2390 Flensborg.

Studieafdelingens udgivelser er redigeret af Johann Runge.

Studieafdelingen takker *Det unge Grænseværn* og *L
ritz og Augusta Dahl Mindelegat II* for tilskud til bog
udgivelse.

Jørgen Hamre   Johann Ri

INDHOLD

Forord	7
Fra Bismarck til Weimar-tiden	9
Dansk livsvilje og nyt virke	23
Inflation og uro	32
Kriseår med nye muligheder	41
Farvel til demokratiet	49
Under nazismens åg	56
Mod ragnarok	64
Den indre front	73
Krig, sammenbrud – og nyt mod	81
Danmark besat	90
Illegalt arbejde	100
En ny arbejdsdag begynder	111
Krigsfangerne og de savnede	118
Elendighed – og fremgang	126
Modsætningernes år	133
Fred uden frihed	143
Politiske skuffelser – folkelig styrkelse	150
Noter	155
Tidstavle	159
Personregister	213

FORORD

Disse erindringer tilegnes i taknemlighed og respekt mine forældre og min bror Hans, der faldt i Rusland i februar 1942.

Hermed er sagt erindringer, og straks melder en vis ængstelse sig. Er man overhovedet i stand til at give erindringer perspektiv og mening?

Trods alt har jeg i skildringen af barndoms- og ungdomsårenes oplevelser og begivenheder i det folkelige fællesskab, der blev det bærende element i modgang og medgang, søgt at knytte fortid til nutid – de to begreber der på afgørende vis er medbestemmende for en fremtid.

Det er ikke danskhedens historie, der søges skildret. Mine oplevelser og beskedne bidrag til arbejdet er kun tilfældige brikker i den store mosaik, som livet i den danske folkedel i Sydslesvig kan lignedes med i de afgørende tre årtier 1920-50.

Jeg takker Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig og i særdeleshed redaktør Otto Lippert for tilskyndelse, råd og praktisk bistand.

Flensborg, august 1982

Franz Wingender

Fra Bismarck til Weimar-tiden

Danskheden i Sønderjylland, både i Nordslesvig og Sydslesvig, har i flere perioder siden Dybbøls fald været truet. Farligst blev truslerne for den sydslesvigske danskhed, der dannede stødpude og først måtte tage imod de politiske, kulturelle og religiøse strømninger fra syd.

Dette gjaldt ikke mindst området øst for Trene og de vestlige egne af Angel, hvor de ældgamle færdselsveje fører mod det sydlige udland. Her stod den politiske kamp, og her hørtes i sin tid våbengny.

Her søgte Erik af Pommern forgæves at vriste Gottorp ud af holstenernes greb, og her lød fordømmelsen af dansk sprog fra prædikestolen i Hyrup kirke ved den saksiske sjælesørger pastor Fischer, der tordnede til sin menighed: »I djævlepak og helvedsbrande, har jeg ikke villet lære jer at tale tysk? Men dette djævlepak bliver ved sit dumme, danske sprog hjemme, indbyrdes og overalt.«

En granskning af strøget omkring Trene som en slags folkeskel vil placere manganen en brik på rette plads i den sydlige danskheds brogede billede.

Med dette og med Dybbøls fald som baggrund og efter at Bismarck hejste fanen over et nyt Europakort, og et nyt Tyskland fødtes som verdensdelens problembarn, har danskheden gennemgået en lutring og oplevet en vækst. Heri findes vort ståsted i dag al anden snak til trods. For uden en klar og erkendt forankring i fortidens tilskikkelser er der ingen fremtid for et folkelivs beståen.

Den magtpolitik, der begyndte med Bismarck og Dybbøl, sank til bunds i Flensborg fjord i maj 1945. Men skønt Tyskland kom til at præge magtpolitikken indtil kapitulationen i 1945, døde nationalitetsprincipperne hverken på Dybbøl eller på senere slagmarker. Det er på disse princippers grundide, at danskheden fortsat fører sin kamp for det danske Sydslesvig, og vi har retten til det. Grundlaget for det gamle danske mindretal er også grundlaget i dag.

Vi skal vogte os for at tro, at tidens nye strømninger kan vurderes og følges ved at lade tiden før 1945 forsvinde i glemselens tågeslør. Det kan synes lettere at kaste ballasten over bord, men det giver rodløshed, usikkerhed og opløsning af den folkelige fællesskabsfølelse.

Trenedalen

se, der ikke mindst for danske sydslesvigere er af afgørende betydning.

Min slægt stammer på mandssiden fra vinbønder fra det spansk-portugisiske grænseområde, indvandret i slutningen af 1700-tallet. Deres indflydelse på mig i forhold til det nationale har sin naturlige begrænsning. På spindesiden derimod er den så meget stærkere. Som Angel-bønder og kvæg- og hestehandlere kan jeg følge slægten flere generationer tilbage. Bøl, Kius, Ulsnæs, Arnæs, Husby, Gremmerup, Lyshøj og Torsballe er steder i Angel, hvor slægtens veje har gået.

Min oldemors bror var noget synsk, ikke nogen sjælden foreteelse i det lukkede, mørke Angel. En dyster efterårsaften med ruskevej fik han besøg af en nevø, som han senere ville følge lidt på vej hjem. Nevøen, der var kommet til fods, sad med op på hesten, og de red af sted. Et stykke fremme ved en tværgående vej stejlede hesten pludselig og gjorde omkring. I vildt løb gik det hjemad, og hesten standede først hjemme på gårdspladsen. Hvad var sket?

En skumdækket hest og en bleg, noget chokeret rytter, der fortalte, at hesten pludselig havde spidset øren og slået med hovedet, var stejlet for så at vende om og fare af sted. Selv havde han i det korte øjeblik, da hesten reagerede så voldsomt, hørt vognrumlen, våbenklirren og støvletramp og havde set marcherende kolonner i frem-

mede uniformer. Nevøen var forbavset. Han havde intet hørt eller set. Da det blev dag, fulgtes de to igen ad, men intet usædvanligt skete. Hesten gik roligt over det om natten så ildevarslende vejkryds.

Nogen tid efter fortalte min oldemors bror, at han om natten havde set noget mærkeligt. I Arnæs stod langs gaden en lang række geværpyramider. Der var fremmede soldater og en vældig uro.

Et par måneder senere, en kold vinterdag, stod der prøjsiske geværpyramider i Arnæs, og langs den natlige rytters tværgående vej drog tysk krigsfolk mod nord. Krigen 1864 var i fuld gang.

På Herrnhuter-kirkegården i Christiansfeld ligger en forfader begravet. En af hans efterkommere – min oldefar – var ansat ved den nye jernbane ved Haderslev. I 1864 drog han i felten. Efter krigen blev han forflyttet til Flensborg, og her døde han i 1919. Indtil da modtog han den danske »æressold«, som sydslesvigerne kalder det. Selv i dag kan man høre folk fortælle, at deres oldefar eller bedstefar har fået den danske konges »æressold«. Selv tysksindede sydslesviger fortæller om det og ofte med stolthed i stemmen. »Æressolden« udgjorde 100 mark om året og udbetaltes ifølge en lov fra 1905 om understøttelse til danske soldater fra den sidste slesvigske krig.

Da Bedstefar som tiårig kom til Flensborg, kunne han ikke et ord tysk, men alligevel glemte han sit danske modersmål. Plattysk blev hjemmets sprog. Een ting glemte han dog aldrig. Han kunne synge »Dengang jeg drog af sted« på dansk.

Bedstemors sprog var fra barnsben det plattysk, der taltes i Syd- og Midtangel.

Med prøjsernes overtagelse af magten i landet ophævedes uden videre den frie danske menigheds to skoler – i Nørregravene og ved Nørreport – med tilsammen cirka 500 elever, og med loven af 11. marts 1872 blev det umuliggjort at videreføre de private skoler i Flensborg.

A. C. C. Holdts drenge-realskole blev først tvunget til at afskedige en af sine dygtigste lærere, sydslesvigeren Gustav Johannsen, men det var kun en forløber for skolens tvangslukning i 1875.

Chr. F. Monrad – med titlen collaborator som det hed dengang – blev sammen med de øvrige lærere afskediget fra Flensborg Latin- og Realskole (i Rødegade, nedrevet 1968). Münsters danske pigeskole, som han derefter ledede, måtte også opgives.

Herefter var dansk undervisning strøget på de flensborgske skolers timeplan i de næste cirka halvthundrede år.

Redaktør Jens Jessen (1854-1906)

Mens således alt dansk blev undertrykt, forbudt eller forfulgt, skete der alligevel en samling på flere områder. Det kan forekomme mærkeligt, at Flensborg Avis som en danskskrevet avis i 1869 fik lov til at udkomme – et dansksindet, tyskskrevet blad »Flensburger Zeitung« havde man haft i mange år – men en ny prøjsisk presselov åbnede pludselig mulighed for, at en avis på dansk kunne sættes i gang. Netop Flensborg Avis fik meget stor betydning både i Nord-slesvig og Sydslesvig, ikke mindst efter at redaktør Jens Jessen i 1882 overtog bladet.

I Flensborg satte Borgerforeningen mange ting i gang, og ved århundredskiftet havde man både amatørteater, gymnastik og foredrag foruden naturligvis festerne. I 1912 dannedes en »Ungdoms- og Foredragsforening for Flensborg og Omegn«.

Landboerne havde fra 1866 sluttet sig sammen i en landboforening, der målbevidst arbejdede med dyrskuer i Frueskoven i Flensborg, med møder rundt omkring og med at skabe en større bogsamling. På Aagaard Landbrugsskole søgte man at holde stand mod den fremadskridende tyske tvangspolitik. Mikkelsen Tofte førte en sejrskamp med sine små elevhold, oftest kun op til en halv snes elever. Han havde god kontakt til de danske kredse i Flensborg, og adskillige fester blev holdt på Aagaard med medlemmer fra Borgerforeningen som gæster.

Samtidig med at de sidste danske skoler i Flensborg måtte lukke, var der en enlig vandringsmand, der nær slagmarkerne ved Sankelmark og Oversø lagde vejen om ad Aagaard. Det var sangeren, fortælleren, højskolemanden Morten Eskesen, der søgte at bringe opmuntring til denne den sydligste danske skole, som endnu kæmpede for dansk ret – og for sin eksistens.

Morten Eskesen og Mikkelsen Tofte lagde sædekorn, der kom til at spire, men ofte måtte danskheden vandre ad skjulte og glemte veje. I dag ligger der i sognet tre danske børneskoler og påny en højskole.

Regelmæssigt kom Morten Eskesen vandrende igennem Angel, og for mangan en Angel-bonde var han den eneste forbindelse med det danske. Det gjaldt således den stoute Henrik Lassen fra Strukstrup, hvis søn Peter i 1884-85 havde været elev på Aagaard. Ved et af sine besøg sagde Morten Eskesen om sydslesvigerne: »Åh, de folk hernede er så danske, så danske, kun ved de det ikke selv ...«.

I 1889 måtte Aagaard Landbrugsskole give op. Mikkelsen Tofte boede endnu nogle år på gården, der derefter blev overtaget af Gu-

stav Johannsen. I dag er den i familien Lübkes eje, og herfra kom landråd, senere ministerpræsident Fr. W. Lübke, der var en af danskhedens hårdeste modstandere i årene efter den anden verdenskrig.

I Nordslesvig havde danskheden fået samling på arbejdet, og ikke mindst ungdomsarbejdet kom ind i et støt fremadskridende virke, der omkring århundredskiftet var ført frem til egnene omkring den nuværende grænse. Sprogforeningens og Sønderjydsk Skoleforenings virksomhed begyndte også at sætte spor.

Flensborg Avis var blevet et kamporgan, og redaktør Jens Jessen og flere af hans medarbejdere måtte adskillige gange vandre i fængsel.

Allerede før 1848 var der skabt folkebiblioteker mellem Kongeåen og Ejderen, oftest indrettet i præstegårde og skoler. Efter 1864 blev der fra tysk side sat kraftigt ind for at få disse biblioteker udryddet, men omkring 1890 kom de påny i gang med A. D. Jørgensen i spidsen for arbejdet.

I Gustav Johannsens hus »Margrethes Minde« i Flensborg blev skabt en slags centralbibliotek. Gustav Johannsens datter virkede som bibliotekar, men i takt med tidens voksende vanskeligheder i f.eks. stemmemæssig og sproglig henseende faldt biblioteket efterhånden i tornerosesøvn.

I 1912 sendte »Udvalg for kristelig Virksomhed i Nordslesvig« sygeplejerske Maren Sørensen til Flensborg. Året efter dannedes Flensborg Sygeplejeforening, og dermed begyndte et virke også på det humanitære område.

Endnu nogle foreninger udover de allerede nævnte – og udover en politisk vælgerforening, der opstillede til valgene – fik betydning. Den selskabelige »Enigheden« var en torn i de prøjsiske myndigheders øjne, og den måtte opløses i 1876. Men som en fugl Fønixs steg foreningen »Ydun« op af asken og førte arbejdet og traditionerne videre. Afholdsfolk samledes i logerne »Skjold« og »Godt Håb« og danske statsborgere i foreningen »Odin«.

Endelig bør nævnes det ældgamle, traditionsrige St. Knuds Gilde med en på dansk skrevet »Skrå« fra tiden omkring 1200. Kan der end ikke peges på en ubrudt linie gennem alle disse århundreder, er der dog stolte traditioner at se tilbage på, og gildet har i perioder spillet en ikke ubetydelig rolle. F.eks. befandt kong Frederik den VII sig vel aldrig bedre end blandt Flensborgs Knudsbrødre.

Efter den voldsomme tyske fremfærd i Køllertiden kom der i årene

op til den første verdenskrig atter god vækst i det danske arbejde. Man fandt sammen, og man fandt på råd, når fængsel, forbud og anden undertrykkelse slog ned. Foredragsvirksomheden f.eks. var ofte udsat for forbud. Møder med foredrag blev simpelthen betegnet som provokerende og måtte ikke finde sted. Emner som »En rejse i Lapland« eller »Det gamle Rom« kunne udmærket blive til et godt nationalt møde. Der kunne altid spindes tråde tilbage til hjemstavns forhold og kamp.

Redaktør Ernst Christiansen foreslog som modtræk afholdelse af læsemøder og drøftede det med en del navnlig yngre foreningsledere en aften i 1905 i Borgerforeningen. Herefter begyndte en række værdifulde samvær med sang, samtale og oplæsning i sognene omkring Flensborg.

Sådan nåede man frem til den første verdenskrig. I august-dagene i 1914 blev mange ledende danske mænd og nogle kvinder arresteret – efter kortere eller længere tid dog atter frigivet. Arbejdet kom til at ligge næsten stille. Ethvert hjem havde nok at gøre med at klare dagen og vejen.

På det store folkemøde i Haderslev lige før krigens udbrud kunne sønderjydernes rigsdagsmand i Berlin, H. P. Hanssen, svare på den tyske kronprins' udfordrende udtalelser i anledning af 50 året for Dybbøls fald »... hvad den tyske ørn en gang har slået sin klo i, det slipper den ikke igen« ved at citere Hostrups ord:

»Du kan vel kro dig af døgnets kår,
af sejren det har dig skabt;
men du kæmper en kamp imod tusind år,
og i den har du visselig tabt.«

Det siger noget om, hvor stærk man følte sig, og med hvilken tro og fortrøstning, man så på fremtiden, skønt § 5 med løftet om afstemning ved en aftale mellem Østrig og Prøjsen i 1878 var blevet ophævet. Nationalt stod befolkningen styrket.

Krigen slog dybe skår, men var end sorgen daglig gæst i landsdelen, så fulgte alle danske nøje begivenhedernes udvikling. Kort før sammenbruddet og revolutionen i november 1918 rejste H. P. Hanssen den 23. oktober i Rigsdagen i Berlin kravet om afstemning, og efterhånden som mændene vendte hjem fra krigstjeneste, kom der gang i tingene.

Allerede folkemødet på »Folkehjem« i Aabenraa den 17. november viste dog, at der ville komme et brud i den danske sønderjydske front. Bonden Peter Lassen, Strukstrup, og andre med ham gik om-

gående i kamp imod H. P. Hanssens såkaldte Aabenraa-linie, og afstemningen kom til at foregå præget af et indre modsætningsforhold mellem nord og syd.

For anden afstemningszone dannedes Det mellemslesvigske Udvalg, der kom til at lede afstemningskampen, og i den bevægede tid 1919-1920 skabtes nye organisationer for at få flest mulige i tale og med ind i et aktivt arbejde.

Den 5. april 1919 genoprettedes Ungdoms- og Foredragsforeningen under navnet Flensborg Ungdomsforening, og 10. august samme år dannedes Dansk Spejderkorps, Flensborg. Drengene i de grønne bluser blev ofte udsat for overlast. En dag havde de fået overrakt et dannebrogssflag på et af afstemningsskibene, og da de stolt førte det i spidsen for troppen på vej hjem mod mødelokalet i Toosbüygade – det senere »Ansgar« –, kom de ind i et tysk demonstrationstog ved hjørnet af Nørregade og Nygade. Det gav slagsmål, men drengene rykkede sammen om flaget og slog sig igennem. Det lykkedes dem at nå ind i mødelokalet, hvor rifter og blodige næser kunne ordnes. På mange måder kom spejderne til at gøre god nytte i afstemningsarbejdet, bl.a. som ordonnanser. Noget senere kom også pigespejdere med. På grund af de grønne bluser fik spejderne af tyskerne navnet »Grashüpfer«, græshopper.

Tiden op til afstemningen blev præget af en massiv og hård tysk skræmmekampagne. Bestyrelsen for Kobbermøllen lod meddele, at fabrikken ville blive flyttet til Dresden, hvis Kobbermølle kom ind under Danmark, og flyveblade fortalte, at skibsværftet gik sin undergang i møde, hvis Flensborg blev dansk. Til truslerne føjedes store løfter om arbejde, bedre valutakurs, frihavn i Flensborg – den fik vi i og for sig i form af en havn fri for skibe – og meget andet. Trusler og løfter forblev ikke helt uden virkning. Uro og usikkerhed kom til at præge mange hjem.

Jeg selv kom i 1919 som lille purk, der lige skulle til at lære at gå og at tale, til at bo i Kolding hos venner af familien. Mine forældre undersøgte mulighederne for selv at flytte til Kolding, men det lod sig ikke gøre på det tidspunkt, og vi vendte tilbage til Flensborg. De børn, jeg nu kom til at lege med, kunne ikke forstå mig, og jeg kunne ikke forstå dem. Jeg talte dansk, de tysk.

Gennem vælgerforeningen blev min far draget ind i tillidsmandsarbejdet, var med til at klæbe afstemningsplakater op m.v. Mor var syg efter min brors fødsel nogle uger før afstemningsdagen, og den 14. marts tog far alene hen i Borgerforeningen for at høre afstem-

Som toårig

ningsresultatet. Han kom forholdsvis hurtigt tilbage, meget nedslået, for at fortælle mor, at håbet og drømmen var bristet. Det var en tung aften i mange hjem.

Den sejrberuste modpart vågnede hurtigt til erkendelse af, at afstemnings-løfterne var indholdsløse. En uheldig tid fulgte med arbejdsløshed og inflation.

Valgresultatet for Anden Zone blev: 12.859 danske og 51.309 tyske stemmer. I Flensborg var der 8.937 danske og 27.074 tyske

stemmer. Heraf udgjorde de tilrejsendes: danske nordfra 1.300 og tyske sydfra cirka 8.000.

Alle de danske nordfra, der havde arbejdet med og virket opildnende forud for styrkeprøven, forlod Flensborg den 15. marts. Alt blev mørkt. Det lyse håb om genforening med Danmark, der havde hjulpet den danske flok gennem de 56 års fremmedherredømme, gennem verdenskrigens trængsel og nød, og som havde begejstret den til livtaget med tyskerne ved en afstemning under ulige vilkår, var slukket, Slesvig var delt. Ville det være muligt for de 12.000 at fastholde danskheden i det store Tyskland?

En tungere tid kan en grænsebefolkning næppe opleve, og i mange flensborgeres sind herskede så megen skuffelse og bitterhed, at de opgav kampen for dansk ret. Andre overvejede at drage enten nordpå eller over Atlanten, og atter andre resignerede og blev aldeles passive.

Også i mit hjem var disse spørgsmål under diskussion, men man besluttede at blive – og fortsætte, skønt far det meste af året 1921 havde arbejde hos Burmeister & Wain i København som maskinbygger. I Flensborg var det sløjt med både arbejde og løn.

Bittert var det at se Den internationale Kommissions afrejse den 16. juni 1920 – og at se overborgmester Todsen og de tyske tropper atter rykke ind i Flensborg. Den danske befolkning følte sig påny udleveret til fremmedherredømmet.

Der var imidlertid kvinder og mænd, som dybt følte forpligtelsen til at blive, og de samledes for at drøfte situationen. De afviste simpelthen at opgive kampen for Danmarks ret til den anden halvdel af Sønderjylland. Slesvig skulle ikke overlades til tysk sprog og kultur. Også tanken om at »bytte gårde« afvist. Vist kunne man få gode vilkår nord for den nye grænse, men samvittigheden bød, at ens plads var søndenfor.

Også en anden tanke meldte sig: Hvilke konsekvenser ville det få for Danmark, hvis tyskheden i Nordslesvig fik friere spil? Kampen måtte fortsætte også for Danmark, for det land og det folk man dog var rundet af. En begået uret kan ikke gælde for tid og evighed. Nye muligheder må dukke op.

I Flensborgs danske foreninger begyndte man at overveje og tage stilling til, hvordan arbejdet kunne videreføres. Mottoet måtte være: Fremad påny! Til kamp for folk og fædreland, for dansk kultur og modersmål! Var det utopi? Var det et genforeningshåb uden forbindelse med virkeligheden, en tro på noget langt ude i en meget fjern

fremtid?

Mens familier, styrelser og enkeltpersoner overvejede og drøftede alt dette, skete der andre ting. Delegationer søgte i sidste minut at ændre tingenes tilstand ved henvendelser til de allieredes hovedkvarter i Paris og til København.

Den danske regering kom ind i en krise, og statsminister Zahle måtte gå. Var vort initiativ og vore folk medvirkende, eller var det mon en enkelt mands indsats – redaktør Ernst Christiansens – der fik vognen til at vælte? Der har hersket uklarhed omkring sydslesvigerens virke og betydning i disse bevægede forårsuger i København. Afgørende var imidlertid, at noget måtte man foretage sig indadtil og udadtil.

Den nordslesvigske Vælgerforenings virke var afsluttet, og Ernst Christiansen fik indkaldt et tillidsmandsmøde med det formål at få oprettet en ny organisation til varetagelse af danskhedens tarv. Dette møde blev holdt den 26. juni 1920, efter at tingene var endeligt afgjort i Paris den 31. maj: En tilbagevenden til moderlandet i en overskuelig fremtid lå ikke indenfor mulighedernes grænse.

Danske sydslesvigere mødtes med kong Christian den Tiende ved korsvejen i Kruså, efter at ordene »I skal ikke blive glemt« havde lydt ved genforeningsfesten på Dybbøl den 15. juni. Med disse ord som baggrund skulle hverdagens arbejde nu formes.

På tillidsmandsmødet stiftedes »Den slesvigske Forening, Flensborg-afdelingen«. Ernst Christiansen blev valgt til formand, og et år senere havde foreningen over 5.000 medlemmer.

Den Slesvigske Forening arbejdede ikke blot kulturelt, men blev også registreret som en politisk forening, der opstillede kandidater til kommuneråds-, landdags- og rigsdagsvalg. Den væsentligste aktivitet udfoldede sig i distrikterne med foredragsmøder, fester m.v. akkurat som i dag.

I efteråret 1920 oprettedes foreningen i landdistrikterne og året efter foreningen for Gottorp amt. Dermed var skabt en fælles Slesvigske Forening for hele landsdelen, og det gav mere fasthed og bedre sammenhold.

Skelsættende blev udnyttelsen af den paragraf i Weimar-republikens grundlov, der sikrede mindretalsretten og adgangen til at oprette privatskoler. Dette var grundlaget for det skolevirke, som nu blev sat i gang i »Hjemmet« i Mariegade 20. Det var et af de første huse, der blev bygget uden for byens forsvarsmur som nabo til kogangens port i bymuren (Kogangen = Mariegade). Der måtte en særlig ma-

Ernst Christiansen (1877-1941)

»Hjemmet« i Mariegade

gistratsbevilling til, da byens borgmester i 1795 ville opføre huset. Det kom senere i en tømmerhandlers eje, blev derefter embedsbolig for Diakonissestiftelsens cheflæge for ved århundredskiftet at blive udlejet til redaktør Jens Jessen, Flensborg Avis, der boede her til sin død i 1906. Under verdenskrigen 1914-18 blev huset anvendt som soldaterhjem for den tyske kejserlige marine. Frelsens Hær i Danmark var i nogle år ejer af huset, som derefter blev købt af generalinde Julie Ramsing fra Flensborg-Samfundet i København. Denne handel blev, fortælles det, afsluttet i en sporvogn i København. Huset blev i afstemningstiden danskhedens højborg, hovedkvarter for Mellemlesvigsk Udvalg, og derefter stillet til rådighed for den nystiftede skoleforening.

Modet i de danske kredse var ved at vende tilbage, og kampviljen blev styrket af en hårdere tysk kurs, end man vel egentlig havde ventet. Både de gamle og de nye organisationer styrkede deres medlemsskarer, og i spejderkorpset og ungdomsforeningen kom der livlig aktivitet. Mange år senere blev det sagt, at ikke mindst spejderne var med til at hæve og styrke det sunkne mod. I by og på land blev kræfterne samlet til det fremtidige forpostvirke, det levende Dane-

virke, som det ofte blev udtrykt i de år.

For at skabe den bedst mulige indbyrdes føling mellem de mange organisationer skabtes allerede i 1920 »Fællesrepræsentationen«, der også repræsenterede danskheden udadtil. Meget arbejde kom i gang, og nye planer blev udkastet og drøftet, samtidig med at Weimar-republikken begyndte at vende vrangen ud. Der sporedes en hektisk nationalistisk opblussen, og landet kom i økonomisk uføre.

Dansk livsvilje og nyt virke

Nu mange år efter må vi med stor beundring betragte den forholdsvis lille kreds af kvinder og mænd, der efter 1920-nederlaget fik genoptaget og samlet arbejdet for danskheden og fik nyt sat i gang i egne, hvor dansk liv hidtil ikke havde været særligt fremtrædende. Den Slesvigske Forenings tillidsmænd arbejdede støt og målbevidst, og i de nye foreninger kom der god plan i arbejdet.

Under indtrykket af Slesvigs deling var i Danmark skabt Grænseforeningen, som sammen med de ældre nationale foreninger ydede betydelig støtte, således til oprettelsen af privatskolen i Søndergravenes Tivoli – på den nuværende Chr. Paulsen-skolens grund – ved erhvervelsen af Flensborghus, til indretning af mødelokaler på landet og adskilligt mere.

Det danske virke blev yderligere styrket ved, at også det kirkelige arbejde nu kom med. I 1920 købte Danske Kirke i Udlandet bygningen Toosbüygade 7 og gav den navnet »Ansgar«, hvor der indrettedes mødelokaler. Flensborgs KFUK blev oprettet, og i 1923 kom KFUM til. I sommeren 1921 indviedes kirkesalen, og hermed fik det danske kirkelige liv sine faste rammer.

Der havde ganske vist tidligere været holdt danske gudstjenester, men efter 1900 kun to gange om måneden i Helligåndskirken forrettet af andenpræsten ved den tyske menighed Vor Frue. Ordningen fra 1900 var langtfra tilfredsstillende, og protester havde ikke hjulpet.

I 1905 havde redaktør Jens Jessen taget initiativet til dannelsen af »Kirkeligt Samfund for Flensborg og Omegn«, og nordslesvigske præster blev indkaldt til gudstjenester i Helligåndskirken og i foreningshuset. Under den første verdenskrig kneb det dog med at opretholde denne ordning. Men den 13. maj 1921 oprettedes så »Den danske Menighed i Flensborg« støttet af Dansk Kirke i Udlandet, og i forbindelse med kirkesalens indvielse indsattes pastor C. W. Noack, senere biskop i Haderslev, som menighedens første præst. I løbet af et par år talte menigheden cirka 2600 medlemmer, og der blev to danske præster.

Også i landsognene begyndte man nu at røre på sig med ønsker om foreningsdannelser, mødevirksomhed m.v., men overalt savnedes mødelokaler. På Østerbymark vest for Flensborg lod gårdejer Peter Lorenzen sit stuehus udbygge med en stor stue, der kunne tjene som mødesal og menighedslokale osv. Den blev kendt som »Pers Pissel«. Eksemplet blev fulgt andre steder, således i Valsbøl, Tætvang, Harreslev, Jaruplund og Tarup.

Det blev en særegen danskhed, der kom til at trives i disse stuer. Der blev skabt en atmosfære, som vi i dag har svært ved at forstå og forklare. Måske unge nu om dage vil mene, at der var tale om virkelighedsfjernt, overspændt føleri, men det var netop, hvad det ikke var. Det var en bekendelsesvilje i en kamptid, og den spurgte ikke om hvornår, hvorhen og hvorfor. Der var forbavsende hurtigt efter nederlaget skabt en ånd og en vilje, der dækkede ordene fra den plakat, som flensborgerne hilste kong Christian den Tiende med ved korsvejen i Kruså den 16. juni 1920: »Forposterne lever i håbet«. Dansk livsvilje og hjemstavnsret var arbejdets motto.

Fra 1922 blev der holdt danske gudstjenester i Slesvig, og i 1923 købtes Slesvighus, som blev forsamlingshus og menighedssal, og hvor der også blev indrettet bogudlån.

I nederlagets skygge samledes alt dansk livs mangfoldighed rundt om i hjemstavnen til et levende fællesskab, og traditioner skabtes på trods af en til tider ret ubehersket tysk fremfærd.

Danmark gjorde alt, hvad der kunne gøres, for at give det tyske mindretal i Nordslesvig de friest mulige kår i forenings-, kirke- og skoleliv, men trods Weimar-republikkens tilsyneladende frisindede grundlov mødte de danske i Sydslesvig stadig knyttnæven.

I disse år blev imidlertid grundlaget for de næste årtiers arbejde lagt. Ikke mindst inden for ungdomsarbejdet kom stadig nye foreninger til, og nye arbejdsopgaver blev taget op. Men arbejdet var vanskeligt. En tildels tysksproget ungdom, en krigs slægtled, var vokset op, misrøgtet og meget overladt til sig selv.

I 1923 sluttede ni foreninger sig sammen til »De sydslesvigske Ungdomsforeninger«. Ungdomsbladet »Holger Danske« var blevet udsendt allerede fra 1921 med journalist J. N. Jensen, Flensborg Avis, som redaktør.

Den Slesvigske Forening, den ældre generations sammenslutning, vandt stadig bedre fodfæste og gjorde sig mere og mere gældende. Skolearbejdet var kommet i gang – endnu dog kun i Flensborg – med en privat realskole og en dansk kommuneskole. Ikke alle skoleønsker

i byen var opfyldt, og i landdistrikterne ingen, men spørgsmålet var brændende, og der blev arbejdet med ildhu. Kirkelivet var i gang, og både menighed og ungdomsvirke var i vækst.

Som et nyt indslag begyndte i 1921 årsmøderne med taler og beretninger om det forløbne år. Allerede det første møde samlede stor tilslutning på en mark ved Ballastbjerget i Flensborg. Årene herefter holdtes årsmøderne i Flensborg Nord, hvor nu ungdomsforeningerne har idrætsplads og fritidshjem ved Sortevej. Med myndighedernes billigelse vajede Dannebrog over festpladsen, og her mødtes danske fra hele landsdelen med gæster nordfra. I tre lokaler blev der holdt aftenmøder, og her var salene overfyldt.

Alt ville have set såre lovende ud, hvis ikke inflationen, der efterhånden kunne registreres fra dag til dag og endog fra time til time, skabte stigende nød og elendighed. I stadig større tal udvandrede slesvigere fra landsdelen, og mange gjorde brug af optionsretten – adgangen til frit at vælge statsborgerskab.

Tabet af hundreder af landsmænd under krigen kunne mærkes længe, og medlemstallene ville gå tilsvarende ned, hvis der ikke kom ny tilgang i stedet. I 1923 havde tilgangen opvejet tabene, og det siger meget om, hvor energisk der blev arbejdet.

I 1923 blev der også udsendt danske bøger i Flensborg. Redaktør L. P. Christensen udgav »Slesvig delt«, en redegørelse for afstem-

Den danske børnehaves børn i Borgerforeningens gård

ningskampen, og samme år »Grænsebogen« med oversigt over både dansk og tysk organisationsarbejde i Nord- og Sydslesvig. Samtidig udgav redaktør Ernst Christiansen sin krigsdagbog »Du kan, du må og skal. – To år i krig«.

I denne forbindelse fortjener det at nævnes, at Jens Jessen i 1887 havde udgivet en lille geografibog »Fra Østersø til Vesterhav« samt i 1889 en »Stavebog for Hjemmet«, et forsøg på at opmuntre til hjemmeundervisning i modersmålet.

Under pseudonymet »Ein Schleswiger« skrev redaktør Tage Jessen, Jens Jessens søn, bogen »Die nationalen Verhältnisse in Schleswig-Holstein,« der blev udsendt i 1923.

Alt i alt er det ret beskedent, hvad der indtil 1945 overhovedet fremkom af bøger fra sydslesvigerne selv.

Den 1. november 1921 begyndte det danske børnehavarbejde i et skummelt lokale i den gamle, smukt beliggende og tidligere meget kendte restauration »Bellevue« i Nørregravene. Nu ligger det tyske gymnasiums tilbygning på dette sted. Efter nytår 1922 blev børnehaven flyttet til lokaler i Borgerforeningen.

Jeg husker endnu den kolde vintermorgen i 1923, da sneen lå højt, og min to år yngre bror og jeg blev sat på en slæde og af far trukket gennem gaderne til Borgerforeningens gård. Turen var sjov og spændende, men det var knapt så morsomt at blive ladet alene tilbage blandt fremmede frøkener og en masse børn. Vi må dog alligevel hurtigt have fundet os til rette, for børnehavetårerne står som en smuk erindring.

I 1924 åbnedes en børnehavetådeling i Tivoli i Søndergravene, og børnehaven i Borgerforeningen flyttede derop. Min bror kom til at gå der, men selv skulle jeg begynde en ikke særlig spændende skolegang i dansk kommuneskole i tyske lokaler.

Duborg Skolen blev taget i brug efter påske 1923, og det var en betydningsfuld begivenhed. Dansk skole var ved at komme ud af sin askepottilværelse. Med realskolens flytning fra »Hjemmet« til Duborg Banke blev det muligt for Flensborg-Samfundet at indrette »Hjemmet« til Ungdommens Hus. Her blev også indrettet bolig til ungdomssekretæren, Frederik Petersen, den senere generalsekretær, savnet på østfronten under den sidste krig.

Biblioteksarbejdet blev der ligeledes taget fat på. Den næsten indslumrede bogsamling i »Margrethes Minde« svarede ikke mere til tidens krav. Der blev indsamlet bøger i Danmark, og efter et ihærdigt

arbejde kunne man den 10. februar 1921 åbne et dansk bogudlån i nogle lokaler i Søndergravene. Der kom hurtigt flere bøger til, udlånet steg, og med støtte fra Grænseforeningen blev udvidelser muliggjort allerede samme år. »Nordischer Hof«, det nuværende »Flensborghus« blev erhvervet, og Flensborghus Bogsamling kunne efter et omfattende sorterings- og restaureringsarbejde indvies den 11. oktober. Frederik d. IVs navnetræk pryder facaden, og indvielsen fandt sted på 250 års dagen for majestætens fødsel.

Flensborghus er bygget af sten fra Duborg Slot og har tjent som vajsenshus og kaserne, indtil det blev dansk højborg med mødesal, foreningslokaler og senere hotel.

Under Flensborghus Bogsamling blev efterhånden etableret små udlånssteder, 18 ialt, og desuden blev omkring 100 familier ud over landsdelen betjent med bogudlån fra Flensborghus. Det var et virke, der satte tydelige spor.

Mens det danske arbejde i denne tid blev stærkt udbygget, var hverdagen på mange måder trøstesløs. Arbejdsløsheden var stor, brændelsknapheden alvorlig og inflationen katastrofal. I januar 1923 fik en værftsarbejder 344 mark i timen, i juni 2600 mark i timen, men for dette læs af sedler kunne man ofte næppe få brød og kartofler. Mange firmaer udleverede naturalier i stedet for at betale løn.

Flensborg bys budget blev i begyndelsen af 1923 fastlagt til 10 milliarder mark, men i december var det steget til 578.000 billioner. Byen udstedte nødpenge, og i 1923 var 47.500 sedler hver lydende på 100 milliarder mark i omløb. Ialt udstedte byen nødpenge til en samlet sum af 12.000 milliarder mark. Tilsvarende foregik det i andre byer og amter. I disse år var 54 af hver 100 indbyggere arbejdsløse, og vareknapheden var alvorlig.

Far sejlede for et Hamborg-rederi i disse håbløshedens år, væsentligst på Finland. Rederiet sendte penge til mor, men når de nåede frem, var de næsten intet værd. Af og til kunne hun kun få f.eks. et halvt brød for en månedsløn. Far vidste aldrig, hvad han virkelig tjente, for kursen ændredes flere gange daglig. Alt var forvirring og elendighed.

Et særligt afsnit i mellemkrigstidens kapitel om danskheden i Syd-slesvig fortjener Maren Sørensen, sygeplejerske i Flensborg og Syd-tønder amter og plejemor for Børnenes Helsehjem ved Sdr. Vilstrup Strand i Nordslesvig. Med glæde og taknemlighed mindes jeg to

sommerophold på Helsehjemmet, første gang som børnehavebarn og nogle år senere som skolebarn på grund af en kirtelsygdom.

Maren Sørensen (1882-1957)

Maren Sørensen var født i 1882 i Ål sogn nær Blåvandshuk. Efter et højskoleophold i Janderup fik hun sygeplejeuddannelse på Lukasstiftelsen i København og virkede derefter i tre år som hjemmesygeplejerske på Stevns. I disse år fandt hun vej til menighedsskolen på Liselund, og her hørte hun bl.a. frimenighedspræst L. B. Povlsen, Bovlund, holde foredrag om Sønderjylland. Det gjorde det klart for hende, at her lå hendes fremtidsgerning. Efter nogle år i Visby og Daler sogne fik hun i 1912 opfordring til at tage et arbejde op i Flensborg for syge og fattige. Desuden skulle hun holde folkelige og kirkelige foredrag, når der var lejlighed til det, og det gjorde

hun glad og gerne – for 50 mark om måneden. Året efter dannede 24 kvinder Flensborg danske Sygeplejeforening.

I det store afstemningsrøre var der kredse, der så fremad og forstod, at der ville blive brug for at give børn sundhed og helse efter de barske krigsår. Ved Sdr. Vilstrup Strand blev erhvervet en grund, en barak blev stillet op, og med Maren Sørensen som leder begyndte Børnenes Helsehjem sin virksomhed som rekreationshjem for svage-lige børn. I de følgende år blev Helsehjemmet udvidet og forbedret, og i Maren Sørensens år som leder fik 8000 børn, hvoraf 2000 fra Sydslesvig, her et tiltrængt sommerophold.

Bortset fra sommermånederne ønskede Maren Sørensen at virke blandt de landsmænd, der levede syd for 1920-grænsen, og hun fandt selv frem til sit virkefelt – Flensborg og Sydtønder amter med bopæl i Valsbøl. Ingen organisation stod bag – Maren Sørensen var aldrig et organisationsmenneske – og foruden sygeplejearbejdet følte hun sig kaldet til et folkeligt og kristeligt virke.

Hos gårdejer Lorenz Jepsen og hustru Anna i Valsbøl, fik Maren Sørensen husly. Jepsens lo og kalvestald blev bygget om til en rummelig kirke- og forsamlingsaal, og den 2. december 1923 blev kirkesalen indviet ved en gudstjeneste ved pastor Niels Dahl, Liselund, og pastor Jørgensen, Skærbæk. Ved gudstjenesten blev Lorenz og Anna Jepsens yngste søn båret til dåben og fik navnet Hans Jørgen.

Med salen i Jepsens gård som udgangspunkt og samlingssted fulgte nu en række virksomme år med et vidtforgrenet og frugtbart arbejde i sognene vest for Flensborg. Snart sprængtes rammerne i Lorenz Jepsens gård, og med støtte fra menigheds- og højskolekredse i Danmark rejste Maren Sørensen i 1930 sin egen forsamlingsgård »Valsbølhus«. Hvor pastor H. F. Feilberg havde virket før 1864 opstod en stærk kreds omkring Maren Sørensen med »Valsbølhus« som en danskhedens borg, og i denne grundtvigske kreds levedes et rigt nationalt, kristeligt og folkeligt liv.

Fra midt i tyverne havde Maren Sørensen haft Katrine Bøjlesen som medhjælper. Fra 1940 til 1945 forbød nazisterne Maren Sørensen at komme til Sydslesvig, og i disse år klarede Katrine Bøjlesen hele arbejdet. Efter tyve års opslidende arbejde døde hun i 1945 kun 54 år gammel.

Efter krigen havde Maren Sørensen vanskeligt ved at finde sig til rette under de ændrede forhold, og hendes alder og svigtende helbred gjorde, at hun ikke var i stand til at vende tilbage til »Valsbølhus« som leder og igangsætter. Af gode venner fik hun et hus i Sdr. Vilstrup, og her boede hun indtil sin død i 1957. Hun blev efter eget ønske begravet ved siden af Katrine Bøjlesen på Lønborg kirkegård i Vestjylland. På en natursten står den indskrift, hun selv havde valgt: »Guds kraft skal oprejse håbets børn til evigt liv«. I haven ved »Valsbølhus« står en mindesten for den stærke og særprægede personlighed Maren Sørensen og hendes opofrende og trofaste medhjælper Katrine Bøjlesen.

Som sygeplejerske og sjælesørger var Maren Sørensen med til at skabe det grundlag, hvorpå der kunne bygges videre, og »Valsbølhus« er fortsat samlingssted for dansk livsudfoldelse som skole, lærerbolig, menigheds- og kirkesal og dansk forsamlingshus.

Feriebørnsrejserne til Danmark har siden 1922 været en fast institution, og i nogle sommeruger oplevede vi børn Danmark i arbejde og fest. Disse sommerferieophold i tusinder af danske hjem har været med til at give vor tilværelse som danske under fremmed styre en

mening. Måske gav disse ophold os af og til et vel romantisk syn på Danmark – alt i Danmark er godt, og solen skinner altid – men det er ingen ulykke. Barnesindet skal nok vide at placere tingene på rette plads, når det når frem til egen vurdering af tilværelsen. Vi danske sydslesvigere kan ikke være de mange, mange ferieværtsfamilier taknemlige nok.

I 12 år tilbragte jeg mine sommerferier på en sjællandsk gård i Skudersløse (Sorø amt). Det blev mit andet hjem, som på mange måder kom til at præge min udvikling og min opfattelse af, hvordan det er at leve i et frit og vågent samfund. Fællesskabet med det folk, vi regner os til, rodfæstedes yderligere i disse mange sommeruger.

Reichsbanknote

EINE MILLION MARK

Reichsbanknote
 oder verfallig ist, oder
 in Reichsbank
 oder verfallig ist, oder
 in Reichsbank

zahlt die Reichsbankhauptkasse in Berlin gegen diese Banknote dem Einlieferer. Vom 1. September 1923 ab kann diese Banknote aufgerufen und unter Umtausch gegen andere gesetzliche Zahlungsmittel eingezogen werden

Berlin, den 9. August 1923
 HO Reichsbankdirektorium

Reichsbanknote

EINE MILLION MARK

Reichsbanknote
 oder verfallig ist, oder
 in Reichsbank
 oder verfallig ist, oder
 in Reichsbank

zahlt die Reichsbankhauptkasse in Berlin gegen diese Banknote dem Einlieferer. Vom 1. September 1923 ab kann diese Banknote aufgerufen und unter Umtausch gegen andere gesetzliche Zahlungsmittel eingezogen werden

Berlin, den 9. August 1923
 Reichsbankdirektorium

REICHSBANKNOTE PB-1 022460

FÜNFZIG MILLIARDEN MARK

zahlt die Reichsbankhauptkasse in Berlin gegen diese Banknote dem Einlieferer. Vom 1. Januar 1924 ab kann diese Banknote aufgerufen und unter Umtausch gegen andere gesetzliche Zahlungsmittel eingezogen werden. Berlin, den 10. Oktober 1923

REICHSBANKDIREKTORIUM

Handwritten signatures and stamps are visible at the bottom of the note.

Inflation og uro

Mens det danske arbejde op gennem tyverne stadig styrkedes og udvidedes, var sult og elendighed landsdelens kår, og der regnedes med millioner og billioner. Endelig skete der en ændring. Inflationen blev standset og de økonomiske forhold stabiliseret, men krisen i erhvervslivet standsede ikke, og arbejdsløsheden led man stadig under.

I denne periode begyndte min skolegang. Efter meget besvær og under megen chikane fra skolemyndighederne var det endelig lykkedes at få oprettet en dansk kommuneskole-afdeling under byens skolevæsen. Den fik til huse i St. Hans skolen på St. Hans kirkeplads, bygget i 80'erne, en typisk tysk kaserneskoledbygning med store skolestuer med sorte, olievædede gulvbrædder. Ved klasseværelsets ene langside stod en kæmpemæssig sort tromleovn og ved siden af den brændselskassen. Pedellen tændte op om morgenen, men derefter måtte lærerne selv fyre.

Den danske afdelings 1., 2. og 3. klasse var anbragt i samme klasseværelse, forrest 1. klasse og bagest 3. klasse. Vi sad tæt sammen på lange bænke i hele klasseværelsets bredde. Der var ingen udsmykning, og væggene var malet i en trist grågrøn farve, delvis afskallet. Lærerne ved denne danske kommuneskole var tysk uddannet.

Den danske afdelings elever skulle benytte den forreste skolegård sammen med de små klasser fra den tyske afdeling i frikvartererne, og trængslerne begyndte, når vi små skulle til toiletterne, der lå i den anden skolegård, hvor de store, tyske elever holdt til. Det gav til tider våde bukser for de små, der ikke turde eller ikke kunne slå sig igennem.

Hver dag i anden time kom en bagersvend ind i klassen og væltede en kurvfuld rundstykker ud i den snavsede, grå vindueskarm. I det store frikvarter fik vi så hver to, og de var et udmærket tilskud til den daglige kost. Men hvis de store drenge fra den tyske afdeling kunne se deres snit til det, huggede de rundstykkerne fra os, og ofte fik vi et nakkedrag i tilgift. Klager til lærerne var håbløse. Jeg mindes ikke

(1924)

Den danske skoleafdelings 1., 2. og 3. klasse i Flensborgs kommuneskole på St. Hans Kirkeplads. Franz Wingender sidder på bænken yderst til venstre. Klassens lærer er Jens Sørensen, senere skoleleder på Jørgensby-skolen.

noget tilfælde, hvor overfald eller rov blev afsløret og straffet.

Selv oplevede jeg en dag på trappen at blive stukket i armen med kniv, men heller ikke denne gerningsmand blev fundet.

Ufreden i skolen blev ført med hjem i gaderne, og vi måtte ofte tage imod slag, spark og spyt, når vi skulle gå ærinder. Jeg har ofte senere tænkt på, om den tyske lærerstand i undervisningen ligefrem hidsede eleverne i den tyske afdeling op imod de små danske børn.

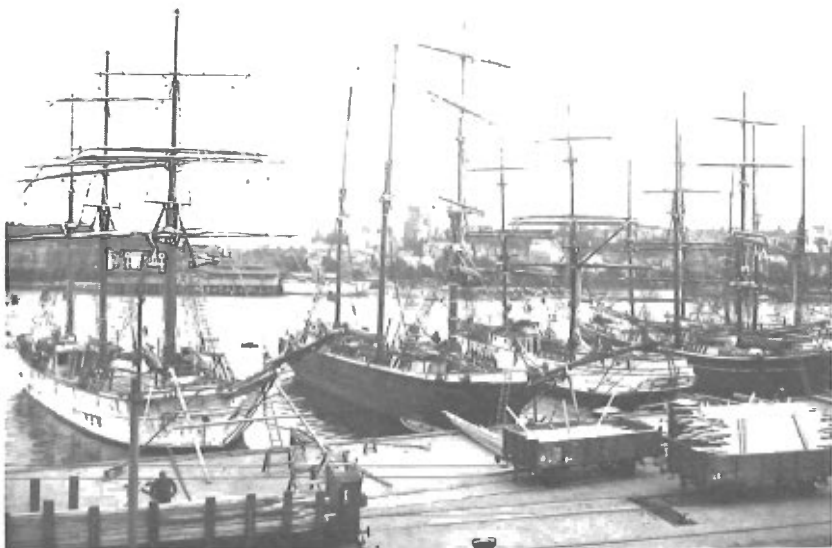
Efter tre års forløb flyttede skolegangen til skolen i Skolegyde. Det var en »ren dansk« kommuneskole, men vi havde stadig tysk uddannede lærere, og de var langt fra alle dansksindede. Skolen var ikke meget kønnere end den gamle, dog var der lidt renere og en smule udsmykning. Nu havde vi ikke mere de tyske børn at slås med i skolen, og det var da i hvert fald en fordel.

Men hjemme i Skt. Hansgade var der stadig uro. Der lød skældsord som »Danske pak mit de lus up de nak«, der blev besvaret med »Marmeladen-Prøjsen«, og så var slagsmålet i gang, Kunne vi ikke

klare os med næverne, var træskoene godt kasteskyts. Klage over knubsene gjorde vi aldrig. Far sagde: »Lad være med at komme og sladre. Brug næverne, det er det eneste, der skaffer jer respekt og ro, men slå aldrig på nogen, der er mindre end jer selv.« Så kunne kun skrammerne vidne om, hvad der var sket.

Skulle der være gadekampe, blev de indbyrdes stridigheder imidlertid lagt til side. Så mødte både danske og tyske drenge med, hvad vi kunne finde, en lægte, et bræt, reb og andet, og så blev hæren formeret. Vi drog af sted til en anden gade, og der stod dennes hær opstillet. Efter passende tilråb begyndte kampen, der ofte kunne bølge frem og tilbage i flere timer. Og hårdt gik det til.

Alt i alt var det spændende drengeår. Og hvor var det dejligt, når der så i distrikterne blev indbudt til sommerfest, julefest eller andet i Borgerforeningens have eller sal. Det var åndehuller, og disse arrangementer samt ferierejserne kunne vi leve længe på.

Sejlskibe – med trælast i Flensborg havn i 20'erne

Langs med Borgerforeningens have gik dengang den gamle Møllestrøm. Nu ligger den gemt under E3-hovedvejen mellem ZOB (den tidligere statsbanegård) og Borgerforeningen. Denne stinkende Møllestrøm var dengang et sandt eldorado for os børn. Sikke vandrotter

vi kunne jage der! Jo, byen er med årene blevet kedeligere at være dreng i. Ingen gadekampe, ingen romantisk Møllestrøm, ingen vandrotter og ingen fuldriggere eller barkskibe i havnen ...

Inflationen var hård ved de danske erhvervsforetagender, og den danske bank »Volksbank« måtte således lukke. Kreditorrådet blev bittert, og der faldt mange hårde ord. Der blev slået skår, som havde svært ved at heles. I disse tunge år udvandrede i hundredvis af unge – også mange af dem, der havde været med til at sætte arbejdet i gang i ungdomsforeningen, i spejderbevægelsen osv.

En dag midt i tyverne var vi drenge med mor i byen for at købe tennissko. Først skulle vi i sparekassen, hvor vi drenge havde hver sin sparebog. Efter at inflationen ved indførelsen af den nye »rentemark« var standset, skulle sparebøgerne gøres op. Min bog lød på godt 1000 mark, min brors på knap 1000. Min sparebog gav 1,35 RM, og det var lige nok til 100 gram strømpegarn. Min brors sparebog gav intet. To avis-aktier i Heimatzeitung-Neue Flensburger Zeitung på hver 1000 mark gav hver 2 RM. Sådan gik det med alle menneskers opsparing.

Tyverier var ikke sjældne i den sultende by. Således gik det en nat også ud over den tyske præst ved Sct. Jørgens kirke. Hans høns blev stjålet. I årevis kunne herefter høres følgende »medfølelse« ord om denne hændelse: »Der liebe Gott ist überall, nur nicht bei Pastor Lensch im Hühnerstall« (Den kære Gud er overalt, blot ikke i hønseshuset hos pastor Lensch).

En ulykke kommer sjældent alene, siger man, og til tragedierne i erhvervslivet kom nu et forbud mod den tyskskrevne, danske presse. Den udkom i tre udgaver, Neue Flensburger Zeitung, Neue Schleswiger Zeitung og Der Schleswiger. Forbudet blev udstedt af den kommanderende general i Stettin i forbindelse med den undtagelses-tilstand, som blev indført på grund af uroen i landet, Hitlers march mod Feldherrenhalle i München, det kommunistiske røre i Berlin osv.

Forbudet mod vor presse, der alle dage havde været en torn i øjet på de grænsetyske ledere, blev uden tvivl støttet og fremmet af netop disse kredse.

Uroen i landet blev brugt som påskud for forbudet, der bestod fra 17. november 1923 til 27. januar 1924 og faldt sammen med møntreformen. Forbudet omfattede også – og det var utvivlsomt meningen – netop den periode forud for et kvartalsskifte, da læserne bestil-

te og betalte deres avis. Nu kunne man ikke bestille vore blade, da de ikke mere »eksisterede«. Et militært forbud medvirkede også til at gøre folk bange, og ialt kom det til at koste nærvæd 15.000 abonnenter. Frygten for autoriteterne har vist altid været en sydslesvigsk svaghed, og har vi mon i dag gjort os helt fri af den?

De store abonnental vil måske undre i dag, men det må erindres, at den store part af befolkningen ikke længere magtede det danske sprog og derfor læste de tyskskrevne, danske blade.

Ved grænsedragningen i 1920 havde Flensborg Avis mistet sit store opland mod nord, hvor det store holdertal lå. Det tjener avisens ledelse og ikke mindst redaktør Ernst Christensen til stor ære, at man ikke for vindings skyld flyttede bladet nordpå, men lod det blive i Sydslesvig, selv om det gik en ny trang tid i møde.

Da Jens Jessen i 1882 overtog Flensborg Avis, var oplagstallet 800. Ved hans død i 1906 var oplaget oppe på 8000. Under efterfølgeren Ernst Christiansen var oplaget i 1920 nået op på 15.000, men omkring 90 procent af abonnenterne boede nord for den nye grænse. Efter 1920 gik holdertallet stærkt tilbage i Nordslesvig og kunne ikke vinde tilsvarende frem i Sydslesvig. De ændrede vilkår for Flensborg Avis og det store tab af abonnenter ved forbudet mod den tyskskrevne, danske presse skabte en alvorlig situation for hele det danske arbejde.

Den sproglige kamp stod i første række i disse år, der også blev rejsernes tid. De danske i Sydslesvig ville se Danmark, opleve Danmark. Godt 25 år senere gentog historien sig. Efter stærke oplevelser faldt visse brikker på plads, og mange blev klar over, at de er danske.

Forbindelsen mod nord og til det danske sprog blev betydningsfuld, og her kom vandrelærerne til at betyde meget. De fleste var kun hernede i vinterhalvåret, og de drog ufortrødent ud i landsdelen. Når vi ikke kunne få skoler, måtte vandrelærerne imødekomme ønskerne om at lære dansk sprog og danske sange. »Det var en lørdag aften« var der mange, der lærte i disse år, og ellers var det f.eks. Aakjærs sange, der vandt frem.

Flensborg Avis, Hjemmet og Familie-Journalen var vigtige hjælpemidler for vandrelærerne og for mange sydslesvigere nøglen til genoplivning af modersmålet – efterhånden støttet af biblioteksarbejdet. Vandrelærerne havde bøger med ud på deres månedlige ruter. De kom fra hjem til hjem, og i en kæde fra kyst til kyst skete en sproglig genopvågning. Det var uforglemmelige aftener, når vi i mit hjem havde besøg af vandrelærerne, der udmærket kunne være læ-

rerinder som f.eks. frk. Anna Rasmussen, der ofte overnattede hos os. Som hun kunne fortælle om alt, hvad hun så og oplevede under det pionerarbejde, som vi i dag måske har vanskeligt ved helt at fatte betydningen og rækkevidden af.

Enkelte foredragsholdere nåede også ud i de ofte øde egne og var med til at afrunde vandrelerernes arbejde, og ved dagligstuemøder med sang og tale, eventuelt lysbilleder, blev grunden lagt til det børnehave- og skolevirke, som rækker frem til i dag.

I 1923 dukkede et rygte op, der velsagtens havde fået næring fra overvejelser under og efter afstemningen i 1920 – en »kanalstat under Folkeforbundet«. Den 8. og 9. marts bragte Dybbøl-Posten og Heimdal rygtet offentligt frem, og det blev antydnet, at det tilsyneladende var kredse, som stod de danske sydslesvigere nær, der var at finde bag planerne. Den 10. marts rykkede politiet derfor ud med store styrker og gennemførte husundersøgelser på Flensborg Avis, hos redaktørerne Kronika og Bogensee, i Flensborghus Bogsamling, på Den Slesvigske Forenings kontor og hos ledende folk i by og på land. Rygterne var ubegrundede, og politiet opnåede naturligvis intet resultat. Det beslaglagte materiale, herunder private breve, blev tilbageleveret, men sagen vakte naturligt nok en vældig opsigt.

Den 26. august 1919, da krydseren »La Marseillaise« kastede anker på Flensborg Inderfjord, gik repræsentanter for Mellemslesvigsk Udvalg om bord, og advokat Chr. Ravn holdt en tale. Denne tale blev refereret videre, og den 1. september blev advokat Ravn i en skrivelse fra Overlandsretten suspenderet som notar. Disciplinærsagen mod Ravn varede i årevis. I 1923 afviste Kammerretten i Berlin Ravns protest, og først i 1926, da der fra tysk side blev indledt en målbevidst mindretalspolitik, fik Ravn sit notariat igen. Ravn havde været tysk officer i første verdenskrig og var dekoreret med Jernkorset af både 2. og 1. klasse, men det betød intet.

Også på det politiske område skete der et og andet i disse år. Ved valget i 1921 til den tyske Rigsdag og den prøjsiske Landdag opnåedes et dansk stemmetal på 4.814. Da vi ikke havde nogen chance for at få valgt en repræsentant til den tyske Rigsdag – det krævede cirka 60.000 stemmer – var der etableret et vist samarbejde mellem det polske og det danske mindretal ved disse valg.

Den 4. maj 1924 var der påny valg til Rigsdagen og Landdagen og samtidig et fra dansk side med stor spænding imødeset kommunalvalg. I hele Sydslesvig fik vi cirka 6.500 stemmer, heraf i Flensborg

*Den danske gruppe i Flensborgs byråd efter kommunalvalget
den 4. maj 1924.*

*Cornelius Hansen H. Poggensee Chr. Ravn
H. Hollensteiner Samuel Münchow I. C. Møller M. H. Johnsen*

alene 4.524. Tallene oversteg forventningerne, og en dansk gruppe på syv kom ind i byrådet, der ialt talte 45. De danske flensborgere fik en magistratsplads, som blev besat med advokat Ravn.

Ved rigsdagsvalget den 7. december samme år mistede vi cirka 2000 stemmer, men ved kredsvalget året efter blev der sikret danske mandater i Flensborg, Sydtønder og Gottorp amter samt i Slesvig by.

Den danske byrådsgruppe i Flensborg, der bestod af købmænd, håndværksmestre og -svende samt arbejdere, virkede for en økonomisk forsvarlig og socialt forstående politik og opnåede gode praktiske resultater.

Året 1926 blev skelsættende på mindretalsrettens område. Dr. Gustav Stresemann, der ledede tysk udenrigspolitik fra 1923 til sin død i 1929, tilstræbte en rimelig og målbevidst mindretalspolitik af hensyn til de 10-12 millioner tyskere, der boede uden for Tysklands grænser. Derfor arbejdede han også for at få skabt bedre forhold ved vores grænse.

Allerede i 1925 var indledt drøftelser vedrørende skoleforholdene mellem København og Berlin, og også Dansk Skoleforening havde været i Berlin til forhandlinger. Endog Italiens diktator Mussolini kommenterede vilkårene, idet han i et ordskifte med Stresemann foreholdt denne, at mindretallet nord for den dansk-tyske grænse havde bedre kår end mindretallet syd for grænsen.

Den 13. februar 1926 udstedtes herefter »Reskript til ordning af mindretals-skoleforholdene i Slesvig Regeringsdistrikts Grænseområde«. Reskriptets gyldighedsområde var territorielt begrænset til at omfatte Sydtønder amt og Flensborg by og amt. For at sikre adgangen til dansk skolegang skulle mindst en af forældrene være født i eller stamme fra disse nordlige egne af Sydslesvig eller fra Danmark.

Den 1. maj 1926 overtog den danske menighed Helligåndskirken efter lange forhandlinger med Vor Frue sogn, der ejede kirken. Overdragelsen skete i form af en lejekontrakt, og på det grundlag disponerer den danske menighed i Flensborg stadig over kirken. Kirken blev restaureret for danske midler, og at den herefter blev rammen om det danske kirkelige liv, var en stor styrkelse og opmuntring.

Ved årsmødet den 12. juni 1927 kunne der peges på adskillige lyspunkter i arbejdet, men der ankedes over skolereskriptets geografiske begrænsning, idet man krævede forældrenes frie selvbestemmelsesret fast forankret ligesom nord for grænsen.

I december 1928 vedtoges to nye præjsiske skoleforordninger for mindretal gældende for hele det præjsiske statsområde. De nye forordninger sigtede i særlig grad mod det polske mindretal, men muliggjorde oprettelsen af danske privatskoler i Slesvig by og Tønning, og af principiel betydning var formuleringen: »Bekendelsen af, at vedkommende hører til mindretallet, må hverken efterprøves eller bestrides«.

Endelig havde vi så fået mere fast grund under fødderne. Vi kunne nu for alvor gå i gang med at befæste vore stillinger og de fremskridt, der trods alt var nået i de usikre år – de år som tyskerne havde udnyttet til at befæste deres stilling langs med grænsen fra 1920 ved i en dybde af cirka 20 kilometer at bygge nye skoler og forsamlingssteder. Vi havde måttet klare os med dagligstuer og små mødelokaler, et begrænset skolevæsen, en hårdt angrebet presse og et lille, men fint net af biblioteksudlån – alt sammen suppleret med vandrelærernes stilfærdige og foreningernes efterhånden mere og mere målbedvidste arbejde.

Disse første seks-syv år efter 1920 fremviste et meget flimrende

billede, bag hvilket lå et mere eller mindre bevidst genforeningshåb. Man havde tro på, at det skete kunne vendes til det bedre. Således blev tyverne levet i håbet, mens trediverne blev overlevelseseårene.

For at skabe flest mulige kontakter til befolkningen var opbygget et helt netværk af organisationer – ganske som i dag. Men der var administration og kontorvæsen til forskel. Dansk Generalsekretariat blev oprettet i 1924 med redaktør Jacob Kronika som leder, og herudover havde skoleforeningen og menighedsplejen hver en kontor-medhjælper. Ellers blev arbejdet båret af frivillige kræfter, og det var utvivlsomt styrken i det. Pengene var små, men arbejdet blev klaret ved hjælp af frivillige bidrag fra kredse i Danmark. De var udtryk for et stærkt personligt engagement og betød en stor moralsk støtte. Kun Duborg Skolen fik statstilskud fra Danmark.

Ser vi på, hvem det var, der i disse år var de bærende og igang-sættende, kan vi konstatere, at det var en kreds af økonomisk uafhængige, nogle af Flensborgs større købmænd, færre fra den mere ængstelige middelstand og så en kreds af borgere, der i disse økonomisk elendige år intet havde at tabe, men alt at vinde.

Hvis det ikke – med opfattelse af opgaven som dansk forpostfægting som baggrund – var lykkedes kulturelt og åndeligt at skabe fasthed og fremgang i det danske arbejde, var der slet ingen trediver blevet – og dermed heller aldrig et 1945. For efterkrigstidens arbejde blev iværksat og båret af tyvernes stærke folk. Og de stærke bar de svage over skærene.

Kriseår med nye muligheder

Som ganske særligt lysende oplevelser står i min erindring de teateraftener, som fra 1926 to gange om året blev gennemført på Flensborg Teater med Det kongelige Teater eller et af de danske provinsteatre. En sådan teateraften kunne man leve på længe. Også i skolen fik vi glæde af disse teaterbesøg, for skuespillerne gav altid en times oplæsning og underholdning i skolens festsal under disse besøg. Her lærte vi mange af tidens store kunstnere at kende, og vi oplevede dejlige timer med danske kunst.

Året 1926 betød i den officielle mindretalspolitik en væsentlig ændring, og den nye skolelov blev straks udnyttet. I april 1926 kom en offentlig dansk skole i gang i Harreslev ledet af tyske lærere. Set fra et dansk synspunkt var skolen ikke tilfredsstillende, og elevtallet faldt år for år. I 1929 oprettedes en dansk privatskole med en dansk lærer, hvorefter elevtallet atter steg.

I maj 1926 begyndte en dansk privatskole i Tarup i et beskedent aftægts- og røgterhus, det oprindelige beboelseshus til familie Brodersens gård, indtil en ny og større hovedbygning blev rejst. Hans Brodersen stillede det gamle stråtækte aftægtshus til rådighed til forsamlingshus. Skolen åbnedes i et andet hus nær ved. I læ af den store, hvide hovedbygning groede dansk liv frem, og inden længe gennemførtes også regelmæssige danske gudstjenester.

Hans Brodersen var tysk officer i første verdenskrig. Under afstemningskampen hørte han som alle andre meget om førstefødselsretten, gammelt dansk land, dansk rod i tusind år, mens hans tyske venner og naboer talte om tingene med modsat fortegn. Alt dette samt et billede på væggen af en Flensborg-skonnert under dansk flag gjorde, at han ville forsøge at finde ud af tingene selv.

Han fordybede sig i gårdens gamle papirer, og her fandt han breve fra forældrene skrevet på dansk. Det gav anledning til yderligere overvejelser om slægtens stilling i begivenhedernes spil. Jo mere han arbejdede med problemerne, jo nærmere kom han det danske.

Et kort ophold i København, efter at han var udpeget som tysk medlem af den internationale afstemningskommission, gav ham

yderligere et par oplevelser, så han en skønne dag havde fundet sin plads. Han chokerede sine tyske venner ved at erklære, at han nu var blevet klar over, at han var dansk og ikke tysk, og han blev en foregangsmand for både dansk sprog og kultur og for moderne landbrugsdrift.

Helt betagende var det at opleve den stoute Hans Brodersen stående på gårdens hovedtrappe og byde velkommen til spejderne eller ungdomsforeningens medlemmer, der slog lejr og gennemførte turneringer på hans jorder eller samledes på plænen til sanglege og folkedans. Og inden hjemturen vankede der rødgrød med fløde ...

Den 2. juni 1926 åbnedes den danske privatskole i Jaruplund, først i gårdejer Peter Budachs aftægtshus. 41 år tidligere havde Budach været elev på den danske højskole, Aagaard Landbrugsskole med forstander Mikkelsen Tofte, og nu fik man atter en dansk skole i sognet. Nogle år senere stod her – ligesom i Tarup – en fin ny skole klar.

Den 4. august 1926 begyndte den danske skole i Kobberrmølle i en villa. Disse skoler blev naturligvis samlingssteder for det danske arbejde og betød en styrkelse på alle områder.

Herefter kom der først i 1929 atter en dansk skole i gang. Den 21. august åbnede Langbjerg danske skole sine døre i et lille hus ved hovedvejen Flensborg-Læk, og endelig den 14. november 1930 begyndte en dansk privatskole i Slesvig. Den havde først til huse i Langedgade 33, men flyttede inden længe til den nye Ansgar skole i Bismarcksgade.

Forsamlingslokaler med møder for unge og ældre, biblioteksudlån, skoler og gudstjenester var ved at danne et net af dansk kultur og åndsliv, og i disse år skete også en vis afspænding i naboforholdet mellem danske og tyske. Som et led i denne udvikling kunne også ses det i juni 1929 i Kiel gennemførte »Tysk-nordisk Universitetsstævne«. Bestræbelserne imod national afspænding kulminerede i sammenkomster og festligheder i anledning af »Østersø-Året 1931«. I denne sommer holdtes i Flensborg bl.a. dansk-tysk pressemøde, et foredragsmøde med danske og tyske talere og andre tværnationale arrangementer.

Men senere på året og i 1932 lød atter skarpe røster under den grænsetyske agitation forud for rigsdagsvalget i 1932 og som udtryk for hele den politiske spænding, der gennemrystede Tyskland forud for det nye – nazistiske – systems indførelse.

I efteråret 1931 føjedes et nyt træk til det danske arbejde. Biblioteket kunne sætte en bogbil ind – en almindelig personbil, der med seks faste ruter fra det yderste Angel til Aventoft i vest forsynede spredt boende danske familier med dansk læsning.

Der var således opmuntrende ting at notere indenfor det danske virke i disse fem-seks år efter 1926, selvom foreningslivet havde trange kår at arbejde under på grund af den langvarige økonomiske krise, der kulminerede i slutningen af tyverne og i begyndelsen af trediverne.

Arbejdsløshedstallet i Flensborg steg fra 6000 i 1929 til 13.000 i 1932. Cirka en trediedel af byens budget på 14-15 millioner mark gik til sociale udgifter. Mon nogen i dag kan forestille sig, hvordan et ægtepar kunne leve for 10 mark om ugen, en enlig for seks mark eller en familie med fire eller flere børn for 18 mark om ugen? De fleste af Flensborgs søfolk måtte gå i land, fordi skibene blev oplagt. En skolemadpakke var som oftest blot lidt brød med skrabet margarine og måske lidt sukker på.

På landet gik det ikke stort bedre. Den ene landejendom efter den anden kom på tvangsauktion, og beboerne blev ofte sat ud af politiet. Med landbrugets tilbagegang i købekraft forværredes stillingen for industri, handel og håndværk så meget, at de fleste næringsdrivende ikke mere kunne betale deres erhvervsskat, hvorfor staten, det tyske rige, blev anmodet om forskellige lempelser.

Den 26. august 1932 var der vældigt røre i Flensborg. Det var den dag, da velfærdskontoret udbetalte undersøttelse, og her mødte en mængde kvinder frem og erklærede, at de ikke havde mad til deres børn. De lod 80 børn blive tilbage på kontoret, og dem måtte myndighederne så tage sig af. Nogle blev anbragt på asyllet i Jørgensby, andre sendt tilbage til deres hjem.

Således var de hverdagskår, hvorunder også danskheden levede. Den langvarige økonomiske krise kastede den dansksindede overvejende småkårs-befolkning ud i årelang udmarvende arbejdsløshed, men med små midler søgte man efter bedste evne at bekæmpe krisen. I 1927 oprettedes således »Slesvigsk Kreditforening« og nogle år senere »Sydslesvigsk Erhvervsfond« for at bistå henholdsvis landbruget og handel og håndværk. Med beskedne midler ydede disse institutioner hjælp til selvhjælp, som de gør det den dag i dag.

Som noget naturligt hørte socialt og humanitært arbejde med i billedet af dansk virke, først i inflationstiden efter verdenskrigen og derefter under arbejdsløshedskrisen. Den danske Menighedspleje og

Flensborg Sygeplejeforening med deres fire-fem hjemmesygeplejersker lindrede både sygdom og anden menneskelig nød, og »Gamles Værn« – oprettet allerede i 1921 – gjorde et kæmpemæssigt arbejde blandt de gamle flensborgere. Menighedsplejen uddelte mad og tøj, men kunne ikke nå længere ud end til de allermost trængende. Under ét kan det fastslås, at samværet og fællesskabet ved møder og arrangementer inden for det efterhånden vidt forgrenede omend spinkle danske arbejde betød opmuntring og lyspunkter for hundreder af landsmænd i en trist og tilsyneladende håbløs tid.

Det er naturligt at spørge: Hvad med de unge? Mange tog til Danmark, men et ikke ringe antal til USA. Dette tab søgte man at udligne ved stadig at få flere med i arbejdet med møder og foredrag, folkedans og gymnastik, idræt, kirkeligt arbejde i KFUM og K og i spejderkorpset. Som de fleste øvrige danske foreninger blev også ungdomsforeningerne oprettet og udbygget i de første seks-otte år efter afstemningen.

Ungdomsarbejdet var som alt andet folkeligt virke i Sydslesvig præget af de omskiftelige kår. I tyvernes og tredivernes kriseår tvang beskæftigelsesforholdene de allerfleste unge til enten at udvandre eller at bruge alle deres kræfter på at klare dagen og vejen. Fra 1935 og fremefter lagde den tyske arbejds- og militærtjeneste beslag på dem. Alligevel er der hundreder af danske sydslesvigere, der har hentet deres styrke og fundet deres ståsted i landsdelens brydninger netop i det danske ungdomsarbejde.

I 1927 udgav redaktør Ernst Christiansen – opmuntret af nobelpristageren Henrik Pontoppidan – romanen »Gretes kamp«, der giver glimt af den flensborgske danskhed, ungdomsarbejdet og de idemæssige brydninger, herunder forholdet til KFUKs arbejde og syn på de unge. Bogen giver også indtryk af den atmosfære, der lå over f.eks. de danske årsmøder. Bogens personkreds er begrænset til den ledende kreds og den borgerlige fløj, og romanen blev derfor modtaget med nogen uvilje i arbejderkredse. Selvom »Gretes kamp« ikke blev nogen succes for forfatteren, giver den læseren en fornemmelse af tidens danskhed og giver også blik ud i større sammenhænge.

Samtidig med denne bogs fremkomst forsøgte en anden yngre sydslesviger sig med litterær virksomhed. Redaktør Jacob Kronika gav en oplæsningsaften af et skuespil – senere trykt og udgivet – om grænsekampen mellem en dansk og en tysk familie. Disse litterære arbejder er begge stærkt nationalistiske og vil nok have vanskeligt ved i dag at blive forstået ret.

Spørgsmålet om de unges forbliven i landsdelen lå alle stærkt på sinde, og her fik vandrelærernes arbejde den allerstørste betydning. Gymnastik, folkedans, amatørteater, husflid, mødearrangementer – bag alt dette sporede vandrelærernes ånd og hånd. Fra 1924 gennemførtes to større årlige arrangementer: Sommerens idræts- og boldspilstævne og vinterens ungdomsuge med møder og foredrag i alle foreninger.

Spejderkorpset udviklede sig støt og roligt efter brydningerne i 1923, da det blev diskuteret, om korpset skulle følge linien for det grønne korp (KFUM-spejderne i Danmark) eller det gule (Det danske Spejderkorps). Denne strid var ved at sprænge korpset, men så greb Duborgskolens rektor, dr. phil. Andreas Hanssen, ind. Ved hans mægling fandt man sammen på den måde, at hver tropsfører må lede sin trop efter sin overbevisning. Uniformsspørgsmålet blev løst ved, at korpsets uniform blev blå med gult tørklæde. Så havde man samtidig de sydslesvigske farver. Nogle af Duborgskolens lærere stillede sig i spidsen, og arbejdet fortsatte. Et par år var der ligefrem en bestemt ugedag, da spejderne havde uniform på i skolen. Senere oprettedes en søspejdertrop og et orkester.

Men hvordan stod mindretallets ungdomsarbejde i det hele taget i disse kriseår inden Hitlertiden?

I Flensborg var en ungdomsforening i gang og fyldte »Hjemmet« med møder, folkedans, amatørteater, fester osv. En gymnastikforening holdt til på Tivoliskolen og drev idræt, boldspil, boksning og gymnastik. I Harreslev, Valsbøl, Jaruplund og Tarup var der ungdomsforeninger med både kulturelt og idræts- og gymnastikprogram. I Slesvig både en ungdoms- og en idrætsforening. Tidligere højskoleelever var med i en elevforening, og alt var samlet under De sydslesvigske Ungdomsforeninger. Hertil kom så KFUM og KFUK og spejderkorpset. Medlemstallet for disse tre organisationer lå på ialt cirka 900 unge.

I 1928 kom jeg selv i berøring med dette arbejde, omtrent samtidig med at jeg flyttede fra den danske kommuneskole til Duborgskolen – den fine skole, hvor vi ikke turde møde i træsko. Var man en enkelt gang nødt til at have træsko på, fordi støvlerne var hos skomageren, stod træskoene uden for festsalens dør under morgensangen, og man listede af sted i gangene. Uden at det vel nogen sinde er blevet sagt, lå det i luften, at nu var vi kommet i en »rigtig« dansk skole. Vi bar en sort skolehue med en oval kokarde med de to slesvigske løver. Huen havde et smalt bånd eller en farvet snor, og hver

Familien hos fotografen 1926

klasse havde sin farve. Jo – det var en omvæltning. Men ikke blot det ydre blev anderledes. Lærernes tone og hele omgangsform med os børn var en helt anden. Vi blev hurtigt friere, og skolegangen var ikke nogen plage. Der er nu noget om, at den ydre ramme er med til at bestemme et barns og også en voksens tone og væremåde.

Vi skulle nu have tysk på timeplanen. Det havde vi ikke haft i kommuneskolen. Den danske kommuneskole var jo tilladt som dansk skole for dansktalende børn, og derfor blev tysk betragtet som fremmedsprog. Det blev der først undervist i efter 4. klasse. Hvilken forskel til i dag, da der undervises i tysk fra andet skoleår.

Min fritid blev nu placeret inden for ungdomsorganisationernes rækker – først inden for spejderkorpset som ulveunge og senere som spejder. Det blev herlige drengeår med mange spændende ture og lejre. Mest gik turene nordpå til Kollund eller Frøslev plantage, senere også længere. Vi var med til ved Kollund strand at bygge spejderhytten, der indviedes i 1930 med bl.a. en stor lejrbaalsaften, hvor de store spejdere, som vi kaldte dem, opførte »Uffes kamp på Ejderøen«. Her lød kraftige sværdslag, og »Skræp« klang ved fjordens bred. Men vi havde også lejre ved Sankelmark, hvor nu det tyske »Akademie Sankelmark« ligger. Ved søbredden her var der noget, som morede os meget. Der stod en slags træhest, et bjælke-

stykke sat op på fire træstolper med to jernbøjler over, stykker af en fælg fra et vognhjul. Et ejendommeligt instrument her ved bredden af Sankelmark sø. Forklaringen var den, at de unge i Jaruplund sogn siden 1922 havde været aktive i gymnastik under vandre lærer Niels Kjems' ledelse. Nogle af dem kom på gymnastikhøjskole hos Niels Bukh på Ollerup, og nu kunne de selv. Træningen blev holdt ved lige også i sommertiden, når man efter dagens arbejde i marken tog en forfriskende svømmetur i søen. Øvelser på hest var de skrappe til, og vi drenge fik også fornøjelige timer på dette primitive gymnastikredskab.

Efter at de fleste Flensborg-skibe var lagt op omkring 1930, kom jeg i forbindelse med søfolk på land. Min far havde som sømand sejlet sammen med folk, der også havde været Bukhs elever, og nu var de aktive i Dansk Gymnastikforening Flensborg (DGF).

Jeg kom med på foreningens drenge-gymnastikhold, men forsøgte mig også som bokser. Min første offentlige optræden skete ved et boksestævne i »Sanssouci« i Frisergade i Flensborg, hvor publikum inden seniorkampene skulle varmes op med nogle drengekampe. Min optræden var vist ikke nogen stor succes. Jeg husker, at jeg var meget irriteret over, at min modstander slog mig på næsen. Jeg så mest rødt og viste vist ikke noget eksempel på stilfuld teknisk boksning. Kampen blev erklæret for uafgjort. Det blev DGFs bokseafdelings sidste offentlige fremtræden, fordi flere og flere af de unge blev tvunget til at søge udenlands for at skabe sig en eksistens. For mit eget vedkommende blev det gymnastikken, der tog mig fangen.

Fornøjelige og spændende drengeår blev det takket være gymnastikforeningen, spejderkorpsset osv., og festlige stunder oplevede vi i skolen, når skuespillere og andre kendte folk optrådte eller fortalte. Mange kendte navne fra Danmark – og også fra Sverige og Norge – var med til at skabe respekt om Duborg-skolens talerstol. Også møderne i Borgerforeningen gav fængslende oplevelser, som da jeg sammen med mine forældre i vinteren 1930 så og hørte Grønlandsforskeren Knud Rasmussen føre os ud på de store ismarkstogter mod nord.

Årsmødet, distriktsfesterne i Borgerforeningen og ikke mindst sommerferierejserne. Jo, disse trængselsår rummer lysende minder, som lader dagligdagens tristhed forsvinde som i en tågedis.

Den politiske uro blev stadig stærkere, og den ængstelse, der også kom til udtryk hjemme, trængte efterhånden også ind i os drenge. Jeg tænker tit på et ord, der dengang blev mere og mere almindeligt,

nemlig »Nødforordning«. De skiftende tyske regeringer kunne til sidst ikke holde skibet i vinden uden den ene nødforordning oven i den anden.

Indenfor Den slesvigske Forening tog man i 1930 stilling til spørgsmålet valgdeltagelse eller ikke på baggrund af det nedslående valgresultat i 1928. Drøftelsen førte til en spaltning i de danske rækker. Til rigsdags- og landdagsvalgene blev der ikke opstillet nogen dansk liste i Flensborg by, medens den danske ledelse i landdistrikterne fortsat opfordrede sin vælgere til at deltage i de politiske valg. De kommende valgresultater kunne derfor ikke bruges som målestok for danskhedens egentlige styrke.

Kommunalvalget i 1929 havde i Flensborg givet 2932 stemmer, og man beholdt fire af de hidtidige syv byrådsmedlemmer, grosserer I. C. Møller, redaktør L. P. Christensen, smedemester Samuel Münchow og arbejder August Petersen. Vi skal helt frem til det næste kommunalvalg i marts 1933, altså kort efter systemskiftet, før vi igen fik en virkelig mønstring af de danske stemmer. Det blev til 3363. Med undtagelse af 1924, da vi lå 1360 højere, havde vi ved alle valg ligget lavere, så 1933 blev trods alt en god mønstring.

Flensborg var under Weimar-republikkens sidste års krampetrækninger præget af enorm nød og elendighed. Havnen var fuld af oplagte skibe, værftet næsten uddødt, handel og håndværk lammet – og der var stærk politisk uro på både venstre og højre fløj. Rigsdagsvalget 31. juli 1932 viste følgende stemmetal i Flensborg: Socialdemokrater 9723, kommunister 3732, nazister 17.123, fem småpartier 6131 – plus 741 danske stemmer.

Min far kendte mange mennesker i byen, bl.a. også søens folk, og jeg fik en tydelig fornemmelse af den gæring og uro, der gik forud for den politiske omvæltning. Jeg kendte personligt en række af de mænd, der kort efter skulle bukke under for nazisternes voldsterror.

Farvel til demokratiet

Nazisterne blev mere og mere dristige og provokerende. De holdt stadig flere og flere natlige militærøvelser i byens omegn, og i selve byen kom det ustandselig til slagsmål mellem de radikale fløje med sårede på begge sider. Der blev brugt stoleben, ølkrus og knive, da kommunisterne ville forstyrre et nazistisk møde i Bellevue den 17. februar 1931. Det blev nazisterne, der holdt stillingen og blev på stedet, fordi Flensborgs politi helt og fuldt støttede dem. Politiudrykninger og gaderydninger havde afløst vore i sammenligning hermed fredelige gadekampe.

Jeg husker tydeligt den 23. april 1932. Hele byen og dens omegn var i bevægelse. 45.000 mennesker var samlet på byens stadion for at høre Adolf Hitler tale. Jeg var på vej hjem fra et besøg hos mine bedsteforældre, men det var næsten umuligt at komme over Havretorv. Nazitilhængerne kom marcherende fra banegården og bussta-

Da Hitler talte på stadion i Flensborg den 23. april 1932

tionen, og på fortovene stod modstanderne. Det var ikke det tyske sprogs smukkeste udtryk, der lød, og gang på gang trak politikæder gennem gaden. Så kom bilen med Hitler kørende, og der udløstes en sådan hujen og råben, at selve »der Führer« blev fortørnet og truede med knyttet næve bag de beskyttende bilruder. Det blev signalet til politiet, der trak stavene, og så var det blot om at smutte væk.

Ved mødet på stadion råbte Hitler bl.a. ud over den store forsamling: »Nu er det 13 år siden, at jeg som ukendt soldat kaldte bevægelsen til live. Nu er jeg 43 år. De skal give os tid, til jeg er 85 år gammel, da er de 13 millioner vokset til 30 millioner ...«. Millionerne skulle forstås som partimedlemmer.

Den følgende vinter kom så meddelelsen om, at rigspræsident Hindenburg havde bedt Hitler om at danne regering om aftenen den 30. januar 1933, og umiddelbart efter drog SA, SS og Hitlerjugend igennem byens gader med musik, faner, skrål og fakler. Der blev derefter mærkværdigt stille i byen. De venstreorienterede søgte i stilhed at samle deres styrker ventende på signalet fra Hamborg og Kiel til, at marchen imod nazismen skulle begynde. Lidt våben var samlet hist og her, men der skete intet. Signalet kom ikke.

Den 5. marts 1933 var der rigsdagsvalg og den 12. marts kommunalvalg med følgende stemmetal i Flensborg: Kommuniste 2115, socialdemokrater 6871, nazister 15.653, danske stemmer 3363, nationale flensborgere 6940 og andre 313. Det blev det sidste valg, hvor partierne kunne stille op, men allerede forinden havde nazisterne påbegyndt arrestationer, og efter valget slog de hurtigt til. Flensborgs fængsel blev overfyldt. Bag tremmerne sad arbejderpartiernes ledere og ventede på proces. Sådan gik det over hele Tyskland, og disse overfyldte fængsler førte til, at de første koncentrationslejre blev oprettet.

Den 25. november 1933 blev Steffan Schöler, der var død af tuberkulose, begravet på Møllegades kirkegård. En bror, Martin, der sad i koncentrationslejren Lichtenburg, havde fået lov til at overvære begravelsen under Gestapos opsyn. På grund af Martins politiske holdning havde familien været under overvågning og haft flere husundersøgelser. Familien havde fra tyverne tilhørt den danske folkegruppe, følte sig kulturelt som danske. Det var derfor også den danske præst i Flensborg, H. F. Petersen, der skulle forestå begravelsen.

Pastor H. F. Petersen huskes af mange for sin ofte højst utraditionelle stillingtagen til tidens problemer. Både han og begravelsesfølget blev hurtigt klar over, at ikke så få Gestapo-folk deltog i begra-

(1933)
Pastor H. F. Petersen
 (1898-1966)

velsen. De stod blot gemt rundt om bag træer og buske. Da H. F. Petersen skulle foretage jordpåkastelsen, indledte han med at sige: »Kom roligt nærmere til graven – også alle der står bag buske og træer!« Det blev ikke den eneste gang, at H. F. Petersen havde nogle ord at sige til magthaverne i Hitler-tiden.

Martin Schöler sad indespærret under hele Hitler-tiden, bl.a. i Sachsenhausen og Oranienburg. Skæbnen ville, at han i 1941 kunne være en god støtte for rektor Svend Johannsen, Ansgar skolen i Slesvig, da han blev ført til Sachsenhausen.

Kommunevalget i Flensborg den 12. marts 1933 betød, at overfor 21 nazistiske byrådsmedlemmer stod 24 fra andre partier, 9 socialdemokrater, 9 fra Flensborgs nationale Blok, 4 danske og 2 kommunister. Det manglende flertal skaffede nazisterne sig ret hurtigt. Allerede ved det første byrådsmøde den 31. marts gled de to kom-

munister ud i henhold til en forordning af 23. marts: »Zur Behebung vom Mißständen in der gemeindlichen Verwaltung« (Ophævelse af misforhold i den kommunale forvaltning). De to kommunister blev slet ikke indkaldt til mødet. I juni blev det socialdemokratiske parti forbudt, og dermed blev ni sat udenfor. Den 8. august stillede NSDAP forslag om at reducere antallet af lønnede rådmænd fra fem til tre og af ikke lønnede fra syv til fem. Samtidig skulle antallet af pladser i byrådet sættes ned fra 45 til 30. Herefter blev byråds sammensætning: Nazisterne uforandret 21, den nationale blok 6 og den danske gruppe 3. Så nemt gik det med at tage magten – demokratisk!

Med administrationen gik det på lignende måde. Ifølge »Gesetz zur Wiederherstellung des Beamtentums« (Lov om genoprettelse af embedsstanden) blev af de 424 ansatte i byens forvaltning de 34 sat på porten, heraf to på grund af ikke-arisk afstamning.

Nazisternes mishag mod overborgmester dr. Fritz von Hansemann kom til udtryk natten til 26. juli, da der blev kastet to øvelseshåndgranater ind gennem vinduerne i hans bolig i Moltkesgade. Han afløstes den 19. september af en ny overborgmester, dr. jur. Wilhelm Sievers fra Kiel, partimedlem siden 1925.

Ved det første møde i Flensborg byråd afgav den danske gruppes ordfører, grosserer I. C. Møller, følgende erklæring:

»Borgerrepræsentationen har siden forrige møde fået ny sammensætning. Det forandrer imidlertid intet ved den kendsgerning, at vi som loyale borgere nu som før efter bedste evne vil arbejde for Flensborg bys vel. Vi anser det for en selvfølge, at det nye flertal på rådhuset vil det bedste for vor by, og at det også lader det nationale mindretals rettigheder, som er blevet udbygget i løbet af det sidste tiår, forblive ubeskåret. Vi vil håbe, at den længselsfuldt ventede bedring af forholdene også vil virke til udstrakt gavn for Flensborg by, og vil sætte alt ind på at hidføre lettelser for vor økonomisk knugede befolkning.

Her på rådhuset skal der jo ikke føres storpolitik. Vi er alle valgt som repræsentanter for borgerne, og som sådanne er vi rede til også under den nye ledelse efter bedste evne at deltage i arbejdet.«

Denne erklæring var udtryk for det samlede dansk-sydslavisk mindretals indstilling både før og efter 1933. Den danske ledelse bedømte ikke de skiftende tyske regeringer og myndigheder ud fra partipolitiske synspunkter, men udelukkende ud fra betragtningen: Hvorledes er vedkommende regerings eller embedsmænds holdning overfor Danmark og overfor det danske mindretals rimelige krav? Med erklæringen var vor stilling fastslået. Den blev fulgt og var et reelt arbejdsgrundlag også under det nye system.

Sideløbende med nyordningen i byråd og forvaltning skete der ændringer på andre områder. For lærerne i de tyske skoler gik det som med de ansatte i byens forvaltning, og heller ikke kirken gik fri. Provst Simonsen blev forflyttet og blev andenpræst et sted langt sydpå. Som ny provst indsattes en ivrig nazist, pastor Karl Hasselmann. Den nye provst viste imidlertid, at han ikke ville tjene som redskab for kirkens nazificering; han havde en solid kirkelig indstilling. Også i større erhvervsvirksomheder kom det af politiske og

racemæssige grunde til omplaceringer og afskedigelser.

I 1935 kom den endelige nye kommuneordning, og hermed ophørte den »demokratiske selvforvaltning« også i Flensborg.

En af nazismens ideologer, Alfred Rosenberg, talte i det Tyske Hus den 11. oktober 1933 og lovede under besigtigelsen af det lukkede skibsværft byen større tilskud. Nye vejarbejder blev sat i gang, Hermann Löns vej, Adelby Kirkevej m.v. – jo der skulle ske noget.

Den 7. november holdt »Gauleiter« Lohse en stor tale og sagde bl.a.: »Tiden med mord er forbi. Nu gælder den grundsætning, at den, der udsletter menneskeliv, selv bliver udslettet. Arbejderne står ikke længere udenfor, det tyske folk kender ikke mere klasseforskelle ...« Den aften blev Flensborg illumineret.

I 1933 forsøgte de tyske kirkelige organisationer at få en ordning med HJ om bibeholdelse af deres ungdomsarbejde, men nej – kun een organisation for ungdommen, Hitler-Jugend. SA og SS beordredes i skarer til kirkernes gudstjenester. Massevielser fulgte, og alle, der ikke var kirkeligt viet, indhentede det forsømte. Den tyske kirke blev den nazistiske bevægelse venligt stemt. Den 19. november – Luther-dagen – skulle det have sin understregning. Den nyindsatte provst og den nye overborgmester kaldte byen til gudstjeneste. I Mariekirken talte provst Hasselmann over ordet »Giv kejseren, hvad kejserens er, og Gud hvad Guds er«, og derefter drog man i sluttet trop til byens museum, hvor der blev plantet en »Luther-eg«. Rigsværn, Marine, SA m.fl. deltog, og man sang »Eine feste Burg ist unser Gott«. Militærmusikken spillede »Wir beten an die Macht der Liebe« (Vi beder til kærlighedens magt).

Der blev skabt stærke modsætninger i det tyske præsteskab, indtil det i 1938 erkendte, at den nationalsocialistiske stat ikke tålte anden politisk, filosofisk eller religiøs bekendelse ved sin side.

Af den nazistiske propaganda blev vi hurtigt belært om, at nazisterne vedrørende den danske befolkning betragtede valgresultatet i juli 1932 med 741 stemmer i forhold til valget i marts 1933 med 3363 stemmer som tegn på, at en del stemmer ikke stammede fra dansksindede flensborgere, men fra kommunister, socialdemokrater og andre, som for at protestere imod nazismen, havde stemt dansk. Man ville nok anerkende, at der var en ægte kerne af danske i byen, men den skulle holdes i en snæver ramme.

Det må erkendes, at den danske befolkningsdel i de 12 naziår nød et vist mål af kulturel selvstændighed og nogen frihed for den nazistiske tvang, men der måtte kæmpes hårdt for det. Overborgmester

dr. Sievers tilstod mindretallet fritagelse for at flage med naziflag fra deres huse. Han afviste også, at der blev lagt pres på danske familier med hensyn til at tilslutte sig partiet, HJ, SA m.v.

Men at vi skulle indstille os på en anden tilværelse, blev vi hurtigt klar over. De grænsetyske ledere tog voldsomt på vej: »Vi venter på den dag, da alt, hvad der taler med den tyske tunge, er forenet i et stort, herligt Tyskland«. Den nazistiske »Gauleiter« Lohse og hans partiførere overtog den gamle tyske grænseorganisation. Pastor Peperkorn fra Fjolde og også overborgmester Sievers m.fl. krævede Nordslesvig »Heim ins Reich«. Uroen blev efterhånden så stor, at Berlin måtte gribe ind for at dæmpe gemytterne. Man ville gerne have et forholdsvis godt forhold til de nordiske folk, i hvert fald foreløbig. Netop vort tilhørsforhold til det nordiske hjalp os utvivlsomt. Det nordiske betød noget – ikke mindst alt det, der lå forud for år 1000, var nazismen stærkt optaget af. Helteånden fyldte de tyske skolebøger og sangbogen »Blod og ære«.

Hitler talte rent ud: »Det er mændenes ære at slås. Det er kvindernes ære at føde børn«. Da rigspræsident Hindenburg døde i 1934 og under stort ceremoniel blev bisat i Tannenberg, sluttede Hitler sin tale med at råbe: »Så drag da til Valhal, du gamle marskal!«. Disse træk sagde noget om den kurs, der skulle styres.

Efter valgene i marts 1933 fulgte omfattende arrestationer af ikke-nazister, særlig socialdemokrater og kommunister. Da jeg en dag kom hjem fra skole, så der farligt ud derhjemme. Det så nærmest ud, som om vi lå i flytterod. Det var vidnesbyrdet om Gestapos første besøg. I huset boede en mand, der som civil var ansat ved marinen, og han var nu mistænkt for »skadelig virksomhed«. Hans datter gik i dansk skole. En af mine morbrødre, sømand, boede også i huset. Han var venstreorienteret og blev arresteret ved denne lejlighed.

Det blev ikke ved dette ene besøg af Gestapo. Seks andre fulgte.

Det forår blev jeg konfirmeret hos pastor Noack, og det skete bogstavelig talt under Gestapos opsyn, for på konfirmationsdagen stod Gestapo-folk posteret flere steder i vores gade. Det var nu ikke os, denne ære gjaldt, men en nabo, der netop var gået under jorden og var kommet over grænsen. Under besættelsen af Danmark faldt han i tyskernes klør og havnede i en koncentrationslejr.

*Razzia
i
Flensborg
1933*

Under nazismens åg

Lidt efter lidt kom der arbejde igang, og skibene blev bemanded. Søfolk blev ganske simpelt beordret om bord til en månedsløn på cirka 100 Reichmark for dæks- og fyrbødermandskab, lidt mere til maskinfolkene. Der skulle bringes ofre, for at det nye rige kunne komme i gang. Far nægtede at gå om bord til så lav en løn, og det medførte forskellige ubehageligheder, indtil han sidst på året fik en ordentlig forhyringsaftale med rederiet.

Den tyske presse forsøgte at mistænkeliggøre mindretallet ved at påstå, at kommunisterne søgte tilflugt i de danske organisationer, og at det var baggrunden for tilgangen til vore skoler. Vi kunne tilbagevise det meste af dette, men må i dag i sandhedens interesse erkende, at noget var der om snakken. Aktive socialdemokrater og kommunister blev, så vidt jeg ved, ikke optaget i vore rækker, men utvivlsomt sympatisører og sikkert også enkelte partimedlemmer. De søgte at skjule sig og ville gerne have deres børn opdraget i en fri skole. Men for det danske arbejde kunne det være en farlig sag.

Jeg mindes et frikvarter på Duborgskolen, vel i 1931. Karl Heinz Lorenzen fra fortsættelsesklassen stod lænet op ad muren ivrigt læsende den kommunistiske avis »Rot Front«. End ikke gårdvagtens opdukken fik ham til at stikke avisen væk. Han blev arresteret i 1933, da han var i snedkerlære, og ved landsretten i Flensborg blev han dømt sammen med adskillige andre. På grund af hans ungdom ville dommeren behandle ham mildt og forkyndte: »Tre måneders fængsel«. Karl Heinz replicerede prompte: »Dem sidder jeg af på den ene balde«, men dommeren var også hurtig i replikken: »Så får De tre måneder til den anden balde også«, og derved blev det. Men Karl Heinz kom senere til at sidde inde i det meste af Hitlertiden.

Årsmødet 1933 fik en lidt anden form end hidtil. En Hitler-forordning havde ophævet samtlige ungdomsorganisationer. Fremtidig måtte der kun eksistere een organisation, HJ (Hitler-Jugend). Forbudet gjaldt også mindretallet, og spejderne kunne ikke optræde i uniform, som vi plejede, og indlede årsmødet med faneparade i Duborgskolens gård og march i spidsen for årsmøde-optøget. Vi kunne

heller ikke tage på tur som en spejderflok. I stedet gik eller cyklede vi i spredt orden i civil, og så kom uniformen frem, når vi kom over grænsen, hvis da ikke uniformsforbud også i Danmark spændte ben.

I løbet af sommeren 1933 kom en foreløbig godkendelse af mindretallets spejderorganisation, og vi kunne atter vise os offentligt. Det havde dog ofte ubehagelige følger i form af skældsord og spytklatter. At der også faldt øretæver var naturligt, efterhånden som »Heute gehört uns Deutschland und morgen die ganze Welt« (I dag hører Tyskland os til, i morgen hele verden) blev skrålet døgnet rundt og gik Hitler-Jugend til hovedet.

Vi skulle på den anden side være forsigtige. Et forkert ord kunne bringe både os selv og vore familier i vanskeligheder. Vi oplevede da også tilfælde, hvor forældre blev stævnet til forhør. Alt dette fik dog også konsekvenser på anden vis. Hvor vi før, når vi drog ud i flok, havde vandret på typisk dansk vis, indførte vi nu en vis marchdisciplin. Vi holdt takt og retning. Ingen skulle sige om os, at vi var slappe fyre.

Spejderkorpset ændrede i 1933 under Svend Johannsens ledelse navn til Dansk Spejderkorps Sydslesvig og indførte et emaillet dannebrogsskjold med en spejderlilje i som kropsmærke. Det blev båret på venstre brystlomme.

Samtidig blev der i disse første Hitler-år dannet flere specialforeninger for at give flest muligt en chance for at finde en fritidsinteresse indenfor vore danske organisationer. Der blev oprettet en skytteklub, »To Løver«, to musikklubber, Sydslesvigske Folkedansere, Flensborg Roklub osv. De sydslesvigske Ungdomsforeninger, KFUM og K samt spejderkorpset gik sammen i »Danske Unges Fællesfront«, hvor formandskabet gik på skift. Der blev aldrig udformet vedtægter, men man mødtes og drøftede tingene, når der f.eks. var brug for en samlet optræden udadtil. Det var også Fællesfronten, der arrangerede 14. marts-møderne til minde om afstemningen i 1920 – ikke som en sorgens dag, men som en mindedag, der var med til at give os det grundlag, vi som danske i Sydslesvig skulle leve på. Mens tyskerne den 14. marts holdt bombastiske møder i Tyske Hus, fyldte vi Flensborghus med kraftig tale og sang i et nationalt møde, hvor fællesskabet blev det bærende. Linien var: Indadtil mest mulig fri udfoldelse, udadtil en samlet enig front.

For de øvrige danske organisationer eksisterede allerede et lignende organ i »Fællesrådet«, og her fik »Danske Unges Fællesfront« også en repræsentant ind. Ungdomsarbejdet kunne i de følgende år mønst-

re fremgang, og der blev brug for alle kræfter.

Tyskland havde gennemgået en fortærende social krise, og nazisterne indledte store fremstød for at skabe beskæftigelse. Efterhånden som arbejdet kom i gang, skete det stadig oftere, at der var folk, som mere eller mindre diskret sagde: »Hvis du tager dine børn ud af dansk skole og melder dig ud af de danske foreninger, så får du også arbejde.«

Alle skulle hjælpe til for at overvinde nøden. Men de danske blev skubbet til side, når uddelingerne fandt sted. Efter trange forhandlinger blev der oprettet en overenskomst, hvorefter vi skulle være med til at yde bidrag til vinterhjælpsindsamlingerne. Til gengæld skulle danske familier så ikke udelukkes fra hjælp. Der blev truffet en ordning med Menighedsplejen, så ingen kunne opnå dobbelt hjælp, og det blev nøje fastlagt, hvilke opgaver Menighedsplejen måtte tage sig af. Men næppe var een ting ordnet, før nye problemer dukkede op. F.eks. nægtedes danske familier tilskud, som blev tildelt børnerige familier.

To såkaldte nødhjælpsforanstaltninger huskes endnu af mange:

Eintopfessen (en gryderet): Alle skulle bidrage til at lindre nøden bl.a. ved en søndag om måneden at spise en billig middagsret. De sparede penge skulle komme nødlidende tilgode. Hvis man tjente under 200 RM om måneden, skulle man yde 0,50 RM. Var indtjeningen over 600 RM, skulle der ydes 2 RM. Den første søndag i måneden var dagen for Eintopfessen. Så gik indsamlerne – nazistiske tillidsmænd – byen rundt og stemte dørklokker. Pengene blev anvendt som hjælp til alle, der modtog socialhjælp.

Det andet arrangement skulle skaffe penge, så fattige kunne få hjælp bl.a. til jul. Det hed Winterhilfswerk, WHW. I 1935 arrangerede overborgmesteren en stor fest for 300 indbudte i Tyske Hus til fordel for WHW, og her deltog også medlemmer af mindretallet i deres egenskab af byrådsmedlemmer. Også den danske generalkonsul Larsen var indbudt.

I. C. Møller kom med nogle beske bemærkninger om disse officielle arrangementer, hvor man under venlighedsmaske satte mindretallets ledere i en tvangssituation. Det var ikke ufarligt at udtale sig negativt om »der Führer« og hans system, og her måtte mindretallet selv sætte sine grænser. Vi var jo den eneste organisation, der eksisterede ved siden af partiet.

For at øge antallet af ægteskaber indførtes særlige ægteskabslån. Allerede i 1933 nåede man således i Flensborg at yde 633 sådanne

I. C. Møller (1876-1955)

lån. Men ingen til medlemmer af det danske mindretal.

Forhandlinger og protester i Flensborg, Kiel og Berlin var disse års vej, når det gjaldt overgreb, og der var mange måder at ramme danske familier på. Frafald måtte da også konstateres hist og her. De hidtil stigende skoletal begyndte at vige. Den danske presse var udsat for indgreb fra midlertidigt forbud over redaktørernes slettelse fra »Berufsliste« til permanent forbud mod bladet. Både Flensborg Avis og Der Schleswiger måtte overveje hvert eneste ord, man skrev.

I løbet af 1933 og 1934 kom nye love vedrørende handel, håndværk og landbrug, og alt, hvad der på disse områder kunne anvendes imod de danske blev anvendt. Der skulle både mod og vilje til at føre sin sag frem, og ofte måtte generalsekretariatet træde til. Vore sårbare punkter var økonomisk pression mod de i forvejen dårligt stillede samt vort skolevæsen.

Bemærkelsesværdig var det, at der i 1936 kunne åbnes en dansk skole i Ladelund. Her havde gårdejer Jens Andresens børn gjort arbejdet vanskeligt for den tyske lærer. De modsagde ham i historie- og hjemstavnsundervisningen og nægtede at sælge de nazistiske VDA-mærker til fordel for »Verein für das Deutschtum im Ausland« (Foreningen for tyskhed i udlandet). En skønne dag sagde læreren til Sigfred: »Du hører egentlig slet ikke hjemme i denne skole«. Alt dette endte med, at Jens Andresen og andre af egnens danske anmodede om at få en dansk skole – og fik den. Vandrelærer Gustav Lindstrøms virke både før og efter denne begivenhed er der grund til at erindre i denne forbindelse.

Når det i 1935 var blevet muligt at åbne en dansk skole i Tønning, skyldtes det også her ikke mindst vandrelærernes virke. Jørgen Jørgensens indsats i Tønning var enestående. Tyskerne skummede af vrede, og der var ingen ende på, hvor meget skarn der kunne hældes ud over de formastelige danske familiers hoveder. Mange mistede deres arbejde, for arbejdsgiverne turde ikke beskæftige sådanne folk. Der måtte nye forhandlinger til, nye beviser og nye modbeviser. Folketingsmand I. P. Nielsen, Dynt, måtte i danske aviser hænge visse forhold ud om de hjemmetyske skoler i Nordslesvig, før der efter flere rudeknusninger i Tønning og Slesvig faldt ro over sindene.

Ved indvielsen af skolen i Tønning var vi et par spejderkammerater, der deltog i spejderuniform. Netop uniformen vakte en del opmærksomhed, da vi gik en tur rundt i byen og på havnen, for sådan en havde man ikke set før i Tønning.

Hele byen var smykket med hagekorsflag. Ikke som en hilsen til

den danske skole, men fordi indvielsen af Hermann Göring Koogen (nu Tümlauer Koogen) skulle finde sted samme dag, og selvfølgelig måtte selveste luftmarskallen personligt overvære denne begivenhed.

Göring overnattede i Slesvig, og da nazisterne blev klar over, hvad der skulle ske omkring den danske skole, forsøgte man at ændre Görings rute ud til koogen. Tænk, om han blev klar over, at de slemme danskere netop på denne dag ville indvi en skole ved Ejderen. Det lykkedes imidlertid ikke at ændre hans rute, alt var arrangeret, og folket stillet op for at hylde den stornazistiske koryfæ.

I udkanten af byen stod mange mennesker, og da en bil nærmede sig, røg armene i vejret og heil-råbene begyndte. Men nej, det var en bil fra Danmark. Stor skuffelse, armene ned. Lidt efter gentog scenen sig, og denne gang var det rektor Svend Johannsen fra Slesvig, der kom ad Görings rute. Atter skuffede ansigter. Men både skole og koog blev da indviet.

Midt i den nazistiske rasen steg de danske børnehavers antal i forhold til skolerne, indtil der i 1937 var syv, hvoraf fem i Flensborg. Efter 1922 var følgende kommet i gang: 1925 Batterigade, 1926 Harreslevmark, 1928 Slesvig, 1931 Adelbykamp, 1934 Duborggade og 1935 Tønning.

Samtidig med oprettelsen af forsamlingshuse og skole fik vi regelmæssige gudstjenester flere steder: I 1921 Ansgar i Flensborg, 1922 Harreslev og Slesvig, 1923 Valsbøl og Aventoft, 1926 Jaruplund, Tarup og Lyksborg, 1930 Ladelund, 1935 Tønning og i 1938 i Engelsby i det menighedshus, som KFUK-sekretæren Margrethe Gudme ved et overmåde dygtigt arbejde fik rejst.

Vandrelærerne virkede adskillige steder udover de lige nævnte. Sammen med bibliotek og udlånssteder samt bogbilen – seks ruter med op imod 200 lånere, som Fr. Mommsen trofast holdt kontakt med – var alt dette vore faste udgangspunkter, som nazisterne stormede imod. Mens nazisternes indberetninger i disse år bestandig talte om det forbilledlige danske »Kleinarbeit«, styrkedes den enkelte stille og roligt netop i hverdagens kamp. Og det var ikke for meget at tale om kamp i disse år.

Langt om længe fik vi i Flensborg en ny dansk kommuneskole, Skolen ved Nørreport, hvor der blev ansat dansk uddannede lærere. Fra tysk side var det tænkt som et paradenummer, der skulle virke udadtil. Nazisterne håbede snart at have opslugt os.

Ved forhandlinger opnåedes fritagelse for at benytte den nazistiske hilsen for medlemmer af mindretallet. Mangen en forsagt mand

Bogbilsarbejde i Sydslesvig var pionerarbejde i egentlig forstand. Niels Kjems startede på cykel – og Fr. Mommsen (1901-65) fortsatte med en privatbil.

eller kvinde havde oplevet at blive jaget ud af offentlige kontorer med ordre om, at hvis de ville opnå noget, havde de værsgod at træde ind igen med armen løftet til nazihilsen. Af lutter befippelse turde mange ikke gøre andet, når hagekorsembblemet lyste dem i

møde fra knaphullet.

Den nazistiske aktivitet oplevede flensborgerne i de første år efter 1933 ikke blot ved de utallige marcher gennem byen med marchmusik og faner for bl.a. at mindes »heltene« fra første verdenskrig og fra »kampårene« derefter, men også f.eks. ved talrige navneændringer. Borgplads blev til Schlageterplatz, Bremerplads til Lange-marckplatz, Overrealschule til Adolf-Hitler-Schule osv. Appeller, parader, marcher, kundgørelser og opråb sørgede for, at befolkningen i alle aldre og alle samfundslag ustandselig blev holdt i ånde.

Passede man ikke på, kunne man risikere at løbe ind i et af de utallige optog med hagekorsfaner. Da gjaldt det om at komme af vejen, før fortovsfolket rakte armen op. Ellers blev det nemt til en omgang klø. Det har adskillige oplevet. Man måtte altid være på vagt.

Nazismen havde efterhånden fået ensrettet alle organisationer og al forvaltning, opløst de valgte råd og udpeget nye. Det gjaldt som omtalt også Flensborg byråd, hvor vi dog fortsat havde tre repræsentanter. Også i denne forsamling måtte medlemmerne gang på gang stå med oprakte arme. De danske medlemmer undlod at gøre det. Vi havde skabt vor egen måde at være på.

Året 1935 fik på flere måder skelsættende betydning for vort fremtidige virke, ikke mindst for vore unge. Jeg blev selv færdig med Duborgskolen og skulle »ud i livet«, som det jo så kønt hedder. Samme år kom Nürnberg-lovene:

1) Das Gesetz zum Schutz des deutschen Blutes (Loven om det tyske blods beskyttelse).

2) Das Reichswehrgesetz (Værnepligtsloven).

Begyndelsen til enden var indledt.

Mod ragnarok

Hitler-Jugend tog sin opgave alvorligt. Det gjaldt om at få alle med i den store idé. Gang på gang fik også danske hjem besked på, at deres datter eller søn skulle være med i HJ og havde at melde sig i HJ-Bann, Flensborg, An der Reitbahn. Mangen en pige eller dreng vandrede ængstelig derop for at høre, hvad meningen var. En kaser-nelignende tone og opførsel mødte dem. Først forsøgte man at jage skræk i en ved at brøle op og forlange et »Heil Hitler«, og dernæst ville man belære os og befale os til HJ-tjeneste. Blev man ved med at svare, at de tog ganske fejl, fordi vi som danske var fritaget, blev man nærmest smidt ud. Også min bror og jeg måtte derop. Vi sagde nej, blev skældt ud – og så ud af lemmen.

Da loven om Hitler-Jugend blev bekendtgjort den 1. december 1936, blev HJ-folkene helt vilde og troede, at nu havde de chancen. Nu skulle også de forbistrede danskere makke ret. Der måtte nye forhandlinger til med Berlin, for at få fritagelsen stadfæstet. Vi fik tilsagn, men der blev ikke udfærdiget en særlig forordning, og det skete stadig, at danske piger og drenge blev beordret til HJ-hoved-kvarteret. Det kunne jo være, at man kunne skræmme en eller anden ind i rækkerne.

I løbet af det sidste år af min skoletid var jeg naturligvis stærkt optaget af spørgsmålet om min videre uddannelse. Meget blev drøf-tet og overvejet – også muligheden for at tage nordpå. Egentlig havde jeg tænkt mig at blive søofficer, og vejen frem mod dette mål skulle gå over en uddannelse på skoleskibet »Danmark«. På grund af mit tyske statsborgerskab kunne jeg imidlertid ikke optages, og jeg opgav denne tanke. Tog nærmest afslaget som et udtryk for, at jeg skulle blive i Sydslesvig.

Det endte med, at jeg blev antaget som lærling i I. C. Møllers engros-firma. I. C. Møller var dansk, og det var firmaet også. Her blev sagt goddag og farvel, ikke noget med »at heile«. En dygtig chef var I. C. Møller. Han krævede meget, men til gengæld gav han os gode chancer.

Som vi i 1933 havde haft tilgang fra venstreorienterede kredse, der

søgte skjul og »frihed« indenfor mindretallet, således oplevede vi nu frafald på grund af nålestikspolitik og løfter hovedsagelig af materiel art. Det var ikke med blide øjne, vi iagttog tidligere danske skoleelever i HJ-uniform, og i manges ansigtstræk afspejledes til gengæld den dårlige samvittighed. Men her lå en konkret fare. De frafaldne kendte os, vort sprog og vor tale og vor måde at være på. Vi måtte være på vagt, for de kunne let bringe en og anden af os i vanskeligheder.

Nu da mine klassekammerater og jeg var kommet i lære, skulle vi undervises på den tyske handelsskole, der næsten er nabo til Duborgskolen. Underligt atter at drage op til Duborg Banke og skulle gå ind i en fremmed bygning.

Jeg fik på kontoret at vide, at jeg skulle i klasseværelse M 7. Jeg bankede på, og på et »Herein!« trådte jeg ind med et »Guten Tag«. Læreren blev noget forvirret over denne hilsen, så han svarede »Guten Tag, Heil Hitler!, was wollen Sie?«. Dette lille intermezzo affødte nogle smørrede grin i elevflokket. Vi var tre fra Duborgskolen i klassen, og vi fik et ret godt forhold til de fleste af klassekammeraterne. Nogle var ivrige med det brune, andre ret kølige, og atter andre kunne godt komme med beske bemærkninger. Lærerne var stort set medgørlige. Der var nogle, som ikke ofte nok kunne »heile« og vifte med armen, og der var reserveofficerer, som var ivrige til at demonstrere deres uniform og rasle med sablen, blot de kunne komme af sted til reserveofficer-øvelser.

Når en lærer trådte ind i klassen med hilsenen »Heil Hitler«, skulle klassen rejse sig og svare »Heil Hitler«. Vi danske rejste os, men tav stille. Det kunne hænde, at også vore tyske kammerater var kede af at skulle svare. De fik en opsang, og så blev hilsenen taktfast gentaget, mens vi stod med et lille smil over dette teater.

Ved sammenligning med min sidemands resultater blev jeg klar over, at jeg fik for dårlige karakterer. Vi efterprøvede det ved hjælp af afskrifter af opgaver, og jeg fik stadig ringere karakterer, end jeg fortjente. Hermed var forholdet klart belyst. Jeg fortalte det til min chef, I. C. Møller, som blot svarede: »Nåh, ja, lad os se tiden lidt an«.

En dag blev vi i en eller anden anledning beordret ud i skolegården med opstilling foran de to flagstænger. Rektoren holdt en svulstig tale, og derefter skulle der synges »Deutschland, Deutschland über alles«, mens hagekorsflagene gled til tops. Det var første gang, jeg var ude for en sådan paradeforestilling, og jeg var mærkeligt nok blevet placeret i forreste række. Der var ikke andet at gøre end at samle benene til en let retstilling, mens de hundreder af elevarme

blev rakt i vejret. Selvom alle lærere og elever havde set de danske elevers tavse retstilling, blev der ikke sagt noget til os. Men så en dag kom det. Af og til skulle vi i begyndelsen af en time synge, og det gik efter recepten ein-zwei-drei. Vi sang ikke med. Så sagde læreren: »Alle synger med, også De Wingender«. »Jeg kan ikke synge«, svarede jeg. »Alle kan synge, De har også sunget i Deres skole«. Atter sagde jeg nej. »Jeg var fritaget for sang, fordi jeg ikke kan synge«. Der fulgte nogen vrissen, hvorefter man sang videre.

Før sommerferien fik vi karakterbog. I min stod der øverst »Mangelhaft« (mådelig) og derefter kun gentagelsestegn nedefter med slutbemærkningen »in 03 versetzt« (flyttet til 03). Mine to Duborgkammerater var også blevet »versetzt«, men til en anden klasse. Så havde de fået os skilt.

Jeg var vred, og min chef blev endnu mere vred. Han ringede til Stadtschulrat (byens skoledirektør) Mittag og sagde, at han med det samme ville tale med ham. Med min karakterbog stormede han til rådhuset. (I. C. Møller var ordfører for den danske byrådsgruppe): »Nu får vi se, hvad der sker«, sagde han, da han kom tilbage.

Hvad skete? Efter sommerferien beklædte handelsskolens rektor ikke mere posten. Min klasselærer blev en kort tid fungerende leder, og vi fik en mærkelig forklaring på ændringen. I. C. Møller grinede, da jeg berettede om den første skoledag efter ferien: »Nå, det hjalp altså«. Da der nok havde været andre divergenser mellem rektoren og skoledirektøren, blev min sag blot dråben, der fik bægret til at flyde over. Ved senere flagparader var der ingen, der hindrede os i at stille os bagest i rækkerne. Så slap man dog for at se vore nedhængende arme.

En morgen mødte jeg på trappen en af de nazi-ivrigste lærere og sagde »Guten Morgen«, da jeg passerede ham. Han for efter mig og brølede op om, hvad jeg bildte mig ind, ikke engang at hilse. Jeg svarede, at det havde jeg gjort. Så himlede han op om, at det var det mest uforskammede, han havde oplevet, og hvis han kom til København og hilste med »Heil Hitler«, ville et høfligt menneske svare på samme måde. Jeg svarede, at han tog fejl. Man ville ligesom jeg sige God morgen eller God dag. Med udtryk som uforskammet, og det ville jeg komme til at høre mere om, forsvandt han op ad trappen.

Nu var jeg blevet ærgerlig over dette pjat og gik til generalsekretariatet og bad generalsekretær Fr. Petersen om at gøre skolen opmærksom på, at vi som danske var fritaget for Hitler-hilsenen. Han skrev til skolen, og vi fik fred resten af skoletiden, indtil jeg fik min

Dansk Generalsekretariat

Flenzburg, den 16. Februar 1937.

- . -

P/W.

An den
Leiter der Städtischen Handelslehranstalten,
Herrn Direktor K l a t t ,
F l e n s b u r g .
*****

Jugendliche Angehörige der dänischen Volksgruppe, welche als Schüler die Städtischen Handelslehranstalten besuchen, haben uns gemeldet, dass Lehrer Ihrer Anstalt von ihnen den deutschen Gruss verlangen.

Aus diesem Anlass erlauben wir uns ergebenst, Sie auf ein Schreiben aufmerksam zu machen, das wir von dem Herrn Regierungspräsidenten in Schleswig erhalten haben und durch welches diese Angelegenheit von dem Herrn Reichs- und Preussischen Minister für Wissenschaft, Erziehung und Volksbildung dahin geregelt worden ist, dass von Berufs- und Fachschülern, welche Angehörige der dänischen Minderheit sind, die Anwendung des deutschen Grusses nicht verlangt wird.

Das betreffende Schreiben fügen wir in Abschrift bei.

Wir dürfen wohl die Erwartung aussprechen, dass Sie als Leiter der Städtischen Handelslehranstalten Ihre Mitarbeiter von dem Inhalte des Schreibens und der getroffenen Ordnung unterrichten werden.

I.A.

F. Petersen.

handelseksamen i 1937.

Det som i høj grad optog os unge i det skæbnsvangre år 1935 var Hitlers kæmpe-partidag i Nürnberg, hvor han under stormende jubel forkyndte »Das Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes« (Loven om beskyttelse af det tyske blod). Hermed var kampen mod jøderne klart erklæret. Forinden havde Hitler brudt med Weimar-republikkens militærtjeneste, der var baseret på frivillighed. Den 16. marts forkyndtes den almindelige værnepligt, hvorefter alle skulle gøre tjeneste i eet år, men allerede den 24. august ændredes dette til to år.

I årene op til 1935 fandtes i Tyskland en frivillig arbejdstjeneste knyttet til det nationalsocialistiske parti. Den 26. juni 1935 vedtoges »Rigsarbejdstjenesteloven«, der gjorde arbejdstjenesten tvungen i seks måneder for begge køn. Hitler sagde, at »alle unge skal een gang i deres liv lære at gøre legemligt arbejde«, og over indgangsportalen til lejren i Bredsted stod »Gelobt sei, was hart macht« (Priset være det, som gør hård). Det sagde meget om, hvad der forestod.

Hermed stod vi overfor det alvorlige problem: Skulle vi gøre tjeneste, eller skulle vi snyde os fra det ved at udvandre?

Også andre begivenheder var med til at danne baggrund for debatten. Den 13. januar 1935 stemte 91 procent af befolkningen for Saars tilbagevenden til Tyskland, og denne afstemning øgede stærkt Hitlers prestige. Den 16. marts brød han åbenlyst Versailles-traktatens klausuler vedrørende oprustning. Værnepligten indførtes som allerede nævnt, og tre måneder senere undertegnedes en flådeaftale med England. Vejen lå nu åben for den gigantiske tyske oprustning. I marts 1936 besatte tyske tropper det demilitariserede Rhinland, og samme år begyndte den spanske borgerkrig.

Ind i alt dette kom så arbejdstjenesten, der sammen med værnepligten betød, at vi skulle gøre tjeneste under tysk kommando i tyske uniformer med hagekorsmærke i mindst to et halvt år.

Årene 1935 og 1936 blev således skelsættende for os. Mange forlod landsdelen i disse år. Vi må regne med, at cirka 2000 danske unge fra Sydslesvig i tiden fra 1920 til den anden verdenskrig er udvandret til Danmark eller til oversøiske lande.

Vore overvejelser endte snart i et ja til at blive og snart i et nej. Men gang på gang dukkede den fatale sætning op: Hvis vi rejser, har vi afskrevet retten til vor hjemstavn. Flygte fra det hele og lade de hjemmenværende forblive uden håb, uden fremtid, kun med bevidstheden om, at danskheden dør ud, og vi for stedse har tabt kampen. »Rejse eller blive« – troede vi på en bedre tid, en tid da vi her i

Sydslesvig skulle leve inden for Danmarks grænser? Så vi ikke dag for dag de brune masser svulme, alene det måtte jo vise os, at en genforening var fantasi. Og dog mindes jeg manganen en kammeratlig snak – længere ud kunne man jo ikke vove sig – om netop hvordan det ville være, hvis dette engang var forbi, og vi så atter kom under Danmark. Vi troede på Danmark, vi følte os forpligtede over for Danmark, vi måtte blive og tjene, som slægter før os havde gjort. Sønderjydernes linie måtte fortsættes, hvis vi ville bevare hjemstavnsretten og dermed tjene Danmarks sag – den hjemstavnsret, der om fornødent kunne føre os ud i ildlinien.

Der faldt ligesom lidt ro over arbejdet igen efter denne debat. Samtidig søgtes forhandling med rigsregeringen om fritagelse for arbejdstjenesten. Her kunne vi henvise til lovens paragraf 1, der bl.a. sagde: »Rigsarbejdstjenesten skal opdrage den tyske ungdom til folkekællesskabet i nationalsocialismens ånd«. Vi var ikke »tysk ungdom«.

Da en henvendelse om fritagelse for arbejdstjeneste ikke blev besvaret, meddelte vi telegrafisk indenrigsministeren, at da vi intet svar havde fået, ville den danske ungdom ikke møde til arbejdstjeneste den 1. oktober. Den 26. september kom afslaget. En særordning kunne ikke accepteres.

Et forbud mod Flensborg Avis i arbejdslejrene og mod at de i arbejdstjenesten tjenestgørende i uniform besøgte de danske forsamlingslokaler »Flensborghus«, »Borgerforeningen« og »Slesvighus« blev der forhandlet længe om, men i maj 1936 blev disse forbud hævet.

Vi unge og den ældre generation så ikke altid på tingene på samme måde, og også her begyndte vi at diskutere. Jeg husker en voldsom debat i vinteren 1936-37, der endte med, at en ældre distriktsformand stod op og sagde til de unge diskussionsdeltagere: »Det ligefrem koger i mig. I er jo ikke engang tørre bag ørene endnu«. Jo, der blev vekslet barske ord, men i disse år begyndte de unge at gøre sig stærkere gældende i det danske arbejde.

Vi var en lille flok unge fra spejderarbejdet og Flensborg Ungdomsforening, der i disse år havde fundet et særligt fristed lige nord for grænsen. I en villa bag Kruså mølle boede pensioneret adjunkt frk. Christiane Jørgensen, en dame der med sin stærke rejsning, sit venlige smil og sin kærlighed til grænselandet indgød respekt. I adskillige år boede hun sammen med enken efter redaktør P. Simonsen, Flensborg Avis, fru Kirsten.

Frk. Jørgensen havde tilbudt at holde en studiekreds i historie, og en lille kreds af unge cyklede i flere år hver onsdag aften fra Flensborg til Kruså. Det blev til meget andet end historiesnak. Hos frk. Jørgensen fandt vi et fristed, hvor vi kunne tale frit om alle ting, også personlige overvejelser og bekymringer. Vi, der måtte regne os til frk. Jørgensens drenge, kan ikke nok takke denne helstøbte danske kvinde for gæstfriheden og de frugtbringende samtaler i hendes smukke hjem. Hendes livsholdning har uden tvivl haft stor indflydelse på vor udvikling i disse svære ungdomsår. Vi glemmer hende ikke.

I foråret 1936 begyndte min far på maskinmesterskolen i Flensborg for at tage maskinmestereksamen. Allerede efter et par ugers forløb kom de første spørgsmål til ham om familiens forhold, børnenes skolegang osv. ... Kort efter fik han at vide, at som vordende tysk skibsofficer kunne han ikke have sine børn i dansk skole, ja i det hele taget ikke være dansk. Selvfølgelig kunne han fortsætte på skolen, men om han egnede sig til at få eksamen, var et stort spørgsmål ...

Far afviste at ændre sindelag og at tage sine børn ud af dansk skole. Han forlod skolen og gik til søs igen.

Fars skib blev 2. juledag 1940 opbragt og sænket vest for Gibraltar, og han kom i krigsfangelejr. Her læste han til »det lille patent«, og efter hjemkomsten fra fangenskabets bestod han de resterende prøver på Søfartsskolen i Flensborg. Han nåede sit mål, omend sent. I forbindelse med alt dette er jeg glad for at kunne sige, at far og mor aldrig var i tvivl om indstilling og holdning. De ville ikke gå på akkord.

Eet bestemt navn dukkede ofte op i forholdet mellem nazisterne og vor familie. Kaptajn Boysen-Schmidt var en højtstående partimand i den brune uniform, og han var samtidig funktionær, nemlig leder af den nazistiske fagforening »Arbeitsfront«s afdeling for søfart med kontor i Kompagniporten. For søens folk gjaldt den ordning, at rederen hver måned trak fagforeningskontingentet fra lønnen og overførte det til »Arbejdsfront«.

Helt fra 1933 indledte Boysen-Schmidt enhver samtale med min far eller mor med en bemærkning om, hvor beklageligt det var, at deres to prægtige drenge ikke var medlemmer af Hitler-Jugend, idet et sådant medlemskab ville give dem bedre fremtidsmuligheder. Far havde også en samtale med »sin fagforeningsrepræsentant«, da han forlod Søfartsskolen. Boysen-Schmidt beklagede beslutningen, men – som han sagde – det er jo altid et problem at være medlem af et mindretal og have børn i dansk skole ...

Når flensborgske skibe anløb tyske havne eller gik igennem Kiel-Kanalen, mødte Boysen-Schmidt op. Mandskabet blev kaldt sammen og fik et belærende foredrag om den nazistiske fremgang osv. Hver gang Boysen-Schmidt mødte far, sagde han: »Heil Hitler, Hr. Wingender – ach nein – Guten Tag, Herr Wingender!«

Da mor havde fået meddelelse om, at fars skib sandsynligvis var blevet opbragt, gik hun til Boysen-Schmidt for at søge nærmere oplysninger. Han forklarede, at det næppe var muligt at få mere at vide, thi fjenden overholdt ikke reglerne og kunne godt finde på at skyde på redningsbåde. Nej, venlighed og medfølelse plagede ikke Boysen Schmidt.

Der gik måneder, før mor fik meddelelse om, at far var i fangenskab i England. Senere blev han flyttet til USA.

Rederiet skulle kun betale hyre, indtil skibets skæbne var bekræftet, og mor måtte atter til Boysen-Schmidt for at få økonomisk hjælp fra fagforeningen. Men han havde kun beklagelser og skuldertræk til overs. Næh, hjælp var der ikke at få. Mor kunne jo tage noget arbejde, alle måtte arbejde i denne tid ...

Kort efter afslutningen af felttoget i Frankrig i 1940 var jeg hjemme på orlov i nogle dage, og min bror Hans havde orlov samtidig. Vi var vrede over den behandling, mor havde fået, og gik sammen, begge i uniform, til Boysen-Schmidt for at få klar besked om fars skæbne, og om, hvilken støtte mor kunne få. Vi lod forstå, at når vi gjorde vor pligt, krævede vi også en rimelig hjælp til en mor, der nu sad alene. Det blev et meget kort møde, men vi fik dog et tilsagn om, at man selvfølgelig ville søge en løsning for krigsfangers familier.

Senere fik mor nogen hjælp, men dog så beskeden, at hun måtte tage arbejde ved siden af.

Så når vi frem til tiden efter krigen. Far kom hjem fra krigsfangenskab i foråret 1946, og en dag i den følgende vinter kom Boysen-Schmidt hjem til mine forældre og bad om en samtale med far. Boysen-Schmidt lagde ud om, at han jo altid havde haft forståelse og agtelse for far, og han bad nu om en udtalelse om, at han, Boysen-Schmidt, altid havde opført sig korrekt og varetaget interesserne for søens folk på bedste måde. Samtalen blev ikke lang. Far svarede meget hurtigt, at han hverken kunne eller ville afgive en udtalelse om en mand, der nok selv kunne huske »alle venlighederne imod mig og min familie«. Boysen-Schmidt stod for at skulle gennem afnazificering, og samtidig var der rejst beskyldninger imod ham for at have manipuleret med søfolkenes penge til fagforeningen. Nu søgte han så

at samle udtalelser, der kunne hjælpe ham til at redde skindet. Hvad der senere skete med ham, ved jeg ikke.

I årene efter 1933 nåede efterhånden de første beretninger frem om koncentrationslejre, da de første fanger fra lejrene kom hjem. De skulle regelmæssigt melde sig til politiet og havde naturligvis tavshedspligt. Alligevel fortalte de om deres oplevelser, og det lød alt sammen helt usandsynligt.

En dag læste jeg i et dansk flyveblad, hvordan en flygtet fange var nået til Danmark og nu fortalte, hvad han havde oplevet. Der måtte altså være noget om snakken. Når så mange tyskere efter krigen har haft så travlt med at bedyre, at de intet vidste om disse lejre, eller hvad der skete i dem, har jeg lidt svært ved at tro dem, for ikke så få familier blot i Flensborg havde slægtninge i lejrene i disse år. Nazismens væsen blev mere og mere uhyggeligt.

Den indre Front

Den indre front styrkedes i disse år på trods af adskillige tab på det foreningsmæssige område og i skolerne. Biblioteksbilen blev et vigtigt forbindelsesled mellem de spredt boende, men også det danske biblioteksvæsen blev underlagt den tyske bogcensur. Forbudte bøger måtte ikke findes i bogsamlingen. Dog blev det netop i disse år, at jeg fik læst nogle af de forbudte bøger som f.eks. Remarques »Intet nyt fra Vestfronten«. Når man fik snakket lidt med Fr. Mommsen, fandt han bogen frem fra dens skjul, og jeg listede hjem med den. De var der, de forbudte bøger.

Årsmøderne blev fortsat den store årlige manifestation. Flaghejsning på festpladsen om morgenen, den traditionelle faneparade i Duborgskolens gård efter middag og derefter marchen gennem byen til Sortevej-pladsen, hvor programmet omfattede taler, optræden med gymnastik, folkedans osv. Aftenmøderne i Borgerforeningen og Flensborghus var godt besøgt, og stævnet var årets højdepunkt i samvær med landsmænd nordfra.

Årsmødeoptog 1935 i Flensborg

Den 14. marts var »Danske Unges Fællesfront«s store aften, og ved ungdomsforeningernes sendemandsmøde blev der talt ret åbent om tingene – med appel om at stå fast. Der blev stillet krav om særordning vedrørende arbejdstjenesten og militærtjenesten. Vi forlangte vor danskhed respekteret! Når vi opfyldte arbejds- og militærtjenesten, måtte vi også kræve de elementære menneskerettigheder overholdt.

I juni 1936 protesterede hovedsendemandsmødet påny mod den nazistiske arbejdstjeneste og krævede en særordning. »Den danske ungdom flokkes kun om den danske fane, og den vier sit liv, sit arbejde, sin kraft og sin tid kun til danskhedens bevarelse og fremme«, udtalte formanden for DSU, lærer Hans Meng. Det var en klar og modig udtalelse midt under nazismens svulmende magt.

I april 1937 gav partiideologen Alfred Rosenberg lærerne ved de tyske skoler det nye historiske billede. Han sagde bl.a.: »Den 30. januar 1933 kastedes november-republikken til jorden. Generalfeltmarskal von Hindenburg gennemførte det, der i den tyske historie vil komme til at stå som den tyske revolution. Den startede ikke med menneskeslagning og storm på fængsler, men med et germansk håndslag ... Middelalderen er slut, den nationalsocialistiske tidsalder er begyndt«.

Den 17. december 1936 nedsattes et udvalg, som skulle overveje mulighederne for en reorganisation som svar på loven om Hitlerungdommen.

For os var kontakten med dansk ungdom i Danmark i disse år af afgørende betydning, og vi var med til utallige idrætsstævner, gymnastik- og folkedanserarrangementer, udflugter og møder.

Et referat fra forårsopvisningen i 1937 i Vester Sottrup lød således i Flensborg Avis:

»Sidste hold var de unge mænd fra Flensborg under ledelse af lærer Oscar Nielsen. Og hvor var det en herlig oplevelse at se og høre dem, lige fra indmarchen under sang: »Vældige riger rives om jorden« til den sejr stolte udmarch: »Du danske mand«. Og hvor var der meget for vore gymnaster at lære: Den fine retstilling til sidste fingerled, den ranke, fribårne holdning såvel under som mellem øvelserne, den mandige, spændstige gang uden et enkelt kroget knæ – alt sammen det man skal kende en gymnast på uden for gymnastiksalen. Dertil den hårfine præcision i øvelserne, det harmoniske øvelsesvalg og derfor de vidunderlige harmoniske legemer – som græske kunstmodeller. I selve færdigheden gav de ikke Ollerupperne meget efter,

de kunne derfor ligesom disse slutte med et rent fyrværkeri af luftspring og saltomortaler, som næsten tog vejret fra tilskuerne. Danmark kan være stolt af en sådan kultur-forpost imod syd.«

Jeg kender ikke stævnets referent, men linierne fortæller noget om, hvilken atmosfære, der hvilede over grænselandet, og i hvilken modstanden i Sønderjylland mod det, der kom fra syd, voksede frem.

Med nazismens gennembrud skabtes nord for grænsen »Det unge Grænseværn«. Det startede med et stort stævne på Dybbøl i 1933, Skamlingsbanke-stævnet i 1934 og stævner rundt om. Dansk ungdom fra Sydslesvig var med, og fra 7. maj 1935 var vor ungdomsorganisation repræsenteret i Det unge Grænseværns Grænsråd.

Nærmest var samarbejdet imidlertid med Sønderjysk Idrætsforening. Til det store stævne i Gråsten den 21. september 1937 bragte DSU en stafet-hilsen. Fra Duborg-Skolen til Gråsten havde hver løber 200 meter at løbe. Min opgave blev det at løbe de sidste 200 meter før grænsen. Stafettens indhold lød: »Danske drenge bærer bud til landsmænd. Frejdigt føres sønden skel dysten for Danmark«.

Det var stærke ord, hvis et genforeningshåb ikke lå som en ønskedrøm eller en tro dybest inde i vor sjæl. Man kan smile ad det i dag, men vi levede og »kæmpede«, hvis det udtryk kan bruges i denne forbindelse, for vor sag, for en bevidst, villende omend politisk meget svag danskhed.

Den 30. april i det femte Hitler-år protesterede hovedsendemandsmødet endnu en gang imod de nazistiske ungdomslove, alt imens indkaldelserne blev stadig talrigere. Den senere generalsekretær Hans Ronald Jørgensen drog til arbejdstjenesten med dansk studenterhue og kørte i taxa op foran lejrens hovedindgang. Der blev stor opstandelse i lejren og det kom ikke til at mangle på passende opmærksomheder til den nye »Arbeitsmann Jørgensen«.

Den nazistiske front mod kirken blev stadig stærkere, og f.eks. den borgerlige konfirmation blev udformet med sentimental, uniformeret pragt. I foråret 1938 holdtes borgerlig konfirmation i den store sal i »Det tyske Hus« i Flensborg. Festtalen holdtes af en kvinde, der bl.a. sagde: »Nicht jedes deutsche Mädchen kann eine Frau werden, aber jedes deutsche Mädchen kann Mutter werden«. Mere er det ikke nødvendigt at sige om tysk ungdomsopdragelse i disse år.

I årene fra 1927 og fremover var der også andre end journalister og andre skribenter, som brugte pennen. En kreds af danske mænd fandt sammen og besluttede selv at bringe oplysning ud eller svare på tyske angreb. Det var bl.a. godsejer Daniel Petersen, Vesterholt,

tømrer Ilper, Slesvig, gårdejer Thomsen, Vindert og redaktør W. L. Andresen. I et flyveblad, som udsendtes med mellemrum, drog de i felten for den danske sag. Det var skrevet på tysk, udsendtes til henvend 6000 husstande og forfægtede den danske ret til hjemstavnens. Ikke mindst efter nazisternes magtovertagelse og aktiviseringen af den tyske grænsekamp krævedes der mod til at fortsætte udsendelsen af disse »Südschleswigsche Flugschriften«.

I 1934 beslaglagde Gestapo alle eksemplarer af det 12. hæfte af flyvebladene på postkontoret i Slesvig. Det blev dog senere frigivet og udsendt. Mændene bag flyvebladene havde flere gange besøg af Gestapo med husundersøgelser og forhør. Det 21. hæfte i november 1937 lå færdigpakket i Flensborg Avis' trykkeri, da Gestapo kom og beslaglagde hele oplaget. Flyveskrifterne blev forbudt, og dette forbud blev aldrig ophævet.

Også redaktør Ernst Christiansen på Flensborg Avis var ude i adskillige kontroverser i disse år. En retsforfølgelse mod ham endte med en tilrettevisning fra propagandaministeriet. Det var professor dr. Karl Alnor, der havde anlagt sag mod Ernst Christiansen for fornærmelse, selvom Flensborg Avis blot havde svaret på et angreb fra Alnor i en skarp tone. (Dr. Alnor faldt den 6. juni 1940 ved gennembruddet af Wayganlinien og overgangen over Oisne-Aisne floden som JR 501-regimentets ordonnansofficer).

Den 19. august 1937 blev »Der Schleswiger« forbudt med den begrundelse, at bladet havde rettet angreb mod staten, myndighederne og partiet. Ernst Christiansen fik en ny advarsel.

Sidst på året 1937 beslaglagde Gestapo restoplaget på 700-800 eksemplarer af den i 1936 udsendte tyske udgave af Henrik Lassens erindringer, optegnet af Iver Nordentoft i 1928 og gengivet i »Grænsevagten«. Bogens indhold går kun til 1927.

En anden begivenhed bragte nazisterne helt ud af flippen. Seminarielærer Claus Eskildsen havde i adskillige år holdt foredrag med lysbilleder om den folkelige underbevidsthed, om sæd og skik og folkelyne, og i sommeren 1936 udkom hans bog »Dansk Grænselære«. Andet og tredje oplag fulgte hurtigt efter og ligeledes en udgave på tysk.

Tyskerne skummede. De satte folk til at gendrive Eskildsens dokumentation, og det skete i et væld af avisartikler, flyveskrifter og pjecer. En lærer, som tyskerne havde bedt om at imødegå visse afsnit, opgav. Han følte, at der efterhånden var flere ting, der krævede en stillingtagen i grænselandets brydning. Han fandt sit endelige

ståsted i det danske. Efter krigen blev han dansk skoleleder – P. Wehlitz, Gottorp skolen i Slesvig.

På trods af mange ubehageligheder, blev der arbejdet energisk på den indre front, samtidig med at man udadtil forsvarede sig så godt som muligt. Den slesvigske Forening måtte dog notere et faldende medlemstal, mens det i ungdomsarbejdet lykkedes at fordoble medlemstallet.

Vore kontakter mod nord styrkedes. Udflugter, stævner, turneringer, lejre og ikke mindst sommerferieopholdene blev åndehuller, men også farlige åndehuller. For i Danmark hørte vi mere om, hvad der egentlig skete i det nazistiske storrige, og det var ting, som vi måtte være forsigtige med at nævne i samtaler herhjemme. Vor afsky for nazismen blev underbygget ved opholdene nord for grænsen, og det blev klart for os, hvor usikker vor tilværelse egentlig var.

Det gjaldt nu om at holde stillingen og afvente enden på galskaben, men ingen turde spå om, hvornår den kom. Vi så den tyske hær blive større og større. I Flensborg kom et omfattende kasernebyggeri i gang, øen Sild blev stærkt befæstet, og der blev bygget flyvepladser. I gamle fabrikshaller blev oplagret militært materiel, i Flensborg flere steder de bekendte »prærievogne« og feltkøkkener i hundredvis. Hitlers taler blev mere og mere ubeherskede.

Den 13. marts 1938 blev Østrig besat. Et par uger før var noget af det nævnte krigsmateriel kørt bort. Det skete som regel efter mørkets frembrud.

Men 1938 skulle endnu tydeligere vise, hvad der forestod. Den 1. oktober blev dele af Tjekkoslavakiet besat, det såkaldte Sudeterland. Mere krigsmateriel blev hentet fra depoterne. I marts 1939 blev så resten af Tjekkoslavakiet besat. Danske sydslesvigere var med i den militære opmarch. En uge senere erobredes Lithauens Østersø-havn Memel. Hvem kunne endnu stole på Hitlers ord fra 15. september 1938, da han stillede krav om »Sudeterlandet«, men understregede, at dette ville være hans sidste territoriale krav i Europa? Ville turen også komme til Danmark, hvad hjemmetyskerne og grænsetyskerne regnede med?

Midt i alt dette kom så »Krystalnatten« den 9.-10. november 1938. Over hele Tyskland sattes aktionen mod jøderne ind. Flensborg havde ikke ret mange jøder, og enkelte havde forladt byen. Således Katz, en lille forretningsdrivende på hjørnet af Nygade og Nørregade. I midten af trediverne kom hans piger lidt i ungdomsforeningen i Hjemmet, men ængstelige og forskræmte var de. Han selv havde

Emil Jensen NORD-RADIO

MAT.

»SA«s aktion mod jødiske forretninger i Flensborg.

svært ved at få venner, og ingen turde handle med jødefirmaer. Han kom af og til for at købe ind i firmaet Møller & Co. og havde fra tid til anden en fortrolig samtale med grosserer I. C. Møller. En skønne dag forsvandt familien Katz. Jeg mener, at have hørt, at de kom nordpå med det danske konsulats bistand.

I Krystalnatten ødelagdes »Woolworth«, der hørte til en jødisk koncern. Ruderne blev knust, varer og inventar ødelagt.

Gårdejer Alexander Wolff på Jægerslyst ved Schäferhuset blev drevet fra gård og hjem. Det lykkedes ham at flygte over grænsen, mens hans kone og mor fandt husly i »Hjemmet« hos bestyrer Chr. Bøvad. Her har jeg talt med den gamle fru Wolff og hørt hende fortælle om den frygtelige nat. Vor landbrugskonsulent Erik Paulsen søgte at hjælpe familien Wolff, men ingen måtte komme på gården det første døgn for at sørge for dyrene. Mor og svigerdatter rejste til Berlin i håb om at kunne forsvinde i storbyen, men de blev fundet og døde i en koncentrationslejr.

Hos familien Wolff boede Alexanders søster, der var lærerinde på den tyske mellemskole på »Kanonenberg« i Flensborg. Hun flygtede omgående til Berlin og tog imod moderen og svigerinden, da de kom.

Jødehaten gik så vidt, at selv danske firmaer blev mistænkt for at være jødiske. Gamle forretningsforbindelser var betænkelige ved at fortsætte samarbejdet. I årene 1936-38 har jeg flere gange overværet, at repræsentanter forsigtigt spurgte I. C. Møller, om firmaet var jødisk eller arisk. Der blev også spurgt om, hvorfor der aldrig i firmaets breve blev brugt vendingen »Heil Hitler«. Når de havde fået forklaringen, kunne den gamle handelsforbindelse fortsætte, og repræsentanterne var synligt lettede. Vi andre kunne spørge, om der ikke stak andet bag. Spørgsmålet var næppe af sig selv opstået i en sydtyskers hjerne. Det var nok inspireret af tyske kredse i byen. På kontoret har jeg set repræsentanter af jødisk afstamning græde, fordi de havde fået et praj om, at de ikke mere måtte drive handel.

I. C. Møller tog dem med ind i sit kontor og talte fortroligt med dem, gav dem gode råd. At de havde fået lidt trøst, kunne man se på dem, når de forlod firmaet. Denne optræden krævede et vist mod af en mand som I. C. Møller, der som en af danskhedens ledende folk altid var i søgelyset.

Det gjorde et uudsletteligt indtryk på mig, at se mænd i deres bedste alder græde over den tragedie, som vi alle var dybt rystet over. Det var mennesker, hvis videre skæbne vi ikke havde fantasi til at kunne udmale os. Vi kunne ikke fatte, at mennesker kunne falde så dybt, som nazisterne gjorde det overfor jøderne. End ikke i dag kan vi vel helt fatte det. På det tyske folk hviler en skamplet, som det ikke kan rense sig for.

Trods de voldsomme begivenheder i den ydre verden gennemførtes det efterhånden traditionelle danske foreningsprogram. Selv blev jeg i foråret 1938 valgt til formand for Dansk Gymnastik Forening, og jeg var samtidig tropsfører for Skjoldunge-troppen.

Ungdommens sædvanlige maskebal i Borgerforeningen – med misteltenen over døren til sidelokalet – samlede fuldt hus. Vi turde og kunne endnu feste. 14. marts mødet 1938 i Flensborghus havde også stor tilslutning, og årsmødet gennemførtes med fanemarch på Duborgskolen og march gennem byen. Glade skolebørn drog på sommerferie til Danmark.

Jeg fik min indkaldelse til arbejdstjenesten og skulle møde 1. april 1939 i lejren i Tarp, hvor jeg blev modtaget af den vagthavende, en »Oberarbeitsmann«, der havde meldt sig frivilligt til videreuddannelse og nogle dage efter min ankomst blev flyttet til en anden lejr. Han var tidligere Duborg-elev, havde forladt skolen og sluttet sig til Hit-

ler-Jugend og ville nu videre op ad den nazistiske rangstige. Det lettede at se fyren rejse, og jeg tror også, at han var glad for at komme væk. Jeg var den eneste »dansker« i denne lejr, der rummede ca. 150 mand.

I løbet af sommeren udvidedes uddannelsen til foruden spadearbejde også at omfatte geværøvelser og skarpskydning. I de sidste dage i august blev lejrens mandskab mobiliseret. Det store ragnarok var begyndt.

Krig, sammenbrud – og nyt mod

Sommeren 1939 bød for adskillige på de sidste gode oplevelser, før mørket for alvor sænkede sig.

Årsmødet blev en stor oplevelse, ikke mindst for en indkaldt, der havde sneget sig hjem og kunne være med i civilt antræk, hvilket var ulovligt, men man håbede jo på heldet. Jeg havde ret hurtigt fra Tarp fundet en vej, der kunne føre mig ind til byen uden større risiko for at blive standset af kontrolpatruljer. Jeg havde fået min cykel til Tarp og kørte ad en oprindelig oldtidsvej og ad nu gemte og glemte markveje omsluttet af levende hegn.

Vi måtte ikke uden særlig tilladelse fjerne os mere end seks kilometer fra lejren, og der var næsten 18 kilometer hjem. Jeg var heldig de fem måneder, jeg lå i Tarp – RAD 4/75 »Thorsberg«, navnet efter oldtids-mosefund i Torsballe mose – og klarede alle hjemture uden at blive opdaget.

Måske var dette også en af årsagerne til, at dette årsmøde står som en ganske særlig oplevelse for mig. Året før havde jeg ført fanen i Duborg-skolens gård og senere til årsmødepladsen. I år var det min brors tur. Det skulle blive sidste gang under »fredens tegn«. Friluftsmødet måtte afbrydes på grund af stærke regnskyl, men aftenmøderne gennemførtes i to overfyldte sale.

Sct. Hansaften 1939 fik sit særlige præg ved, at man havde formået folketingsmand, senere udenrigsminister Christmas Møller til at holde båletalen på pladsen ved Sortevej. Han blev af en stor skare fulgt til fjordbåden, som skulle føre ham til Sønderborg, og mens båden gled ud, stod den store skare på fjordbroen og sang »Der er et yndigt land«, mens Christmas Møller stod i bagstavnen og vinkede. Den 31. maj var ikke-angrebspagten mellem Danmark og Tyskland blevet undertegnet, og i denne forbindelse havde Christmas Møller været ret skarp i sin opposition mod regeringen.

Ellers havde man i disse uger været optaget af, at Claus Eskildsen var blevet nægtet indrejse i det stortyske rige. Han var ved Kruså-grænsen blevet sendt tilbage. I hans pas blev stempet: »Staatspolizei-stelle Schleswig: Am 2. Mai 1939 zurückgewiesen, Passkontrolle

Kupfermühle«. Det gav anledning til en del avispolemik i både danske og tyske blade.

Indenfor vort eget arbejde havde vi måttet notere et tab af 155 skolebørn de sidste to år, fra 700 ned til 545. Det var resultatet af det stadige nazistiske tryk, der blev lagt på socialt svagt stillede familier. Der blev protesteret fra vor side, men stadig uden synderlige resultater.

Vi savnede ligeledes helt klare afgørelser vedrørende HJ-loven. Vi var kun fritaget ifølge foreløbige anordninger. En bestemt tildragelse blev her ført stærkt frem. En dreng kom fra skolen ud at tjene hos en bonde. Denne indmeldte drengen i Hitler-Jugend, og for drengens løn købte han uniform og langskaftede støvler. Drengens far protesterede uden resultat. Dansk Generalsekretariat protesterede – afvisning. En ny protest blev sendt til »Gauinspektør« Beckmann i Kiel. Man krævede drengen fritaget for HJ-tjeneste og bondens handling kendt ulovlig. Men »Gauinspektøren« afviste med den begrundelse, at »en hvervning fra menneske til menneske aldrig vil kunne hindres, at sådan hvervning udført af et enkeltmenneske for sit eget folkeliv altid vil finde sted, og at jeg (Gauinspektøren) ofte har fået kendskab til tilfælde, hvor tilhængere af dansk folkeliv har gjort lignende forsøg, uden at generalsekretariatet har påtalt det. Under disse forhold vil sagen ikke give anledning til undersøgelser. Når drengen frivilligt er vendt tilbage til tysk folkeliv, er der ingen grund til at hindre ham deri.«

Dansk Generalsekretariat måtte nu føre sagen helt frem til det tyske riges ungdomsfører Baldur von Schirach i Berlin. Sagen endte med, at »Der Jugendführer« udtalte: »At indmelde sig i HJ sker frivilligt, og derfor kan enhver også udmelde sig af HJ, hvorfor en indmeldelse uden faderens eller værgens underskrift er ugyldig ... Tyske statsborgere, som tilhører et ikke-tysk folkeliv, skal fritages for tjeneste i HJ.« Hermed fik vi så den 16. juni 1939 foreløbig endelig klarhed over dette årgamle stridsspørgsmål. Men andre farer lurede, for en forordning af 19. januar 1939 indførte en før- og eftermilitær opdragelse i SS og tilsvarende organisationer. Vi forsøgte naturligvis at afværge denne tvang, men krigen standsede den endelige afgørelse.

Den 17. maj krævede en tysk folketælling oplysninger om statsborgerskab, modersmål og nationalt sindelag, »Volksangehörigkeit«. Denne tælling skulle med uoverskuelige følgevirkninger fastslå de folkelige mindretals talmæssige styrke. Ikke mindst fra de unges side

blev der sat kraftigt ind for at bistå og styrke vore medlemmer i denne sag, og navnlig Bøgh Andersen og Hermann Tychsen var meget energiske i disse uger med at give oplysninger og opmuntre vore medlemmer til en klar holdning. Også her standsede krigen imidlertid materialets endelige udnyttelse.

Rektor dr. phil. Andreas Hanssen sagde i sin årsberetning på Duborg-skolen: »Selvom vi ikke har magtens ret, så har vi rettens magt, og den kan bære gennem tidens vanskeligheder«. Det var nok mere en trossag end en erkendelse med bund i virkeligheden, men fra en arbejdslejr skriver en af de unge: »Kammerater! Selv det mindste fædreland har krav på den største kærlighed.« Det var en af de unges udtryk for, at han havde en tro og derfor bar byrden, hagekors og ørn.

Hjemmetyskerne udfoldede stor akvitet i denne sommer. Partifører, folketingsmand Jens Møller, Gråsten, udtalte om grænseflytning: »Det vil vi roligt overlade Adolf Hitler. Grænseflytning kan ikke være loyale statsborgeres opgave, og vi er som bekendt loyale, men det må være de statsmænds opgave, som er kaldet dertil. Vi har tillid til, at Adolf Hitler vil være en sådan statsmand. Det sidste års historie har givet os medhold heri.«

Ja, netop dette havde skabt uroen og usikkerheden blandt Europas folk og hos os. Et svar blev givet af den nordslesvigske befolkning ved folketingsvalget den 3. april 1939 – et valg der også glædede os.

Den 11. juli samme år fik 300 unge en sidste stor oplevelse, en udflugt med skib til Svendborg. Kun uger senere var de første at tælle blandt de faldnes tal.

Ved ankomsten til arbejdslejren fik vi at vide, at vi nu skulle opdrages til rigtige mennesker. Vi kunne jo ikke engang gå ordentligt endnu. Så uden den daglige eksercits gik det ikke. Ved lejrens ene side lå en lille skov, og ofte blev vi jaget hen imod den med ordene: »Op i træerne, I aber, tilbage til naturen«. Det var det mere pæne og fredelige sprog.

Appeller var hyppige, til tider sent på aftenen. Den tjenstegørende Feldmeister kunne f.eks. jage os ud af sengene og kommandere os til – mens vi var iført natskjorte og trætøfler – at stå i en time i vaskebarakken og skure vandfåde i en kold aprilnat. For at gøre nytte for samfundet blev vi sendt ud af lejren til afvandsarbejder. Således blev vandspejlet sænket 50 centimeter i Sankelmark sø.

I timevis eksercerede vi med en blankpudset spade og stod vagt nat og dag ved skilderhuset ved lejrens indgangsportal for at præsen-

Arbejdstjenestes lejrportal i Tarp

På vagt foran lejrens indgangsportal

*Afvandingsarbejde i Angel
Fr. Wingender yderst til højre*

tere spade for befalingsmænd eller højere koryfæer, der kunne dukke op. Det skete, at lejrledelsen var til fester udenfor lejren, dukkede op midt om natten for at overrumple vagterne og derefter udløste alarmklokken. I løbet af minutter skulle vi stå opstillet på appelpladsen i fuld alarmmundering og derefter blive jaget frem og tilbage af en lejrchef, der mente, at det gik for langsomt, mens »førerne« knap kunne holde sig på benene på grund af spiritus. Den senere husmester på »Grænseakademiet« i Sankelmark, Oberfeldmeister Herold var lejrchef i Tarp.

Den politiske og medborgerlige undervisning lå på et plan, der havde adresse til åndelige undermålere.

Dagen startede med morgengymnastik og flagparade. Så blev stuerne gjort i stand, sengene redt, og vi vaskede os. Efter morgenmaden var der politisk undervisning, herunder samfunds- og hjemstavnslære, idræt og undervisning i tjenestereglementer m.v. Derefter eksercits og en times middag og så et eftermiddagsprogram, der svarede til formiddagens og sluttede med appel på stuerne. Efter aftensmaden straffeappeller eller andet arbejde. Kl. 22 skulle vi ligge i køjerne til en sidste appel.

Hver anden dag var vi på arbejde uden for lejren fra morgen til aften, og det var i forvejen beregnet f.eks. hvor mange kubikmeter jord, der skulle graves eller flyttes, og sikken en halløj, hvis en tog forkert på en skovl – eller støttede sig til den uden for de fastsatte pauser.

I den politiske undervisning var det rystende at konstatere, hvilken ånd og tone man bød unge mennesker, og i forhold til grænselandsdebatten faldt mærkelige udtalelser. I en politisk undervisningstime den 31. juli udtalte »Feldmeister« Mehlhof om tyskerne i Nordslesvig, at de efter hans mening var en slatten forsamling, »ein lascher Verein«. Han havde talt med tyskere fra Tønder, som havde sagt, at de ikke ville tilbage til Tyskland, for de havde det jo godt, hvor de var. »Det vil jeg ikke benægte«, fortsatte han, »men til trods herfor må vi ikke lade dem falde, for vi ved ikke, hvad Føreren vil med hensyn til en korrektion af den skammelige Versailles-traktat, og så må de finde sig i at komme tilbage til os, og vi har det nu heller ikke så dårligt.«

En tropfører fra Sudeterland – altså en af dem, der var med til at skabe nazistisk røre, før Hitler marcherede ind – udtalte en dag, at Nordslesvig indtog en mærkelig stilling. »Det er kun en klike, der vil tilbage. De fleste siger: Vi har jo nok at spise, så vi vil hellere blive

her«. Det var det indtryk, han havde af de tyske nordslesvigere, »men føreren skal nok vide, hvad der skal ske ...«.

Baggrunden for disse udtalelser var bl.a. at hjemmetyskerne havde haft planer om at sætte en arbejdstjeneste i gang og derfor havde haft drøftelser med folk fra »Reichsarbeitsdienst«.

Ved sådanne episoder må man gøre sin stilling op – enten tage handsken op eller vælge tavshedens vej for at komme igennem denne tid uden for megen blæst om sin person. De andre har alle kort på hånden til at gøre tjenesten endnu mere ubehagelig. Jeg valgte den tavse linie i det fælles, men ikke i samtaler på tomandshånd.

Sydslesvigsk Forenings senere generalsekretær Hans Ronald Jørgensen lå i arbejdslejr i Garding i Ejdersted. I en historietime blev der fortalt om germanerne, og da H. R. Jørgensen havde lyttet lidt til foredraget, bad han om ordet og sagde: »Hr. Feldmeister! Den nyeste forskning har afsløret, at de gamle germanere også var menneskeædere!« Det kan nok være der blev ballade. Feldmeisteren nærmest eksploderede ...

Nu var arbejdstjenesten mange ting, og havde man haft ballade på eet felt, kunne man sommetider hævde sig på et andet. For mit vedkommende var det i gymnastikken, jeg kunne lære dem noget. Det rakte dog ikke til, at jeg kunne få en uges orlov for at komme med gymnastikholdet fra Sønderjydske Idrætsforening til Lingiaden i Stockholm i juli 1939. Min bror, der ikke var indkaldt, og jeg havde ellers sat næsen op efter, at vi begge skulle med på den tur. Nu kom han alene med, men sammen med flere af DGFs gymnaster.

Under særlige forhold kan der pludselig fare en djævel i en. En dag var det min opgave at afgive den krævede melding om rengøring af belægningsstuen til den tjenestegørende befalingsmand, Unterfeldmeister Seyler. Stuens mandskab stod opstillet uden for barakkens åbne vinduer, jeg selv midt i stuen, da den tjenestegørende træder ind. Efter alle reglementets bestemmelser sørgede jeg for det nødvendige hæleklap og armen op for at fremsige min melding om stuens rengøring. Og da for djævelen i mig, og jeg meldte: »Stue 5 – udluftet, rengjort, støv ligeligt fordelt, arbejdsmand Wingender kommanderet til stuetjeneste.«

Stirrende øjne, stilhed som før tordenvejret, kammeraterne foran vinduet holdt vejret. Så kom brølet fra den tjenestegørende: »Heraus«, og ud for jeg som et lyn og rundt om barakken. Resten af ederne hørte jeg ikke. Men der skete intet. Unterfeldmeisteren forlod stuen og gik til næste barak, og der kom intet efterspil.

Vi nåede ikke at få afsluttet tjenesten, før krigen kom. I den første augustuge kom de første tegn. Vi skulle pludselig ud for at hjælpe med høsten rundt om i landsdelen. Den 11. august fik vi første vaccination mod tyfus. Gang på gang blev der talt om den politiske spænding i forholdet til Polen. Den 21. august blev al orlov suspenderet. Militær på vej til øvelsespladser blev kaldt tilbage til kaserne. To dage senere sluttede Rusland og Tyskland ikkeangrebepagt, men ingen fattede, hvad det skulle betyde. England og Frankrig lovede Polen bistand. Om aftenen den 25. august udløstes storalarm. Alt blev pakket feltmæssigt til udrykning med timers varsel.

Der indførtes skriveforbud og arbejdstjenesten blev opløst og forvandlet til arbejdskompagnier under værnemagten. Dette var i praksis allerede gennemført den 5. august, og det fortalte jo lidt om den planmæssige forberedelse til krigen ... Vi fik nyt materiel, gullaschkanoner osv., og nu fik vi pludselig mange penge, 1 RM pr. dag imod tidligere 25 pf. Fra den 29. ændredes vore titler fra Arbeitsmann til Soldat, og vi fik feltpostnumre. Dagen før var det flensborgske artilleri sendt øst på, og vi hørte om uro i byen. På de offentlige kontorer blev der arbejdet under højtryk. Den militære reserve, altså alle der var blevet færdige med deres tjeneste for et år eller to siden, blev genindkaldt.

Den 30. august modtog vi mange reservister, for en stor del flensborgere, ældre og yngre fra alle samfundsklasser. De skulle iklædes. Blandt disse indkaldte var også lærere fra de danske skoler, bl.a. Hans Meng, senere viceskoledirektør, og Dinsen Hansen, senere skoleinspektør i Nibøl. Hjemme gik andre og ventede på indkaldelsen, Hermann Tychsen, Bøgh Andersen, Hans Tønnsen m.fl. I disse dage blev debatten atter levende: Skal vi eller skal vi ikke? Forsøge at stikke af, men hvad med familien? Flere fik tilbud om at komme over grænsen og eventuelt videre til Sverige, de stod bogstaveligt talt med billetterne i hånden. Men næsten alle besluttede sig til at blive, at følge den linie vi i 1935-36 var enedes om. Retten til hjemstavnen går om fornødent gennem ildlinien, sådan som nordslesvigerne før os havde gået vejen. Få uger senere faldt de første af dem, der i disse dage besluttede sig.

Den 1. september kl. 10 udløstes al tvivl og spænding. Hitler skreg ud i æteren: Danzig er tysk!. Fra kl. 5.45 var der blevet kæmpet. Fly over Polen og tropper over grænsen.

Civilbeskyttelse og mørklægning anordnedes, og der blev udleveret rationeringskort. Nu gik alt med rivende fart.

Det danske arbejde måtte indskrænkes. Indkaldelserne gjorde, at de fleste foreninger efterhånden måtte ligge stille. Kun et begrænset arbejde kunne opretholdes. Midt i september fik vi den første efterretning om en Duborg-elev – faldet i Polen.

De følgende måneder var præget af en blanding af håb og frygt. Håb om at afslutningen af Polen-felttoget og den følgende tilsyneladende stilstand trods alt kunne føre til en hurtig afslutning på krigen – og frygten for, at det blot var stilhed før stormen. At krigsmaskineriet løb for fuld kraft, kunne ingen dog være i tvivl om.

Lidt efter lidt fandt man dog en arbejdsform igen. Hverdagen skulle trods alt leves, og det gjaldt om at bevare den bedst mulige kontakt mellem medlemskredsen, fronten og Danmark. Skolerne blev i den følgende tid mere og mere de centrale samlingspunkter for næsten alt foreningsarbejde. I Flensborg søgte man at samle de unge i ungdomsforeningen, hos spejderne og i KFUM og K, og noget tilsvarende skete i byer og sogne rundt i landsdelen. Det kirkelige arbejde fortsatte rundt om, men kredsene blev i det hele taget mindre, i takt med at indkaldelserne blev flere.

I krigens første måneder blev vi arbejdsbataljoner flyttet til arbejde med anlæg af flyvepladser – først i Holsten mellem Heide og Kiel-kanalen og i november til Flensborg, hvor flyvepladsen ved »Schäferhaus« skulle udvides.

Mærkeligt var det en skønne dag, et år efter krystalnatten, da nazisterne havde fordrevet Alexander Wolff fra »Jägerslyst«, at sidde på gårdens møddingsmur og spise frokost med lærer Dinsen Hansen, mens vi talte om, hvad der var blevet af Wolff og hans mor og hans kone. Nu skulle hans marker omdannes til militær flyveplads med alt, hvad dertil hører.

Men arbejdstilværelsen ændredes hurtigt. Den 1. december blev jeg overført til hæren, infanterikasernen i Lübeck. Efter godt to måneders uddannelse gik turen til øvelsesområdet på Lüneborg hede for at blive gjort virkelig krigsejnet.

Jeg opretholdt naturligvis brevveksling med både indkaldte kamrater og kredse derhjemme, og Flensborg Avis var kærkommen læsning. Begge dele gav mulighed for at følge med i, hvad der skete i hjemstavn, men korrespondancen skulle give mig en ubehagelig oplevelse.

Da vi en dag kom hjem fra formiddagens feltøvelser, blev jeg beordret ind til »der Spieß« (den kommanderende oversergent), en rhinlænder som vi absolut ikke elskede. Han stirrede længe på mig

og sagde så med sin skærende stemme: »Nåh, her har vi altså manden. Er De klar over, at De kommer til at stå til ansvar for spionage?« Det løb mig lidt koldt ned ad ryggen, da jeg svarede nej. Så holdt han et brev frem imod mig og spurgte, om jeg ville vedkende mig skriften. Jeg kunne kun svare bekræftende. Det var et brev, som jeg havde skrevet. Nu blev tonen skarpere. Jeg fik en række spørgsmål om grænseforhold m.v., og omsider kom det ord, som det hele åbenbart drejede sig om. »Hvad betyder spejder, hvad er det for en spionring?« – og hvordan kunne jeg som tysk soldat tillade mig at bruge et fremmed sprog?

Da jeg endelig kunne få ordet, forklarede jeg, at mit modersmål var dansk, at den tyske oversættelse af brevet ikke var korrekt, og at spejder ikke betød spion, men havde med en af mindretallets ungdomsorganisationer at gøre.

Jeg fik lov til at gå med besked om, at jeg ville høre fra chefen, der »nok skulle sørge for, at jeg kom for en krigsret«. Efter denne oplevelse smagte middagen mig ikke, og jeg spekulerede hele eftermiddagen på, hvem der kunne have fået fingre i mit brev. Om aftenen blev jeg beordret til chefen, overløjtnant dr. Pomp, der i det civile liv var møbelfabrikant i Sydtyskland. I en mere rolig tone blev jeg udspurgt og fik lejlighed til ret udførligt at forklare om det danske mindretal og min egen placering der. Jeg bad om at måtte se brevet og oversætte det korrekt, og det fik jeg lov til, mens Pomp fulgte med i sin oversættelse. Pludselig sagde han: »Vær i fremtiden lidt mere forsigtig, når De skriver, Deres brev er havnet hos en forkert, men en der også hedder Chr. Nielsen, og han har afleveret det til sin foresatte. Nu brænder jeg brevet, og så er sagen afsluttet.«

Med stor lettelse trådte jeg af, men næste morgen var der undervisning i »Forholdsregler mod spionage«. Jeg blev beordret til at sidde på første række og måtte efter timen skrive under på, at jeg var blevet undervist i det pågældende emne.

At Chr. Nielsen havde en så kedelig navnebroder i kompagniet, der ikke afleverede et forkert modtaget brev til rette vedkommende, er en anden historie, men den viser, at man skal være forsigtig, også når man skriver breve. Det var Chr. Nielsens feltbreve til landsmænd, der blev udgivet i bogform under titlen »Hjertets Treklang«, efter at han var faldet i Rusland den 2. august 1941.

Danmark besat

I begyndelsen af april 1940 havde jeg opnået et par dages orlov. Tilfældigvis kom jeg den 7. april til at følges med pastor H. F. Petersen i toget fra Flensborg mod Hamborg. Han skulle til gudstjeneste i Slesvig, jeg var på vej tilbage til mit kompagni på et øvelsesområde på Lüneborg hede. Pastor Petersen bad mig om at overbringe en hilsen til den danske sømandspræst i Hamborg, pastor Ingstrup Mikkelsen.

Under indkørslen til Hamborg undrede jeg mig over at se en del troppebevægelser i storstadens periferi uden dog at skænke det videre tanker. Da jeg efter et kort besøg hos pastor Ingstrup Mikkelsen kørte med toget ud af Hamborg, så jeg igen en del motoriserede pansertropper på vej mod nord. En mærkelig tanke slog ned i mig. De var da vel ikke på vej mod Danmark? Nej, jeg kunne ikke tro det, Danmark havde jo en ikke-angrebspagt med Tyskland. Det måtte være en større troppeøvelse.

Vor tjeneste begyndte altid tidligt om morgenen, og da det blev lyst den 9. april, var vi allerede langt ude på heden til en større regimentsøvelse. Da der ved middagstid blev blæst samling, var rygget der pludselig. Hvorfra? Jeg ved det ikke, men det var der. »Tyske tropper har besat Danmark og Norge. Danmark har overgivet sig uden kamp, i Norge kæmpes der endnu enkelte steder.« Jeg kunne ikke tro det, jeg ville ikke tro det. Men mange tanker gik dog de næste timer gennem mit hoved. Hvis det var sandt, hvorfor så blive i trøjen? Hellere rende fra det hele og lade komme, hvad der vil ...

Efter aftensmaden gik jeg over i den anden stue for at hente Jørgen. Han var også flensborger, ganske vist tysk, men siden tiden i arbejdstjenesten var vi helt gode venner. Der var aldrig et ondt ord imellem os. Og aldrig faldt han mig i ryggen, når en diskussion om grænsen kom i gang. Vi gik over i kantinen for at høre radioavisen klokken 20. Tavse sad vi ved et lille bord i et hjørne hver med et lille glas øl, spændt ventende på, hvad radioen om nogle minutter ville melde. Aldrig glemmer jeg de sekunder, da speakeren meldte sig og sagde: Vi har først en særmelding ...

Jo, rygterne havde talt sandt. Jeg hørte ikke mere af den radioavis. Mine tanker slog klik, jeg kunne ikke holde rede på noget. Jeg tror, jeg gned øjnene, før jeg sagde: »Går du med nu?« Tavse fulgtes vi to kammerater, en tysker og en dansker begge med hagekors og ørn på brystet, ud af kantinen. Med et stille godnat gik vi til hver sin stue.

Triste tanker holdt mig vågen et stykke tid, indtil jeg kom til den beslutning ikke at lade mig mærke med noget og fortsat gøre min pligt som indtil denne dag – for familiens, for hjemstavnsens skyld. Så tog søvnen mig i nogle timer ud af denne svigefulde verden.

Også for det danske mindretal i Sydslesvig var den 9. april 1940 en sorgens dag. Men hverdagen skulle leves, pligten kaldte til forøget indsats under nye aspekter. Man skulle prøve at klare det danske igennem en ændret og usikker tid. Ville der komme en grænseflytning? Hjemmetyskerne regnede med det. Grænsetyske kredse krævede det atter og atter. Men snart fandt man dog igen ind i krigshverdagens rytme i skole og kirke og i det ret beskedne foreningsliv, der endnu var tilbage.

Men den 9. april havde slået skår. Duborgskolens rektor, dr. phil. Andreas Hanssen, ramtes så hårdt, at han rent fysisk sygnede hen og døde den 17. november 1940.

Straks efter besættelsen af Danmark, den 19. april, arresteredes redaktør Viggo Lausten, lokalredaktør for Flensborg Avis i Tønder. Han havde været med til at starte spejderarbejdet i Flensborg i 1919 og var senere korpsets chef. Han førtes til Kastellet i København og døde der den 2. maj i Gestapos fængsel.

Den ledende artikel, som redaktør Ernst Christiansen skrev om Viggo Laustens død, førte til, at han, der tidligere havde fået advarsler, nu fik skriveforbud og forbud mod at betræde bladets bygning. I 14 dage var Flensborg Avis forbudt, og derefter overtog L. P. Christensen redaktionen. Ernst Christiansen overvandt det ikke. Han døde den 26. februar 1941.

Den 9. april blev for de danske i Sydslesvig en skelsættende dato. Indtil nu havde man om aftenen kunnet glæde sig over at se den danske grænse som et lysende bånd i det ellers totalt mørkelagte land, men nu lå også grænsen hen i mørke.

Der måtte kæmpes med stadig større vanskeligheder. Restriktion fulgte efter restriktion, indkaldelserne tyndede ud i rækkerne, stadig yngre årgange blev indkaldt, og de første kvinder blev sendt af sted til tjeneste i krigsmaskineriet. Tabslisterne blev stadig længere. Efterhånden var næsten alle familier ramt.

Viggo Lausten

medstifter af Dansk Spejderkorps Sydslesvig
Korpschef august 1927 til november 1930

Lokalredaktør for Flensborg Avis i Tønder da krigen kom. Arresteret, 35 år gammel, kun godt en uge efter Danmarks besættelse, den 20. april. Overførtes via Aabenraa arrest til Kastellet i København, hvor han døde den 2. maj 1940 i de nazistiske bødlers hænder.

Danske spejdere vil stedse bevare mindet om et retlinet menneske, der ikke kendte til svig, sin hjemstavn en trofast søn.

Vort skolevæsen fik vanskeligheder, idet skolelokaler blev beslægtet, og den nye leder af Duborg-Skolen og af hele skolevæsenet, skoledirektør Bernhard Hansen, der i nogle år havde været borte fra landsdelen, fik hænderne fulde, da han overtog opgaven den 1. april 1941. Det blev stadig knappere med mad, men kredse i Danmark sørgede for, at i hvert fald de danske skolebørn hver dag kunne få en lille frokost med brød og pålæg.

Foråret 1942 oplevede jeg på et lazaret og fik orlov, inden jeg atter i løbet af sommeren blev sendt til østfronten. Glæden over at være hjemme overskyggedes dog af det triste billede, som byen frembød, og af savnet af venner og kammerater. Ofte samledes de danske til mindstunder for de faldne, og man søgte også at samle de unge, hovedsagelig unge piger og skolebørn til foreningssamvær. Men alle arrangementer havde altid luftalarmernes usikkerhed over sig. Hitler-Jugend-patruljer kontrollerede om aftenen alt, hvad der foregik. Mødedeltagere skulle af foreningens formand udstyres med sedler, hvoraf fremgik, hvem de var, hvor de havde været, og hvornår de havde forladt mødet.

Skolernes enkelte arrangementer samlede fulde huse, og ungdomsorganisationerne gennemførte fortsat hvert år møderne på afstemningsdagen 14. marts. Disse møder blev mod slutningen af krigen mere og mere en mindstund for dem, vi havde mistet i årets løb. Unge lærere nordfra var kommet herved for at erstatte de indkaldte. De tog fat med godt mod i denne mørketid og var med til at holde sammen på medlemsskaren.

Midt i krigslarmen mærkedes stadig den nazistiske nålestikspolitik og Gestapos virke. Svend Johannsen, rektor for Ansgar Skolen i Slesvig, kom i koncentrationslejr fra maj 1940 til 16. september 1941. En af de ledende i vore landbokredse, gårdejer Jørgen Søgaard, Røhsminde, Jaruplund, måtte syv måneder i fængsel, fordi han sagde sin mening ligeud, og gårdmandskonen fru Nikolaisen i Bilskov sad inde et halvt års tid på foranledning af den nazistiske borgmester i Bilskov. Også hun havde sagt for meget, da hendes søn Hans faldt ved fronten. Flere kunne nævnes i denne triste forbindelse.

Den 19. maj 1943 blev Flensborg udsat for et luftbombardement, det sværeste under hele krigen af ialt 41 luftangreb. 80 amerikanske bombemaskiner angreb ved middagstid byens skibsværft og andre industriforetagender. En del beboelseshuse blev også ramt. Der dræbtes 83 og såredes 111 mennesker. Børnene og deres ledere fra

Flensborg by under amerikansk bomberegning den 19. maj 1943. I bygningerne i venstre nederste hjørne var det beskyttelsesrum, den danske børnehave havde søgt tilflugt i og blev ramt. I hovedmassen af bombeeksplosionerne lå skibsværftet, el- og gasværket. I øverste højre hjørne ligger frihavnsområdet.

den danske børnehave i byens nordlige del, Batterigade, var søgt til det nærmeste beskyttelsesrum. En bombe ramte her, hvorved 15 børn og 5 voksne blev dræbt.

Byens nazistiske ledelse tilbød at sørge for begravelserne, men det blev der sagt nej tak til. Det blev spejderdrengene, store skolebørn, der bar de mange små, hvide kister. Disse dages begivenheder vil aldrig slettes i sindet hos dem, der oplevede dem. Selv lå jeg på dette tidspunkt atter på lazaret ved Elben og hørte i radioen om begivenhederne i Flensborg. Først nogle dage senere kom posten med nærmere beretning om tragedien.

I løbet af sommeren 1943 lykkedes det mig at blive flyttet til Slesvig, og jeg kunne bedre følge med i, hvad der foregik. Hyppige besøgende blev Lis og Svend Johannsen. Han havde stadig tilhold af Gestapo og måtte ikke forlade Slesvig. Da jeg senere kunne færdes ude, tilbragte jeg mange hyggelige stunder i Ansgar Skolens rektorbolig.

På dette tidspunkt begyndte de voldsomme luftbombardementer af Hamborg. Så voldsomme var eksplosionerne, at vi mærkede vore senge på lazarettet ryste. Vi lå længe vågne disse nætter. Hvad ville dette ende med? I løbet af efteråret blev jeg delvis udskrevet og kunne rejse hjem til Flensborg og atter være med i den efterhånden fåtallige kreds. Hjemme blandt mine egne, men alle var knuget af sorg og ængstelse.

I foråret 1944 blev de første drenge indkaldt til værnemagtstjeneste, endnu inden deres skolegang var planmæssigt afsluttet. Flere og flere kvinder blev også indkaldt bl.a. til tjeneste ved antiluftskyttsbatterierne. Det tyndede ud – også ved ungdomsmøderne.

Selvom ingen var i tvivl om, hvor det bar hen, blev usikkerheden stadig større. Hvordan vil afslutningen forme sig? Ved samtaler mand og mand imellem mødte man stadig oftere forsigtige spørgsmål om, hvorvidt Danmark mon ville tage sit gamle land igen, når krigen var sluttet med et tysk nederlag.

Vi var i 1944-45 en del sårede, der var hjemsendt og nu igen kunne være med i foreningsarbejdet. Vi opnåede endog tilladelse til at ro på inderfjorden fra Mørvig, skønt der ellers var almindeligt forbud mod at færdes på fjorden. En af de hjemsendte, Harriot Lorenz, var såret i armen, og han anmodede om rotilladelse, for at armen atter kunne blive brugbar, så han kunne komme i tjeneste igen. Det blev man så rørt over, at han fik tilladelsen. Da armen var i orden, og ordren kom om atter at rejse til kompagniet, gik han under jorden, først i Danmark og senere i Sverige.

Vore to forsamlingssteder, Flensborghus og Borgerforeningen, blev under krigen omfattet af en forordning, der bestemte »Forbudt for Værnemagten«. Det samme gjaldt visse knejper af tvivlsom karakter, så det var ikke nogen behagelig påtegning at have. Et skilt i vinduet eller på døren skulle gøre opmærksom på forbudet.

En af vore unge, Hanni Mathiesen, såret og hjemsendt, havde Borgerforeningen i forpagtning i krigsårene. Han var endnu ikke endelig udskrevet fra militæret, da han en aften sad og spillede kort med nogle gamle flensborgere og en militærpatrolje dukkede op. Værten var i uniform, da han netop var kommet tilbage fra en indkaldelse til Lybæk, og patruljens leder styrede straks løs på ham. Hvorfor han ikke rejste sig, når en officer trådte ind? »Jeg rettede mig op i stolen. Jeg er såret og kan ikke rejse mig uden krykker.« Om han ikke vidste, at lokalet var forbudt for Værnemagten? Jo, det vidste han godt. Om han så lige ville komme med udenfor. Jo – også

det, hvis officeren ville være så venlig at række ham krykkerne, der stod op ad væggen. Officeren kogte af raseri, men af hensyn til de ældre, pæne borgere bed han det i sig og hentede krykkerne. Udenfor gentog officeren sit spørgsmål: »De vidste, at lokalet er forbudt for Værnemagten?« Hanni svarede ja. »Så må De følge med til kommandanturen.«

Værten svarede, at det kunne han godt, men »først må jeg sende mine gæster bort og slukke og låse.« Så lød det fra officeren: »Hvad betyder det? Er De vært?« Efter det bekræftende svar kom det: »Det kunne De have sagt noget før.« »Jo, men jeg blev ikke spurgt«, svarede Hanni Mathiesen. Officeren brummede nogle ord, og patruljen forsvandt. Kortspillet kunne fortsætte. Som soldat kan man bruges og i uniform passe sin kro – som er forbudt for Værnemagten!

Når vi var hjemme på orlov, var vi selvfølgelig i Borgerforeningen, og vi havde den ordning, at vi tog uniformsblusen af og fik noget civilt tøj af værten. Når militærpatruljen kom for at kontrollere, var alle i civil påklædning.

Begivenhederne i Danmark fulgte vi naturligvis med den største interesse, og de af os, der kunne få pas og visum, havde kontakt til både det legale og det illegale Danmark. De legale kontakter var nødvendige af hensyn til vort foreningsarbejde, de illegale gav os en forestilling om, hvad der virkelig skete ude i verden.

I de illegale blade i Danmark begyndte i den sidste krigsvinter en debat om grænslændets og om de danske sydslesvigeres problemer i den efterkrigstid, der nærmede sig. Også Christmas Møller, der sad i England, var engageret i denne grænsediskussion.

»Morgenbladet« citerer den 28. februar 1945 to indlæg fra sydslesvigerne – hvoraf den ene opholder sig i Sverige – gengivet i »Friheden« under overskriften »Grænsespørgsmålet melder sig«. Det hedder bl.a.:

»Nu håber alle Danske Syd for Grænsen imidlertid, at deres Skæbne »ikke vil blive glemt« i Diskussionen om Danmarks Efterkrigstidsproblemer. Vi Sønderjyder ønsker enten 1) Danmark til Ejderen eller en international Kanalzone eller 2) en Udveksling med det tyske Mindretal i Sønderjylland, således at Danmark bliver en Nationalstat uden fremmede Elementer. Kravene om Sydslesvig kan begrundes på så mange Måder. Da Tyskland næppe vil være i Stand til at betale Danmark nogen Krigsskadeerstatning på anden Måde, ville denne Jord vel godt gøre de Milliarder, Tyskerne har ranet i Dan-

mark. Jeg behøver sikkert ikke at nævne de historiske og kulturelle Krav her, de burde være alle bekendt ... Vi har vist Lov til at sige, at det har været dyrt for det danske Folk at holde denne Bølgebryder ved vor Sydgrænse. Men Sydslesvigerne var sig selv bevidst, at de opfyldte en Mission ved at blive på deres Post.

Ved ikke at flygte hjem til Moderlandet i Farens Time har de for hele det danske Folk bevaret Retten til fortsat dansk Virke i Sydslesvig. At udtale sig om Fremtiden har man ikke Lov til indenfor Tysklands Grænser, ja ikke engang i Danmark. Men vi frie Sydslesviger, som befinder os i Sverige, kan på alles Vegne udtale Ønsket om, at Danmark ikke vil sige nej, når vi i vort 25. Trængselsår ved Krigens Afslutning anmoder om Hjælp. Mener I virkelig ikke, at I kan genforene endnu en Stump af det gamle Sønderjylland, så dog i hvert Fald et Beskyttelsesområde, hvor vi langt om længe kan få Lov til at leve som Danske – i fuld Frihed.«

Den 7. marts 1945 skriver »Morgenbladet« igen om Tysklands grænser:

»Hvordan vil Danmark stille sig? Også for os er der et Erstatnings-spørgsmål. Ingen vil takke os, end ikke Tyskerne, om vi med en flot Gestus stryger Tysklands Gæld. Hvad Tak fik vi for vort Mådehold sidst?«

I et indlæg fra oberstløjtnant Lauge Kongstorp i »Friheden« i marts hedder det:

»I Retfædighedens Navn må vi derfor kræve, at Forvaltning af Sydslesvig til Ejderen i 81 år overlades os med uindskrænket Ret til Påvirkning, forinden den Folkeafstemning iværksættes, som vi skulle have haft i 1864.«

I marts 1944 var jeg blevet valgt til formand for Flensborg Ungdomsforening og havde atter påtaget mig opgaven som tropsfører for min gamle spejdertrop. Jeg var vendt tilbage til arbejdet i mit gamle firma, og der var således nok at se til. I maj 1944 blev jeg endeligt erklæret for uegnet til fortsat krigstjeneste og overført til »Erstatningsreserven«. Så kunne jeg helt lade uniformen ligge.

Det var en stor oplevelse at komme nordpå til det besatte Danmark. Jeg tænker med stor glæde og taknemlighed på f.eks. bankdirektør Anker Nissens gæstfri hjem i Gråsten, på august-dage i mit gamle feriehjem på Sjælland og nogle dage i København. Den 29. august 1944 – årsdagen for den danske regerings brud med besættelsesmagten – oplevede jeg på Rådhuspladsen, at alt gik i stå i to

minutter på slaget klokken 12. Kun enkelte tyskere og danske nazister bevægede sig over pladsen. I disse dage talte jeg i studenterforeningen »Heimdal« og i Klubben på Bagsværd Kostskole om hjemstavns liv og vilkår.

Hjemme gennemførte spejderne, KFUM og Ungdomsforeningen i fællesskab en række arrangementer i det sidste krigsår, men i takt med det øgede antal indkaldelser tyndede det svært ud i rækkerne. Indkaldelserne var nu ikke blot til Værnemagten, men også til særlige Hitler-Jugend-uddannelseslejre, hvor store skoledrenge fik en slags militærisk træning. Også danske skoledrenge blev indkaldt, forhandlinger om fritagelse førte ikke til noget resultat.

Ved alle danske sammenkomster blev der udformet små hilsener, underskrevet af deltagerne og sendt til de indkaldte medlemmer. Forbindelsen til fronten søgtes opretholdt, men efterhånden var det kun få af disse hilsener, der nåede frem.

Vareknapheden blev stadig alvorligere. Alt var rationeret, og den sorte børs voksede selv under truslerne om strenge straffe. Jeg selv prøvede at få indkøbsbevilling til nogle ting af rent personlig art og til husholdningen. Rationeringskontoret svarede, at der var intet at få for tiden. Jeg var kommet på sporet af, at bestemte personer tilsyneladende kunne få sådanne indkøbsbevillinger, og jeg talte med min chef, I. C. Møller om det. Han mente, at den slags var nok ikke til at komme til livs, og han rådede mig fra min ide om at gå til toppen, nemlig den nazistiske Kreisleiter Claus Hans, der residerede bag tykke, polstrede døre i Stuhrs Alle 33, hvor senere det danske fritidshjem fik til huse. Jeg var stædig og en skønne dag, stod jeg i Stuhrs Alle og bad om at tale med Kreisleiter Hans. Det gik forbausende let at komme ind til ham, og jeg forklarede kort, hvad jeg havde fået afslag på, men som krigsskadet mente at være berettiget til. Vi var afskediget fra tjenesten med et førerord om tak for udøvet indsats, og om at fædrelandet ville vide at takke os. »Fædrelandets tak er jer sikret«. Og nu kun afslag. Jeg ville blot spørge kreisleiteren, om der blev gjort forskel på folk, for jeg vidste – og kunne dokumentere – at bestemte personer i forvaltningen og i partiorganisationerne fik disse indkøbstilladelser. Jeg mente, at i en svær tid måtte der være lige ret.

»Jamen naturligvis, ingen forskel«. Kreisleiteren ville undersøge sagen, og jeg ville høre nærmere. Ugen efter fik jeg et brev fra byens rationeringskontor med alle de indkøbstilladelser, jeg havde ønsket, men ikke et ord til forklaring. Jeg hørte heller ikke et ord fra Stuhrs

Alle. I. C. Møller rystede på hovedet.

Andre rationeringer kunne vi ikke gøre noget ved. Papirmanglen var så alvorlig, at vi ikke mere kunne sende indbydelser ud til vore ungdomsmøder. Der var iøvrigt også restriktioner vedrørende postforsendelser. Alle indbydelser måtte ske mundtligt eller som meddelelser i Flensborg Avis. Det var heller ikke sikkert, at f.eks. en foredragsholder altid nåede frem, så det var en stående aftale, at Lotte Schubert, der ledede børnehaven på Adelbykamp, så greb ind og arrangerede legestue. I den sidste vinter var det også en god foranstaltning for at holde varmen, for brændsel havde vi ikke noget videre af. Adskillige gange måtte møderne afbrydes på grund af luftalarm.

Midt i alt dette fejrede spejderne deres 25 års jubilæum i Flensborghus. Efterhånden som drengene blev indkaldt fra skolebænken, blev det mere og mere det svage køn, der måtte holde skanserne. Men også blandt dem tyndede det ud, efterhånden som de unge piger blev indkaldt til krigsindustrien eller til luftværnsbatterierne.

Ved nytårstid gik en datter af journalist J. N. Jensen, Flensborg Avis, Dinne, der var indkaldt til luftværnet og gjorde tjeneste i Hamborg, under jorden. Det samme gjorde journalist Kaj Bruun fra Flensborg Avis. Der fulgte nogle dage fyldt med spænding. Hvad ville Gestapo foretage sig? Der kom nogle forespørgsler og blev foretaget nogle afhøringer, men så faldt der ro over tingene.

Samtidig var et illegalt arbejde kommet i gang.

Illegalt arbejde

Det gjaldt for det danske mindretal om så vidt muligt at slippe helskindet gennem disse trængslernes år. Den officielle linie havde stedse været at vise fuld loyalitet overfor herbergsstaten. Således også nu. Det var pligtens kurs, der måtte følges. Ingen handlinger måtte kunne kaste mistænkelighedens skær over vort virke.

Mindretallet var ikke større, end at det kunne udslettes. Et illegalt modstandsarbejde kunne føre til, at nazisterne ville slå til. Adskillige, der nok kunne tænke sig at yde aktiv modstand, holdt sig tilbage af hensyn til faren for repressalier overfor deres nærmeste familie, sådan som Hitler havde truet med, og som det blev praktiseret efter det mislykkede attentatforsøg mod ham den 20. juli 1944.

Adskillige af mindretallets folk var under konstant opsyn af Gestapo eller af særlig partitro medborgere. Det var både klogt og forståeligt, at mindretallets ledere styrede den kurs, som bl.a. gav sig udtryk i, at det værnepligtige mandskab gjorde sin pligt til det yderste. Lederne var aldrig ængstelige ved at forfægte vore rettigheder, og mange af dem modtog da også i årenes løb kraftige advarsler på grund af udtalelser eller skrevne ord. Adskillige danske sydslesvigere lærte de nazistiske fængsler og koncentrationslejre at kende eller var ude for Gestapo-afhøringer eller husundersøgelser.

Når en lille kreds alligevel tog skeen i den anden hånd og inspireret af modstandskampen i Danmark påbegyndte et illegalt arbejde, var det således ikke en protest imod mindretallets officielle kurs, men alene vendt imod diktaturet og dets mænd.

Sidst på året 1943 blev de første illegale kontakter sluttet over grænsen, og for de danske sydslesvigere tegnede sig fire muligheder for en indsats:

- 1) At hjælpe folk over grænsen, så de kunne gå under jorden i Danmark og ikke blive ofre for nazismens umenneskelighed samt slippe for militærtjenesten og de dermed forbundne samvittigheds-konflikter.

- 2) At skaffe våben til modstandsgrupper i Danmark.

- 3) At foretage sabotage syd for grænsen.

4) At bistå med andre opgaver.

Enkelte sydslesvigere var allerede tidligt gået under jorden for at undgå krigstjeneste, og efterhånden som det blev mere og mere klart, hvordan krigen ville ende, gjorde man sig mange tanker om, hvorvidt man kunne redde unge ved at få dem skubbet nordpå. Resultatet blev, at hjemsendte soldater, dvs. sårede der ikke mere kunne bruges til krigstjeneste, og enkelte andre hjemmenværende kom frem til den overbevisning, at nu måtte der gøres noget for, at ikke flere end højst nødvendigt blev sendt ud på slagmarkerne.

Med udgangspunkt i en eenmandsindsats oprettedes den første illegale gruppe. Alle var tidligere eller daværende medlemmer af Dansk Spejderkorps Sydslesvig. Førerkredsen og hjemsendte spejdere dannede i efteråret 1944 en særlig gruppe, der brugte betegnelsen BP (Spejderbevægelsens stifter, Baden-Powells initialer). BP-gruppen havde til opgave at støtte spejderarbejdet samt at være rede til at påtage sig særlige opgaver, som modstandsgrupper i Danmark måtte ønske løst. Kontakterne i Danmark var tidligere spejdere i Sct. Georgsgilderne med et særligt forbindelsesled i Sønderborg. En gruppe af BPs folk havde til opgave at skaffe oplysninger, som var ønskede i Danmark.

En dag skulle en af de unge, der var hjemme på orlov, hjælpes over grænsen, så han ikke igen skulle sendes østpå. To mand på cykel fulgte med ham til grænsen. Selv var han til fods. Det tyske toldsted lå mørkelagt. Al pasvisitation foregik ved, at man gik ind i bygningen i sydgavlen og kom ud af en udgang midt i bygningen efter at have passeret paskontrollen.

Da de tre samtidig ankom til toldbygningen, begyndte de to af dem, den ene »flygtningen«, at bakke med cyklerne foran bygningen. Den tredje gik gennem told- og paskontrol og kom ud til cyklerne, hvorefter legal person nummer to gik igennem kontrollen. Imens tog »flygtningen« og den legale cyklerne og kørte over grænsen. Den anden legale fulgte efter til fods. På grund af mørket omkring den mørkelagt toldgård kunne tolderen, der stod for enden af den mod nord, ikke se, om alle tre havde været igennem kontrollen. Og personalet inde i bygningen kunne på grund af de mørklagte vinduer ikke se ud.

I Kruså blev manden forsynet med rationeringskort, der var fremkøbt gennem en kontakt i toldvæsenet eller modtaget fra modstandsgrupper nordfra, og »flygtningen« blev overgivet til nye kontakthænder. Som det gik ham, gik det andre.

I krigens sidste uger holdtes soldater, vore egne unge, der havde forladt deres enhed, skjult syd for grænsen frem til kapitulationen.

Den gruppe, der var dannet allerede i 1943, brugte en anden illegal trafikvej, nemlig en sti mellem Nyhus sø og Kruså sø og over selve Krusåen, hvor vandet, der nåede højt op på lårene kunne være iskoldt. Her blev grænsegængere fulgt til et bestemt punkt, fik udpeget retningen – og blev på den anden side af grænsen modtaget af en kontaktmand, der sørgede for det videre fornødne. Flere kom ad denne vej via København til Sverige. Kontaktmanden på den danske side havde direkte forbindelse til modstandsbevægelsens sønderjyske regionschef.

Den danske modstandsbevægelse lagde vægt på, at et illegalt arbejde syd for grænsen f.eks. i form af sabotage ville virke moralsk nedbrydende på nazismens folk. At de også i hjemlandet fik en modstandsfront at kæmpe imod – ganske som i de besatte lande – ville have en betydningsfuld psykologisk virkning. De havde godt af at se, at også tyskere var trætte af krigen.

I et illegalt arbejde ved man kun sjældent – og bør ikke vide – hvorfra og hvortil trådene går, men nogle tråde førte til Borgerforeningen i Flensborg og ud derfra igen. Med hensyn til illegal passage af grænsen var der i hvert fald en halv snes stykker, der blev hjulpet. Andre fandt selv en løsning og formåede at søge til en tilværelse under jorden i Danmark.

I Hitlers hær eksisterede såkaldte straffebatailloner bestående af folk, der var dømt ved krigsret og her fik en ny chance, samt af koncentrationslejr fanger, f.eks. ikke-nazister, som man ligeledes »gav en chance«.

Modstandsbevægelsen i Danmark havde tilsyneladende visse kontakter til Hamborg, hvor bl.a. nogle socialdemokratiske grupper gennemførte nogen sabotage. Herfra kom i 1944-45 nogle folk foruden straffebataillonsoldater, som efter lazaretophold var gået under jorden. En af vore grupper hjalp dem over grænsen mellem Nyhus og Bov, og modstandsbevægelsens kontaktmand sørgede for resten. Hvis det var uniformerede soldater, sørgede vi for at brænde uniformerne og forsyne dem med civil tøj i stedet.

Opgaven at skaffe våben blev f.eks. løst ved, at nogle af vore gruppe-medlemmer gik på restaurationsbesøg. Var man i uniform, var det nemt at spænde et forkert bælte på, når man skulle gå. Så var en livrem med pistol bjerget. Var man civil var det lidt vanskeligere, men ikke umuligt.

Noget af et kup blev udført i begyndelsen af 1945, da to store skoledrenge havde lagt mærke til en usædvanligt udseende militærvogn, der stod parkeret i Rødegade på pladsen foran en af de små gæstgivergårde, hvor omegnens bønder plejede at spænde fra på torvedage. Vognens mandskab boede i en barak en snes meter fra vognen, der viste sig at være en våbenreparationsvogn. En mørk aften, da mandskabet morede sig og larmede bag mørklagte ruder i barakken, skar de to krydsfinerplader ud af en vinduesfyldning i våbenbilen og sikrede sig to maskingeværer, en maskinpistol, en karabin og tre pistoler. Noget ammunition og andet grej nåede de også at få med. De gemte først byttet under vognen, hentede derefter en tohjulet gummivogn, læssede på og trak derpå læsset gennem byen til et hus på byens vestlige højderyg, hvor det blev gemt under en veranda.

Drengene afleverede våbnene til en af vore grupper – de beholdt dog selv to pistoler som »findeløn« – og via danske kølevogne, der havde kørt madvarer til koncentrationslejren Neuengamme, endte de hos en modstandsgruppe i Padborg.

En del af de små håndvåben, der blev skaffet til veje, blev skilt ad og bragt over grænsen i en barnevogn, i en jordmodertaske med dobbelt bund eller i et – hult træben!

Samme transportmetoder blev anvendt, når der skulle hentes sabotagemateriale – plastisk sprængstof, sprængblyanter m.v. – nord for grænsen til anvendelse sydpå.

En række sabotageaktioner blev heldigt gennemført. Således sprængtes på Flensborg flyveplads et antal flyvebomber. På militære lastbiler anbragt på en tank- og værkstedsplads overfor remisserne i Aabenraagade blev motorerne ødelagt. En blanding af salt, sand og sukker blev kastet ind i motoren på et fly, der stod parkeret ved et hul i hegnet omkring flyvepladsen. En særlig foretagsom af vore folk tog med toget til Neumünster, hvor der var samle- og reparationsværksted for lokomotiver, og fik ødelagt nogle maskiner og andet materiel. På Østerbymark lå et nedskudt fly. To venner fik demonteret flyets maskinkanon, men da det viste sig, at den var defekt, blev den begravet under møddingen på en gård i Valsbøl.

Den sidste sabotageaktion fandt sted kort før den tyske kapitulation. Det var en sprængning på jernbanestrækningen mellem Padborg og Flensborg Sporskifte ude ved Frueskoven. Den gennemførtes samtidig med, at en gruppe fra Padborg ligeledes lagde sprængstof på linien. En af denne gruppes folk, Torben Wolden-Ræthinge, blev herunder arresteret syd for grænsen.

Blandt de russiske krigsfanger var flere, hvis fædre var russiske generaler eller andre højtstående folk i det kommunistiske samfund. For et par af disse fanger lykkedes det at flygte, og de fik forbindelse med nogle af vore folk i Flensborg. En søn af en general blev holdt skjult en tid, indtil der viste sig en chance for ham til at komme videre. En anden fange, hvis far også hørte til lederkredsen, blev ligeledes holdt skjult en tid. Han talte udmærket tysk, og vi var flere, der fik en livlig debat med ham om kommunisme og demokrati, om det statsstyrede menneskeliv og om vort frie menneskesyn. Også religion og gudstro blev drøftet, og en aften var en yngre dansk præst med i samværet. Russerne lo af os, da præsten blev præsenteret. Nej, den var for tyk, han kunne ikke være præst. Russeren kendte kun ældre, langskæggede præster. Unge mænd som præster, uden skæg og i almindeligt tøj. Det kunne kun være en spøg. Der gik lang tid, før han – stadig lidt tvivlende – troede os.

Det var BP-gruppens opgave ved krigens afslutning at sørge for denne undvegne russiske krigsfange, der var svigersøn af en af de sejrige russiske generaler. Det lykkedes da også at holde ham skjult, indtil han den 10. maj blev hentet af den russiske militærmission, som da ankom til marinestationen i Mørvig. Han drog hjem med navne og adresser på venner, som vi formodede var i russisk fangenskab. Desværre findes der ikke direkte oplysninger om, at dette initiativ gav resultater, men ifølge oplysninger fra britisk side dog en formodning om, at enkelte hjemsendelser kan have med vor russiske ven at gøre.

Ved kapitulationen holdt et fangetog i Flensborg Sporskifte, og nogle forsøgte at skaffe mad og medicinalvarer ind til fangerne. Midt i sammenbruddet vidste tyskerne åbenbart ikke, hvad de skulle stille op med en sådan transport. Den 4. maj var toget pludselig væk fra Sporskifte. Dagen efter blev det fundet ved Slagterigården i Flensborg, men vagtmandskabet ville ikke frigive fangerne. Toget forsvandt atter og blev igen fundet bag ved Sporskifte. Herefter overtog englænderne toget.

I krigens allersidste dage kom togtransporter med koncentrationslejrfanger gennem Flensborg, og de trængte også til både madvarer og medicin. Her blev ydet en brav indsats af to danske sygeplejersker, søster Inge Lilholdt og frk. Ingeborg Schmidt, og en uforfærdet tysk apoteker, som alle tre tidligere også havde været aktive, da der blev skaffet mad og medicin til danske fanger i Neuengamme. Apotekeren var forresten med til at sætte det tyske spejdarbejde i gang

igen efter krigen.

Mange af de illegale aktiviteter kunne ikke klares uden falske legitimationskort, stempler, rationeringskort osv., og en kakkelovn på Kruså Møllegård tjente som skjulested for disse ting. En dag i efteråret 1944 foranstaltede tyskerne en større razzia i Kruså. Et par mennesker, der tilfældigvis var til stede, fik proppet sagerne fra kakkelovnen i en mappe og begav sig ud ad landevejen. En Gestapomand standsede dem og spurgte, hvor de skulle hen. Et pas med visum lydende på »Arbeiter« og en forklaring om, at de skulle på arbejde på skibsværftet i Flensborg, gav dem passage uden undersøgelse af mappen.

Det fortjener at nævnes, at ved illegal passage af grænsen, indsmugling af madvarer i koncentrationslejre, skjul af krigsfanger og meget mere ydede også folk fra fiskerikontrollen i Kruså værdifuld bistand.

Den efter krigen ofte omtalte kriminalrat Hans Hermannsen fra Flensborg var en gestapomand, der i adskillige tilfælde ydede værdifuld hjælp. Han var i flere tilfælde med til at forhindre, at folk fra f.eks. Frøslevlejren blev ført til koncentrationslejre i Tyskland. Et medlem af vores gruppe havde til fast opgave at holde kontakt med Hermannsen.

Den 5. maj blev for os den egentlige kapitulationsdag. Men den tyske nazi-regering under admiral Dönitz sad stadig på Marineskolen i Mørvig, og tysk politi og militær var i stort tal i byen. Englænderne var endnu ikke nået frem. Et par døgn gik i en underlig stemning, men snart gjaldt alle tanker og kræfter det, som lå forude og ikke længere det, der nu lå bag os. Det illegale intermezzo kunne afløses af en stræben efter at være med til at skabe en ny demokratisk tilværelse, hvor livet igen var værd at leve.

Der havde ikke været meget dansk aktivitet i krigens sidste måneder, mens den allierede front blev trykket mod nord. Vi havde besluttet at udsætte 14. marts-mødet for ikke at provokere til eventuelle forviklinger på det sidste. Mødet blev dog gennemført den 28. april og formede sig som året forud i det væsentlige som en mindstund for de faldne. Det faldt også dette år i min lod at holde tale og læse de mange navne op. Salen i Flensborghus var fyldt til sidste plads, og mødets øvrige talere var højskoleforstander Brandt Petersen, Vraa i Danmark, og Ungdomsforeningens næstformand, lærer ved Duborg-Skolen Niels Jepsen Christensen.

Mødet kom til at give genlyd på forskellig vis, og højskolemandens tale skabte ligefrem forbitrelse. Hvordan han kunne have mod til at komme herved til et 14. marts-møde og fortælle os, at når Chr. Nielsen og alle de andre var faldet, var det ikke som offer for et djævelskab, men ifølge Guds vilje – det fatter jeg til stadighed ikke. Det gik ej heller upåttalt hen, selvom en offentlig avispolemik ikke kunne føres på dette.

I min tale sagde jeg bl.a.:

»Da vi for lidt siden sang »Fjernt har dine sønner, Danmark, faret fra din stavn« var der vel nogle af os, som ikke kunne lade være med at tænke: Hvor passer det egentlig til tiden nu, skønt det jo er skrevet for mange år siden. Ja, de linier gjaldt jo egentlig os, vil måske mange af de ældre sige, og nu kunne det være skrevet for vore sønner. Og atter er der mange af dem, vi må savne – savne for bestandig. Fra enkelte ved vi en hel del om hans sidste timer. Vi ved, hvordan, hvornår og hvor han fandt sit sidste hvilested. Fra andre ved vi næppe noget, ud over at han ikke er mere, ja, man ved næppe, hvor man kan finde hans grav ... Du kan ikke forlænge dit liv, ikke en dag, og du kan ej heller gøre det bredere til siderne; men en ting kan du, du kan gøre dit liv dybere. Det er ligemeget, om du lever længe eller kort, din livscirkel er altid lukket. Altså kommer det kun an på, at du har fået din livscirkel udfyldt. Udfyldt til randen, med det dejligste og det bedste du har og kan. Det er ikke nok, at du har udfyldt cirklen med dine pligter overfor din familie, for dit folk, nej – dermed begynder først din stræben fremad, du vil da ud over denne pligt også gøre noget godt. Du ville da gerne efterlade dig et gyldent spor den dag, du kaldes bort.

Der går næppe een dag, uden at vore tanker glider ud til de af vore kære, som står derude ved de forskellige fronter og gør deres tunge pligt. Efter en hård og blodig dag spurgte jeg om aftenen en kammerat: »Nåh, Hermann, hvordan gik det?«

»Franz, i dag er der igen mange, som har lært at bede – mange for sidste gang.«

Denne kendsgerning indeholder en beroligelse for os herhjemme. Vi ved, at vore kammerater med ro i sindet gik det sidste stykke af livets vej ...

Når vi nu ser på denne lange række af navne, som i det sidste år er føjet til de allerede faldne fra de foregående år, så vil vel mange spørge, om de nu også alle har fået udfyldt deres livscirkel og har kunnet efterlade sig et gyldent spor? Da kan vi kun svare med et

kraftigt: »Ja, de har!« De har ikke alene gjort deres pligt overfor far og mor. De har hjulpet, hvor hjælp var nødvendig, de har som loyale statsborgere gjort deres pligt for det rige, de tilhørte, og for det rige, hvis børn de var. De har været med til at bære Danmarks sag frem under kår, hvor det tit var lettere at undlade at gøre det, og så gik de den tunge pligtens vej, krigens, fra hvilken de ikke skulle vende tilbage. Også derude fra ved vi, at de ofte gjorde meget ud over deres pligt, de hjalp eller gav håndsækning, hvor de kunne, tit med livet som indsats.

»Mange hviler alt derude i en ukendt grav,

Dannebrog blev ej den pude, dødens sang dem gav.«

Jo, de efterlod sig et gyldent spor, de har fået udfyldt deres livs-cirkel og dermed skabt den grund, som vi skal gå på, for at vi også senere kan efterlade os et gyldent spor. Vi vil derfor ikke alene love, at I aldrig skal blive glemt, men at vi vil følge den vej, I har vist os ...«

Talen blev refereret i aviser nord for grænsen, og den blev også taget op i illegale blade, hvor man kunne skrive om ting og tanker, som diktatur, censur og besættelse forhindrede offentlig debat om. Som et eksempel følgende citat fra en illegal avis »Det frie Ord« fra Vordingborg:

»Om at vælge.

Det er så uendelig ligegyldigt, om mit liv bliver langt eller kort, når det bare bliver dybere.« Sådan kunne en dansk sydslesvigsk dreng sige til sine kammerater den dag, da han skulle af sted med et tog til en kamp, der ikke var hans. Disse ord har banket sig fast i ens bevidsthed, og ved forskellige lejligheder træder de frem, og man forsøger at forklare, hvad det vil sige at leve livet dybere. Sidste gang de bankede på var da general Lindemanns ord blev bekendtgjort for den ganske verden – at Danmark ville blive forsvaret til sidste patron.

Hvad denne dreng mener med at leve livet dybere, mener jeg med bestemthed at vide. Han og hans kammerater dernede har det på samme måde som de fleste af den store masse, der udgør den danske frihedsbevægelse i dag. De føler, at det ikke gælder om at leve sit eget liv, men at leve for det folk, man tilhører. De og vi kæmper en kamp for de generationer, der følger efter os. Sabotøren, bladmanden og alle de, der på anden måde rækker frihedsbevægelsen en hjælpende hånd, er med til at bygge en bedre generation op ...«

En spændt atmosfære prægede mødet. Ville Flensborg blive kampområde? Siden marts var byen sat i primitiv forsvarsstand, efter at skansearbejder allerede var påbegyndt i efteråret 1944. Eller ville Flensborg blive erklæret for åben by. (Det skete den 4. maj overfor de fremrykkende engelske tropper). Alle var klar over, at krigsafslutningen var nær. Hvad med Danmark? Ville Danmark blive den sidste slagmark?

Byen vrimlede med militær, havnen lå fuld af skibe. Midt i virvaret kom meddelelsen om Hitlers død. Dönitz blev hans efterfølger. Vi modtog meddelelsen med et lettelsens suk. Nu måtte vejen da være klar til afslutning af krigen. Overraskelsen var stor, da radioen, som i de dage blev trofast aflyttet, den 3. maj præsenterede sig som »Reichssender Flensburg« i stedet for som hidtil »Reichssender Berlin«. Dönitz-regeringen var flyttet til Marineskolen i Flensborg.

På politipræsidiets og andre steder udstedtes i stort tal falske civile papirer til SS-førere og partispidser, ville rygtes vide. Det blev jo også senere bekræftet.

På Flensborg Avis havde man oplevet en lille forskrækkelse på Hitlers sidste fødselsdag den 20. april. Der skulle efter påbud bringes et billede af føreren på forsiden, og en pæn kliche var fundet frem. En del af oplaget var trykt, og nogle af ombærerne taget af sted, da det blev opdaget, at en af personerne ved siden af Hitler var den flygtede Rudolf Hess. Maskinen blev standset, og der blev kradset i ansigtet på Hess, så han blev ukendelig. Men hvad med den del af oplaget, som allerede var ude? Ville Gestapo møde op med en anklage for fører-fornærmelse? Nerverne var lidt på højkant, men alle havde andet at tænke på i de dage, og der skete intet.

Der skete i det hele taget så meget i denne forvirrede tid, og f.eks. havde kun få i ugerne før lagt mærke til Bernadottes hvide busser, der førte bl.a. danske politifolk og gendarmer hjem. Der var også nordmænd med i transporterne, og en af dem blev spurgt, hvad de nu ville gøre med nazisterne, når de kom hjem. Svaret forbløffede: »Vi vil vise, at vi er bedre end de er.«

På fjorden lå et skib stuvende fuldt af sultende kz-fanger. De blev slæbt fra borde og kørt bort til en opsamlingslejr. En del små skibe og u-både tog proviant om bord i store mængder fra frihavnsområdet og stak til søs. En del sænkede sig selv nogle dage senere i yderfjorden og nær østersøkysterne.

Ind imellem blev alt afbrudt af luftalarm efterfulgt af skyderi fra luftværnsartilleriet, både fra landbatterier og fra de mange skibe på

fjorden. Kun enkelte bomber faldt i byområdet de sidste dage, den sidste den 3. maj hen på aftenen.

Vi talte naturligvis meget om, hvad der mon ville ske de nærmeste dage, og først på aftenen den 4. maj drøftede vi i en lille kreds situationen, englændernes positioner, rygterne i byen – og prøvede at regne ud, hvornår englænderne kunne være fremme. Det måtte ske indenfor det næste døgn, mente vi og enedes om at tage hjem for at få noget søvn, så vi kunne være klar tidligt næste morgen.

Jeg afventede ikke nyhedsudsendelsen fra London den aften, men gik straks i seng – og sov dermed fra det historiske øjeblik, da meddelelsen kom om, at Danmark blev frit.

Mens jeg og adskillige af mine kammerater sov, var Danmark begyndt at fejre sin frihed, mens det for os først blev den 5. maj. Jubelen var behersket. Vi var lykkelige for, at krigen standsede foran vor dør, men stor var sorgen over de faldne og ængstelsen for de mange, vi intet vidste om. Levede de, var de i fangenskab, i øst eller i vest? Der var ikke plads for de store glædesudbrud.

Sejrherrerne så vi ikke. Byen var stadig underlagt rigsregeringen Dönitz, og militærpatruljer og politi var der stadig. I spænding gennemlevedes de næste dage, indtil naziregeringen den 8. maj meddelte den endelige kapitulation over »Reichssender Flensburg«.

Dog kunne man ikke lade kapitulationsdagen gå helt stille af. Da aftenen sænkede sig og kirkeklokkerne havde lydt over byen, begyndte et vældigt fyrværkeri. Militæret skød lyssignaler og meget andet af. Fra vinduerne i en lejlighed i Nørregade 11/13 kunne vi se ud over byen og havnen – og glæde os over, at 12 års nazisme var slut. Nu måtte en ny dag bryde frem.

Dansk Skoleforening havde indkaldt til årsmøde den 6. maj for bl.a. at markere Skoleforeningens 25 års stiftelsesdag. Alene det, at vi kunne samles i Duborg-Skolens festsal var en stor ting, for siden februar var næsten alle lokaler beslaglagt til lazaret, flygtningelejre, depoter osv. Nu strømmede vi til og oplevede en enkel, men festlig stund. Blikket blev trods sorg og savn rettet fremad. Som skoledirektør Bernhard Hansen udtrykte det: »Byg videre, kald på os i Danmarks navn, og vi skal møde jer med broderligt håndslag på grænselandets jord.«

1945 satte punktum for den udvikling, der begyndte med Dybbøls fald og sluttede med, at magtpolitikken sank til bunds i Flensborg Fjord. Med 5. maj 1945 begyndte et helt nyt afsnit i grænselandets historie.

Hverdagen – fredens hverdag – var begyndt. Endnu så vi ikke klart fremtiden for os, men håbet havde vi, og viljen til at tage fat var der, og så gik vi til arbejdet igen.

En ny arbejdsdag begynder

Den første glæde over freden og friheden måtte hurtigt vige for en ny arbejdsdags krav. Et utal af problemer meldte sig. Hvor begynde og hvor holde op?

Maj 1945 var en underlig måned. Alt var uoverskuelig forvirring. Overalt i Flensborg gik, lå og drev mennesker omkring, i uniformer, i broget påklædning, i laser. Grå og triste så de ud. Stadig flere mennesker kom til, flere og flere tropper nordfra drog igennem byen, men for os var grænsen lukket.

Den 8. maj dukkede de første englændere op i byen, en lille forkommando. Først i de følgende dage kom større enheder. Mange kørte straks videre nordpå.

I 1944 havde Flensborg 67.468 indbyggere, i maj 1945 var der 110.000 foruden de tusinder af værnemagtssoldater. Ca. 45.000 flygtninge fra øst var strømmet til byen. Det gav naturligvis enorme forsyningsproblemer. I dag er det ufatteligt, at denne efterkrigsafvikling trods alt kunne gennemføres så tåleligt, som tilfældet blev.

Denne myretue af en by åbnede muligheder for lyssky elementer af enhver afskygning. De første britiske forordninger begyndte at komme, men samtidig regerede endnu en slags tysk rigsregering i Mørvig under storadmiral Dönitz.

Flere og flere af vore indkaldte dukkede op og søgte kontakt med de hjemmeværende. Den 9. maj holdtes på Duborg Skolen – i en rigt pyntet festsal – en mindstund for krigens afslutning og de faldne. Her deltog tre engelske officerer. Men samme dag lød også de skæbnetunge ord fra Danmarks frihedsregering: »Grænsen ligger fast«. Ufatteligt forekom det os. Det kunne da ikke være meningen, at man ville lade os leve videre i usikkerhed og kun på smukke ord. Budskabet var for de fleste af os et bitterhedens bæger, der hos mange sydslesvigere endnu i dag har malurtens smag.

Den danske regeringserklæring ruskede imidlertid op i os. Meget hverdagsarbejde blev skubbet til side, nu måtte der ske noget. Vi måtte se at få samling på medlemmerne. Nogle hjemvendte tog fat på generalsekretariatet med Lars H. Schubert i spidsen, og snart

kom flere til. Allerede nu begyndte indmeldelser til både skoler og Den slesvigske Forening at strømme ind.

Vi vidste, at mange sad i fangelejr i næsten alle verdenshjørner, mange var savnede og mange faldne. Glæden over hver hjemvendt fyldte samtidig mange mødre, hustruer og kærester med bekymring for deres mænds skæbne. Krigsfangernes skæbne optog os stærkt, og vi begyndte at overveje, hvad vi kunne gøre for at få dem hjem. Vi mente, at Danmark måtte kunne gøre noget her. Foreløbig savnede vi dog adresser og andre oplysninger og måtte altså se at få forbindelse med familierne.

Det var vanskeligt at få foreningsarbejdet i gang, for den britiske militærregering havde indført udgangsforbud fra kl. 22 til 6, og da vi samtidig havde sommertid, ville det sige, at vi skulle være indenørs tidligt på aftenen, mens solen endnu stod på himlen.

En slags trøst var det, at flere og flere både nord og syd for grænsen sagde: »Nej, nu må der ske noget, Danmark kan og må ikke lade Sydslesvig blive udenfor.«

De få muligheder, vi havde for kontakt over grænsen, blev udnyttet til at skaffe os klarhed og oplysninger, og vi samledes til styrelsesmøder for at drøfte situationen og fordele arbejdet imellem os. Først og fremmest måtte vi se at få alle danske bygninger ud af beslaglæggelsens ubehageligheder. Vore svækkede organisationer skulle rettes op, og der skulle etableres kontakt til nye befolkningskredse, som ønskede forbindelse til os. Samtidig skulle den værste nød bekæmpes. Lidt efter lidt kom tingene i gang, og nye medarbejdere kom til. Det gjorde det ikke lettere, at der skulle virkes til to sider, i vor egen landsdel og mod nord.

For at komme i gang måtte vi skabe arbejdsdygtige organisationer med valgte bestyrelser. I krigsårene var det organisationsmæssige trådt i baggrunden. Nogle af de drivende kræfter i disse år havde været skoledirektør Bernhard Hansen, grossererne I. C. Møller og Cornelius Hansen, smedemester Samuel Münchow samt redaktør L. P. Christensen, der i det daglige støttedes af hjemmeværende kvinder og mænd. De havde evnet at virke ud fra tidens særlige krav. De var de rette mænd på rette tid og sted, men nu stillede en ny tid nye krav.

Det nazistiske opgør var en ting, vi ikke direkte kunne blande os i. Det var et indre tysk anliggende samt de allieredes problem. De tog også straks fat med arrestationer døgnnet rundt. Let var det ikke. Flygtningene var stort set – efter hvad de selv sagde – ikke nazister, blandt den hjemmehørende befolkning var det lettere at rydde op.

Indenfor den offentlige administration måtte der skiftes ud. Omkring kapitulationen havde Flensborgs nazistiske overborgmester, dr. Kracht, søgt at overtale I. C. Møller til at stille sig i spidsen for bystyret. I. C. Møller afviste, men den 16. maj bad englænderne ham om at overtage byens ledelse. Efter engelsk anordning skulle bystyret lægges om med en skarp adskillelse mellem den lovgivende (valgte) magt og den uøvende magt (embedsmændene). I spidsen som overborgmester skulle stå I. C. Møller, der havde været dansk repræsentant i rådsforsamlingen siden 1924. Han fik en tysksindet borger, fabrikant C. C. Christiansen som borgmester. Nu kom der skred i tingene på rådhuset. Alle skulle igennem afnazificeringen, og kun de, der klarede skærsilden, kunne vende tilbage til deres stillinger. Dette skabte store vanskeligheder for den offentlige administration i en i forvejen kaotisk situation. Iøvrigt fik hele afnazificeringen et højst mærkeligt, ofte nærmest farceagtigt, forløb.

De nedsatte afnazificeringsudvalg skulle gennemgå de alenlange spørgeskemaer, bedømme dem og til sidst afsige en dom. Faldt denne nogenlunde ud, kunne man igen begynde i sit embede. Hvis ikke, kunne man ikke vende tilbage som embedsmand, men måtte søge sit udkomme i de frie erhverv. Formuen eller dele af den kunne beslaglægges. Som altid var det stort set de små, der blev »hængt«, mens de store slap fri.

Vi danske måtte se at finde vort ståsted i den kaotiske by og landsdel, få klarhed over og hold på styrkerne og skabe kontakt med de kredse, som sagde nej til regeringserklæringens »Grænsen ligger fast«. Vi måtte have vore unge hjem fra krigsfangelejrene hurtigst muligt, og vi måtte finde ud af, hvad de allierede, først og fremmest englænderne ville. Der måtte da være en mening med, at de først for alvor besatte Sydslesvig den 8. maj, og at de ikke havde bombet Flensborg sønder og sammen, fyldt med både land- og søstridskræfter som den havde været de sidste uger. Den engelske holdning var i begyndelsen venlig og forstående overfor de danske i Sydslesvig, men jo mere debatten om grænsen bredte sig, jo mere forvirrede blev de.

Midt i alt dette blev der arbejdet for at få skabt bedre muligheder for skolegang og for at få foreningslivet sat i gang. Fællesrådet havde holdt møde, og der var skabt kontakt til København. Den 21. maj, 2. pinsedag, havde jeg indbudt en kreds af unge til en drøftelse af vort fremtidige arbejde.

Af mit manuskript til oplægget for samtalen fremgår, at jeg alle-

rede dengang anså en snarlig flytning af grænsen for usandsynlig. Dels var Danmark ikke indstillet på en grænsepolitik, der kunne belaste forholdet til naboen mod syd, og dels måtte vi erkende, at storpolitik ikke spørger efter, hvad der er ret.

Jeg foreslog som en løsning i første omgang – der måske senere kunne give fuld bonus – at Sydslesvig indtil Ejderen blev et protektorat under dansk overhøjhed. Så måtte vi håbe, at dygtige politikere kunne liste en paragraf ind om, at vi om f.eks. 25 år kunne træffe en endelig afgørelse – enten fortsat protektorat eller Sydslesvigs tilbagevenden til Danmark. Samtidig foreslog jeg, at vi reorganiserede vort arbejde i fire hovedgrupper: 1) Dansk skolevæsen, 2) Alt ungdomsarbejde under Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger, 3) Alt andet foreningsliv under Den slesvigske Forening, 4) Kirkeligt virke. Et fællesråd over alt dette med eget sekretariat skulle samle trådene og koordinere, så vi fik en fælles linie udadtil. Med de enkelte gruppers frie initiativ og arbejde i befolkningen måtte vi kunne nå ud til alle.

Denne debat fulgtes af flere, og vi enedes som et første resultat om en resolution til det daværende fællesråd med forslag om en ny organisatorisk opbygning. Samtidig ønskede vi en udtalelse fra fællesrådet om det fremtidige arbejde, både vedrørende grænsspørgsmålet og den folkelige indsats. Vi var 12, der skrev under på resolutionen, og den blev nu drøftet med både ældre og unge, heriblandt SdUs daværende formand, lærer Hans Meng, som i mellemtiden var vendt hjem fra krigen. Ved et møde i fællesrådet den 27. maj foreslog han så en omlægning af arbejdet – og blev heftigt angrebet af enkelte af de ældre. Den 2. juli tog jeg sagen op i fællesrådet, støttede Mengs forslag og understregede, at også vi unge ville være med. Vi ville frigøres fra Tyskland og internationale aftaler og tilbage til moderlandet som frie danske. Jeg henviste til, at vi i 1936-37 havde rejst kravet om et særligt ungdomskontor, der fuldt og helt skulle tage sig af ungdomsarbejdet og de unges problemer. (Den mand, som vi dengang ville have haft i spidsen for arbejdet, Chr. Nielsen kaldet Kidde, var faldet). Det blev ikke til noget dengang, men nu måtte tiden være inde til, at planen kunne realiseres. Vi ville være med til at forme vor egen fremtid. Bølgerne gik højt som adskillige gange både før og efter i de dansk sydslesvigeres tilværelse.

Alt imens kom der en vældig tilstrømning til Den slesvigske Forening over hele landsdelen. Fællesrådet havde fastsat optagelsesbetingelserne, ingen nazister måtte slippes ind. Ved kapitulationen hav-

de vi ca. 3000 medlemmer, inden årets udgang 10.800. De første, nye skoleønsker kom frem.

I juli 1945 undertegnede 10.000 flensborgere en petition til den danske regering og det danske folk, hvori de bad om Sydslesvigs tilbagevenden til moderlandet og afgav en loyalitetserklæring.

Vort ungdomsarbejde skulle passes, og selvom foreningerne ifølge engelske forordninger var forbudt, arbejdede vi videre. Det var da urimeligt, når diktaturet havde tolereret os, at demokratiet under englænderne skulle forbyde dansk foreningsarbejde.

Den 11. juni holdtes et ungdommens fredsmøde på Flensborghus, dels for at fejre krigens afslutning og frihedens komme, dels for at mindes alle, der var faldet i det store ragnarok. Jeg sluttede min tale med bl.a. at sige: »Det må ikke ske, at vi endnu en gang, for fjerde gang, skal bløde for en sag, der ikke er vor. Vore bedstefædre gjorde det i 1870-71, vore fædre i 1914-18 og vi, deres sønner i disse fem sidste år. Skal også vore sønner engang bløde for en fremmed sag? Tør Danmark tage det ansvar? Vi håber og venter, at afgørelsens time er nær, til gavn for vor hjemstavn og vort land og til ære for vort folk.«

Mødet havde stor tilslutning og var præget af en forventnings stemning.

Søndag den 14. juni 1945 skulle vi på spejdertur til Sankelmark, og jeg sad ved mit skrivebord hjemme på Havnevejen for at ordne nogle opgaver til turen, da jeg hørte en flyvemaskine brumme over byen. Et øjeblik efter gennemrystedes byen af en eksplosion, flere eksplosioner fulgte, vinduerne fløj ind, og jeg blev løftet ud af min stol, så jeg pludselig stod midt i stuen. Der må være kastet bomber, tænkte jeg. Kort efter lød luftalarm-sirenerne, og der var vældig uro på gaden, da der kom nye eksplosioner. Jeg blødte lidt fra sår af glas-skår i ansigtet og på arme og skulder.

Folk tumlede ned i beskyttelseskældrene, men jeg stak lige hovedet ud af gadedøren for at orientere mig og blev klar over, at der ikke var tale om bomber. Eksplosionerne kom fra våbendepoterne i frihavnsområdet. Engelsk militær rykkede ud, og fra frihavnen kom de første sårede. Marinen havde barakker i området, og ved kajen lå torpedojagere og destroyere, bl.a. de fire som nazisterne havde taget fra den danske marine. En ammunitionsekspllosion havde ødelagt flere af skibene, og mandskabsbarakkerne var blæst omkuld. Alt var et syndigt virvar.

Et omfattende hjælpearbejde gik i gang. Mere eller mindre sårede, mere eller mindre påklædte, skulle ud af katastrofeområdet. Da vi havde spejderne samlet, kunne de voksne og de større drenge straks sættes ind, og spejdernes indsats blev næste dag med rosende ord omtalt i den engelske dagsbefaling. Katastrofen kostede 50 livet, 21 var savnet og 131 såret.

I store dele af byen var vinduerne blæst ud, og da glas var en mangelvare, gik der år, før alle vinduerne atter var i orden.

Sommeren fik ellers et forholdsvis roligt forløb. Foreningernes arbejde blev støttet og udbygget, og skoler søgtes frigivet fra beslaglæggelsen. Der kom mange indmeldelser til den danske skole også ude omkring i landsdelen, og den første undervisning i krosale og andre steder kom i gang efter sommerferien. Den slesvigske Forening arbejdede på at oprette sekretariater ude omkring og organisere nye distrikter.

Kontakten til Danmark blev opretholdt af de få, der fik engelsk tilladelse til at rejse over grænsen. I Danmark blev iværksat et omfattende hjælpearbejde til Sydslesvig, hvor fødevarer-situationen var ved at være katastrofal. Der kom lastbiler fyldt med varer, som blev delt ud til mindretallets medlemmer, og hele dette hjælpearbejde blev udvidet i de kommende år. Der var problemer omkring dette arbejde, for hvem skulle have del i hjælpen? Man måtte finde frem til bestemte retningslinier. Alligevel betegnede den tyske front naturligvis alle, der sluttede sig til de danske organisationer, som »flæske-danskere«. Det er imidlertid en kendsgerning, at den enorme hjælp fra Danmark i disse første år afværgede den helt store katastrofe. Andre hjælpeforanstaltninger fra Danmark og Sverige fik mange andre end de danske sydslesvigere del i. Fødevarerhjælpen afvikledes efter møntreformen i 1948.

En betydningsfuld udvidelse af hjælpearbejdet skete, da lægebrødrene Vermehren i september 1945 oprettede Dansk Sundhedstjeneste, der i de følgende år udbyggedes til et helt hospitalsvæsen omfattende også poliklinikker i flere byer. Først i slutningen af halvtredserne afvikledes dette hospitalsvæsen.

I sommeren 1945 var der naturligvis stærke ønsker om bedre samkvemsmuligheder med Danmark. Lidt efter lidt kom der visse indrømmelser, men først hen på eftersommeren kom der skred i tingene. Englænderne oprettede et særligt paskontor, der i samarbejde med det danske fremmedpoliti behandlede alle ansøgninger. Jeg blev bedt om ved paskontorets oprettelse at stille mig til rådighed nogle timer

Martin og Emil Vermehren

hver eftermiddag og kom således til at medvirke ved udstedelsen af de første engelske pas til Danmark. Det blev dog kun et kort gæstespil, for snart efter kom der danske politifolk til paskontoret, som havde fået til huse i Union Banks gamle lokaler på Søndertorv.

Krigsfangerne og de savnede

I sommermånederne blev der arbejdet energisk for at få vore unge hjem fra krigsfangelejrene. Adressemateriale m.v. blev indsamlet og givet videre til Dansk Røde Kors og det danske udenrigsministerium. Her oplevede vi det mærkelige, at krigsfanger, der kom hjem fra Danmark, ikke fik lov til at rejse hjem, men måtte forblive i Danmark i månedsvis. Englænderne ville ikke give dem indrejsetilladelse. En del af dem kom dog illegalt over grænsen, idet man fik dem listet ind i danske transporter over grænsen. Det gjaldt iøvrigt også lærere fra det danske skolevæsen.

Særlige legitimationskort, der bekræftede, at vedkommende tilhørte det danske mindretal, blev sendt til krigsfangelejrene i håb om, at de kunne hjælpe de unge til hurtigere frigivelse. Enkelte fik glæde af kortene, men for andre, særlig mod øst, fik de ubehagelige følger i form af skærpede forhør. Man nægtede at tro, at et dansk mindretal havde kunnet holde sig fri af nazismen. Deres hjemsendelse blev derved yderligere forsinket. I stedet for at yde en håndsrækning gjorde vi dem en bjørnetjeneste.

Da der endnu i vinteren 1946-47 var en del, som endnu ikke var kommet hjem fra fangenskab, besluttede vi i en lille kreds at forsøge nye veje. En henvendelse blev udformet og sendt til et stort antal privatpersoner, politikere, kulturpersoner, ambassader osv., ja sågar den danske konge fik et eksemplar. Henvendelsen blev også sendt til institutioner og enkeltpersoner i de nordiske lande, England, Frankrig og Rusland.

En skønne dag blev lærer, senere skoleinspektør Chr. Harck og jeg, der sammen med Hans Paulsen havde underskrevet henvendelsen, kaldt ned til den danske forbindelsesofficer, oberstløjtnant H. M. Lunding, som havde kontor i Det tyske Hus i Flensborg. Her fik vi en kraftig opsang, fordi vi så ureglementeret havde henvendt os til kongen. Denne havde bedt udenrigsministeren om nærmere oplysninger, og ministeren havde bedt Lunding om at tage affære overfor de formastelige.

Vi var ved at ville rejse os og gå, da Lunding sluttede med at sige

– med et glimt i øjet: »Så, nu er det sgu sagt, det skulle jeg jo, lad os nu snakke om tingene i al fredsommelighed.« Under drøftelsen gav Lunding også udtryk for, at han egentlig godt forstod vor handle-måde.

I henvendelsen, der blev sendt så vidt omkring, hed det bl.a.: »... De kammerater, vi går i forbøn for, er gamle medlemmer af mindretallet, mange af dem har som børn besøgt de danske skoler og senere deltaget i ungdomsarbejde ... De kammerater, der sidder i russisk fangenskab, lever under særlig vanskelige forhold. Det er derfor påkrævet, at der gøres noget for at få dem udfriet hurtigst muligt. Det sårer ethvert rettænkende menneske at se store nazister gå frit omkring hernede, mens danske sydslesvigere, der under tvang og imod egen vilje måtte trække i tysk trøje, endnu sidder bag fangelejrenes pigtråd ... De længes hjem derudefra, og deres pårørende herhjemme savner dem meget. De kan ikke forstå, hvorfor Sydslesvigs danske ikke kan få lov til at komme hjem lige så hurtigt som sønderjyderne efter den første verdenskrig, da den danske regering bl.a. sendte et krigsskib til Ægypten for at hente dem hjem derfra. Den danske folkegruppe i Sydslesvig kæmper en kamp om liv og død for bevarelse af sin danskhed. Vi trænger til hver eneste mand for at kunne føre kampen frem til sejr ...«.

I juni 1947 sad der endnu 15 danske sydslesvigere i krigsfangelejr i England, 1 i USA, 5 i Polen, 8 i Frankrig, 6 i Jugoslavien og 42 i Rusland. Af fangerne i Rusland kom 5 først hjem efter 1956.

Antallet af savnede i juni 1947 var 111, hvoraf 87 i Rusland. Endnu i 1956 var man helt uden efterretninger om 81 af de savnede i Rusland. De fleste af de øvrige var i mellemtiden erklæret for faldne.

Flere modtagere af vor henvendelse satte sig i sving for at bistå os. Nogle rettede henvendelse til andre personer og myndigheder, andre bad om navne- og adresselister og andet materiale.

Aksel Larsen, minister i frihedsregeringen og formand for Danmarks kommunistiske Parti rettede en henvendelse østpå. I Norge gjorde Arnulf Øverland forsøg på at hjælpe, og en energisk indsats blev øvet af forstander Jens Marinus Jensen, formand for De danske Ungdomsforeninger. Han skrev til Folke Bernadotte, som lovede at tage sagen op ved næste møde i det internationale Røde Kors, mens præsidenten for Dansk Røde Kors, Kai Hammerich oplyste, at han arbejdede med sagen i forståelse med det danske udenrigsministerium. Redaktør Franz von Jessen med de mange forbindelser i Frank-

rig svarede, at der var sket store forandringer med hensyn til »indflydelsesrige kredse«, siden han havde været i Frankrig. Han havde henvendt sig til den franske ambassadør i Danmark, der svarede, at han var her for at varetage franske interesser i Danmark. Franz v. Jessen troede ikke på anden vej end den officielle: »Privat mellemkomst i sådanne sager af principiel og tildels ligefrem storpolitisk karakter egner sig ikke til fremme gennem private bekendtskaber el. lign.«

Blandt dem jeg skrev til var biskop Fuglsang-Damgaard, der bl.a. gik til den russiske ambassadør, og »mødte velvilje«. Biskoppen talte med en vis vægt, idet han selv havde været i krigsfangenskab efter første verdenskrig.

Forfatteren Martin Andersen Nexø oplyste i et langt brev, at han bl.a. havde været hos den russiske minister i Danmark, Plakhin, der gjorde opmærksom på, at der i dansk varetægt befandt sig 400 Sovjet-undersåtter, som den danske regering var uvillig til at udlevere.

De 400 Sovjet-undersåtter, der omtales i Nexøs brev, var flygtninge fra randstaterne, Estland, Letland og Litauen, der ikke ønskede at vende hjem, fordi deres hjemlande var blevet tvunget ind i De forenede Sovjetrepublikker.

Fra »Nansen-Hjelpen for statsretsløse« i Norge fik jeg brev fra arkitekt Odd Nansen, Fridtjof Nansens søn. Han havde drøftet sagen med det norske udenrigsministerium, men kunne kun sige, at han var forvisset om, at »en dansk diplomatisk intervention ville blive omfattet med al mulig sympati af vore myndigheder«.

Fra flere sider blev jeg således mindet om, hvad jeg på forhånd burde vide, at det var en sag, som udenrigsministeriet burde tage sig af. Det gjorde det måske også, og en dag tog jeg mod til mig og gik op i det høje ministerium for at spørge, om der ikke kunne arbejdes lidt mere effektivt med sagen.

Jeg blev lukket ind til fuldmægtig Troels Oldenburg, senere konsul i Flensborg, og derefter ambassadør i Peking, Bonn og Oslo, og jeg fik atter at vide, at det var ganske formasteligt for uvedkommende at blande sig i sådanne sager. Det havde man udenrigsministeriet til

...

Jeg fik også at vide, at sagen var vanskelig. F.eks. var det for Sovjetunionen helt uforståeligt med denne interesse for enkeltmennesker. Og så var der jo det med Sovjet-undersåtterne i Danmark, som ikke blev frigivet. Jeg spurgte, om Sovjetunionen ikke ville handle, men forstod, at det var en mulighed, som man ikke ville indlade

sig på fra dansk side.

Selvom Troels Oldenburg i begyndelsen var noget forbeholden, gik det med ham som med oberstløjtnant Lunding. Han begyndte lidt barsk, men viste efterhånden mere forståelse. Han fulgte mig ud for at hjælpe mig tøjet på, og sagde: »De har fået ny hat. (Vi havde mødt hinanden nogle år tidligere). Jeg forstår de tre unge sydslesvigere, som mistede tålmodigheden, da deres kammerater ikke kom hjem og valgte at gå utraditionelle veje ...«.

Der er mange at takke for gode forsøg på at hjælpe i hele denne sag. Vor oprindelige henvendelse blev sendt til 42 personer og institutioner. Adskillige sendte henvendelsen videre, så det var ikke så få rundt om i Europa, der blev gjort bekendt med vort problem og vor bekymring.

Sct. Georgsgilderne i Danmark sendte pakker til fangerne i øst. Kun en del af dem nåede frem. Nogle pakker kom retur, mens andre forsvandt.

En af de lykkelige, som modtog en pakke i lejr 7190/I U.D.S.S.R. skrev i januar 1949 til sin familie i Flensborg: »En vidunderlig overraskelse bragte julen mig. Jeg fik fra Dansk Røde Kors en pakke indeholdende 1 kg sukker, 2 kg havregryn, 1 kg pølse, 2 dåser smør, 1 dåse kød og et stykke sæbe. I kan ikke forestille jer, hvor det glædede mig. Man har altså ikke helt glemt mig. Jeg beder jer gå til generalsekretariatet eller konsulatet og bede dem skrive til afsenderen og takke, jeg kan ikke herfra skrive til dem ...«.

Vi fik kort efter bekræftet, at det var en af de pakker, som Sct. Georgsgilderne havde sendt.

Nogle af modtagerne af vor henvendelse brugte deres egne forbindelser i forsøget på at hjælpe.

Dansk-russisk Samvirke rettede forespørgsel direkte til russiske myndigheder, og Socialdemokratisk Forbund i Danmark, ved partiets formand Hans Hedtoft, videregav materialet til socialdemokratiske partier i andre lande med anmodning om medvirken.

Vore breve gik ofte store omveje. Som nu brevet til KFUMs krigsfangenhjælp, der blev besvaret fra Ægypten af Krigsfangenhjælpens sekretær Chr. Christiansen, der bl.a. skrev:

»... At forhandle med russerne er – efter min mening – håbløst. De snakker højst en efter munden og gør så iøvrigt, hvad der passer bedst i deres kram! Som De sikkert ved, var jeg ikke i Rusland som officiel udsending fra Røde Kors, men simpelthen som fange, taget

Rijdsagen K.
7. 1. 47.

Fr. Frouz & Wingerd.

Maan ji wij til den, den Kees,
at ji mi kan wet; Fokien de
ke bekeijerini stiet. Ji kan wij
den, at de feres fan, alt det bea
kan. haw teget; disse say n ji
ikke mi ljet - maan ji w de, blew jink
ke l bea kan.

Ji n altit til Randylag og Hjalp -
om de her Brij fulvej

Jess

Cleistoakalles,

efter kapitulationen i Berlin. Dengang – som nu – arbejdede jeg for krigsfangerne udsendt af KFUMs Verdensforbund i Geneve. I en lejr uden for Moskva traf jeg en ung flensborger, Peter Hansen, som i sin tid var blevet konfirmeret af pastor H. F. Petersen. Dansk Røde Kors har mig bekendt intet med Russisk Røde Kors at gøre, eftersom det russiske ikke er tilsluttet Internationalt Røde Kors ...«.

Fra Christmas Møller, hvis stjerne i Sydslesvig, på grund af hans holdning i grænsespørgsmålet ikke stod særlig højt, kom et venligt brev: »... Jeg er altid til rådighed og hjælp, om De har brug for det.«

Skibsreder A. P. Møller satte sig i sving og underrettede sine forbindelser både mod øst og vest, skønt han i denne sommer var en del syg. Pressen i Danmark holdt sagen varm med adskillige artikler, og Ungdomsforeningernes Fællesråd i Danmark benyttede sine internationale forbindelser. Dansk Røde Kors var naturligvis engageret, men måtte følge visse regler, som den internationale status foreskriver.

Alt i alt blev et vældigt røre sat i gang, og det gav også resultat. Således fik vi alle fanger fra USA, England, Frankrig, Polen og Jugoslavien hjem i løbet af 1948. Tilbage var fangerne i Rusland foruden de over 100 savnede i øst, heraf alene i Rusland 86. Efterforskningen fortsattes, og Sydslesvigsk Forenings erklæring om fangens tilknytning til danskheden i Sydslesvig blev til fangerne i Rusland sendt på tysk, senere også en tilsvarende erklæring på russisk.

Enkelte af disse erklæringer virkede, som før nævnt, stik imod deres hensigt. Russerne behandlede tyske SS-folk og danske, norske og hollandske statsborgere m.fl., der frivilligt kæmpede på tysk side, strengere end almindelige tyske soldater, holdt dem i særlige lejre under skrappe bevogtning og med ringere hjemsendelsesmuligheder. Men det var en for de pågældende skæbnesvanger misforståelse, når danske sydslesvigere blev slået i hartkorn med den slags folk.

Den 11. juni 1949 meddelte departementschef Abramov i det russiske udenrigsministerium, at hjemsendelserne af dansksindede sydslesvigere skete ganske normalt uden særlige undtagelser, ganske som for tyske krigsfanger i almindelighed.

Beretninger fra sydslesvigere, der vendte hjem fra Rusland, tydede på noget ganske andet. I et brev af 10. februar 1949 fra en fange i lejr 7099/13 U.D.S.S.R. til moderen i Flensborg hedder det bl.a.: »... Erklæringen fra det danske mindretal, som jeg fik for to år siden, har desværre kun bragt mig ubehageligheder, men nu ser det ud til, at jeg i dette år kommer hjem før eller senere ...«

DANSK GENERALSEKRETARIAT

- Flensburg -

Flensburg, den

Hermed sender vi Dem en Attest på, at De tilhører den danske Folkegruppe i Sydslesvig. Ved at fremlægge den for de allierede myndigheder vil De forhåbentlig kunne opnå hjemsendelse.

Venlig hilsen

Dänisches Generalsekretariat,
Norderstrasse 76,
Flensburg.

Flensburg, den 1946

B e s t ä t i g u n g .

Es wird hierdurch bestätigt, dass .....
geboren am ..... in ....., Wohnort.....
der dänischen Minderheit in SÜDSCHLESWIG angehört.

Датский Генеральный Секретариат
Нордерблазе 76, Фленсбург.

Фленсбург . . . . .

Удостоверение.

Эм удостоверяется, что . . . . .
родившийся . . . . . в . . . . .
место жительства . . . . .
принадлежит к такому меньшинству такого государства,
Секретариат не имел отношения к национал-социалистической партии и
или ее деятелям.

En hjemvendt krigsfange, en gammel spejderkammerat, beretter i april 1949:

»Efter modtagelsen af attestationen fra Dansk Generalsekretariat på, at jeg tilhørte det danske mindretal i marts 1947 gik jeg til NWD (tidligere GPU), hvor man fortalte mig, at den russiske kopi af attestationen var gået tabt på skrivestuen og ikke til at finde igen. På grund af den danske attestation kom jeg i forhør, og jeg havde indtryk af, at man antog, at jeg havde været soldat i en SS-afdeling, der bestod af danske statsborgere. Og så troede man, at jeg havde fået dette bevis fra generalsekretariatet, fordi jeg var en personlig ven af generalsekretæren, som jo havde underskrevet attestationen. Efter forhørets afslutning blev det lovet mig, at jeg nu skulle hjemsendes, men i stedet for blev jeg transporteret østpå til en lejr med krigsfanger fra »små nationer«. I denne lejr fik jeg fra NWD besked om, at jeg snart kunne vende hjem. Det varede imidlertid to år! Og jeg blev ikke hjemsendt på grund af mit tilhørsforhold til det danske mindretal, men som en almindelig tysk soldat, der havde samlet tilstrækkelig mange points ved opførsel og arbejdsindsats ... Jeg har under mit fangenskab været i flere forhør, hvor der blev rettet projektører imod mig, og hvor jeg blev truet med skydning. Russerne brugte den taktik at føre fanger udenfor, give dem bind for øjnene og lade et eksekutionshold lægge an ...«

En anden flensborger, ikke tilhørende mindretallet, beretter bl.a.:

»... Jeg var i krigsfangenskab fra 1945 til november 1949 i lejre i Odessa og Kiew. I Odessa-lejren var der flere sydslesvigere, bl.a. tre fra Flensborg tilhørende det danske mindretal. De opnåede ingen bedring af deres kår. Det syntes, som om russerne havde forstået deres erklæringer derhen, at de var danske statsborgere og dermed mere eller mindre frivillige i den tyske hær. En kendsgerning er det, at disse folk ikke blev hjemsendt sammen med os andre. De blev i 1949 flyttet til en opsamlingslejr i Kiew, hvortil der fra hele Ukraine blev sendt hollændere, danskere og andre udlændinge fra den tyske hær ...«

I de følgende år vendte stadig krigsfanger hjem, men vi måtte efterhånden se i øjnene, at vore tab havde været store, alt for store – over 300 faldne og flere end 81 savnede. Det blev prisen for loyalt at opfylde herbergsstatens krav og at tjene hjemstavnen.

Elendighed og fremgang

I efteråret 1945 blev repræsentanter for mindretallet indbudt til at overvære kongens modtagelse af Istedløven i København. Jeg var blandt dem, der om formiddagen den 20. oktober 1945 overværede englændernes og amerikanernes overdragelse af monumentet og hørte kong Christian den Tiende i sin takketale sige: »Jeg synes, at når forholdene tillader det, bør løven atter opstilles i Flensborg ...« Jo, det var en rejse værd.

En god hjælp i arbejdet fik vi i oktober, da den første halve snes lærere og børnehavelærere fra Danmark kom herved. Det var en sådan begivenhed, at det blev omtalt i Pressens Radioavis – med navnes nævnelse. De fleste måtte bosætte sig under yderst primitive forhold, men de var snart i fuld sving i skoler og børnehaver og snart også i foreningsarbejdet, og her i særdeleshed i ungdomsarbejdet.

Den 7. oktober fejrede KFUK sit 25 års jubilæum, og der blev lejlighed til at sige tak for alt, hvad vi havde været fælles om. Den 29. november arrangeredes et stort spejdersamvær i Borgerforeningen. Byen var fyldt med repræsentanter for mange europæiske folkeslag. I de tyske koncentrationslejre og krigsfangelejre havde siddet mange gamle spejdere. De havde forsøgt at genoplive spejderarbejdet og her fundet kontakten til os. Et par hundrede spejdere i mere eller mindre hjemmelavede uniformer stod i en stor rundkreds ved afslutningen af en broget aftenunderholdning, estlændere, litauere, letlændere, polske og danske sydslesvigske spejdere, og jeg kunne slutte aftenen med bl.a. at sige: »Vi vil opdrage os selv til fredselkende, frie og stræbsomme mennesker, så en bedre verden kan vokse frem.«

Mens tilstrømningen til Den slesvigske Forening stadig var stigende, kunne vi ikke sige det samme om ungdomsarbejdet. Forståeligt nok. En del var ikke vendt hjem fra krigen, og mange unge stod afventende. De havde oplevet, at alt det, de troede på, var styrtet sammen. Vi tvivlede ikke på, at de nok skulle komme, men de skulle først finde sig selv. Ved en samtale med nogle mere modne unge om problemet lød det: »Det, som vi lærte at forstå, var, at-I menneskeligt

og åndeligt havde et ståsted og derudfra søgte at leve livet. Men hvad havde vi: En stor løgn, der måtte rive alt ned, da vor verden brød sammen. I havde stadig et livsindhold, og derfor kommer vi nu til jer ...« Det var rene ord og en stor del af forklaringen på, at der skulle gå en rimelig tid, før vi fik den store tilgang.

Men hvor der i et sogn sad driftige folk, kunne et arbejde nok komme i gang. Den 6. december var jeg med til at starte den første nye ungdomsforening i Bredbøl kro for Sønder Brarup og omegn.

Den 19. november havde en delegation været i København til forhandling med regeringen og der forelagt de danske sydslesvigeres ønsker. Det politiske liv begyndte at blive livligere – også i Sydslesvig.

Den overfyldte by og landsdel gik en streng vinter i møde. Den britiske militærregering havde svært ved at klare forsyningsproblemerne, ikke mindst når det gjaldt brændsel. Som vinteren skred, mærkedes nøden mere og mere fra dag til dag.

Mødelokaler kunne ikke opvarmes, med mindre deltagerne selv havde lidt brænde med til kakkelovnen. I løbet af efteråret blev fire skoler åbnet i Flensborg, og der var trods al elendigheden en vis opstemthed til stede – og en vilje til at nå frem til den frihed, vi stadig troede og håbede på.

Det danske arbejde antog stadig større omfang, og overalt var tilslutningen stor. Dansk Generalsekretariat og Den slesvigske Forening fik en ny leder, generalsekretær cand. jur. Frants Thygesen. Han fik straks hænderne fulde af organisations- og mange andre problemer og kom også til at virke som kontaktmand til besættelsesmagten.

Arbejdet skulle nu gøres på tre fronter: Mod nord, mod besættelsesmagten og mod landsdelens tyskhed. Det gav problemer og megen debat. Herudover blev vi stærkere engageret i det kommunalpolitiske liv og overtog dermed et medansvar for hele befolkningens ve og vel. Det var en kæmpebyrde, bl.a. fordi man ingen muligheder havde haft for at blive fortrolig med de mange, der meldte sig til en indsats for landsdelens frigørelse ud fra det ene eller det andet synspunkt.

Ved de mange møder dukkede ofte ansigter op, som kunne give en noget at tænke på. Jeg oplevede at stå på en talerstol, da der pludselig i forsamlingen var et ansigt, som forekom mig bekendt. Gang på gang måtte jeg se hen på det. Hvor kendte jeg de træk fra? Og pludselig var filmen klar for det indre blik, ved en bestemt lejlighed endda to film.

Et ansigt fra drengetidens gadekampe dukkede frem. Han havde en dag skældt min bror og mig ud for »det danske pak«, og en dag stod vi overfor hinanden i en batalje mellem to gader. Jeg havde et bræt i hånden, og jeg slog fyren over ryggen, så brættet brækkede i to stykker. Han lå jamrende i rendestenen ...

Der gik år. En dag i sommeren 1943 fik vi nye sårede soldater ind på lazarettet i Slesvig, hvor jeg lå. Det var efter de voldsomme bombardementer af Hamborg, og en såret soldat blev lagt i sengen ved siden af min. Jeg lå lidt og så på ham, og så kom genkendelsen – også hos ham. Vi sagde begge sådan noget som »Moin, du her!« men ellers blev der ikke talt ret meget. Jeg blev hurtigt efter udskrevet til ambulans behandling og drog hjem til Flensborg.

Tredie gang vi mødes er til et dansk møde i Borgerforeningen. Han sidder på en af de forreste rækker, jeg står på talerstolen. Han var senere en årrække tillidsmand i et distrikt under Sydslesvigsk Forening.

Jeg har ofte siden tænkt på, hvad jeg følte ved en sådan lejlighed. Hvordan så jeg på et sådant nyt medlem i den danske kreds? Jeg evner ikke at skildre følelserne ved disse møder, men jeg standsede i hvert fald ofte ved den tanke, at hvis man selv vil have retten til at revidere et standpunkt og i givet fald tage nyt bestik, så må man også indrømme sine medmennesker denne ret. Ikke mindst må dette gælde for et grænselandsmenneske, hvis slægt gennem generationer har måttet leve under skiftende kår.

Men det som optog mig lige så meget var egentlig, hvad dette menneske tænkte; han, hvis veje flere gange havde krydset mine, som nu efter tunge prøvelser søgte ny orientering og sluttede op i arbejdet som en aktiv medarbejder og senere tillidsmand? Det er nok ikke muligt at få et fuldgyldigt svar. Grænselandet fører sine mennesker gennem både indre og ydre brydninger og vil altid kræve et aktivt engagement, en personlig stillingtagen, og da må vi ikke på forhånd afvise et menneskes redelige vilje til at finde sit – eventuelt nye – ståsted i hjemlandets kulturbrydning.

Midt i denne nye brydningstid samledes ungdomsorganisationernes sendemænd til det første møde siden krigens udbrud. Det foregik i »Hjemmet« i Flensborg, og der skulle fastlægges et arbejdsprogram og vælges ny ledelse. Formanden, skoleinspektør, senere viceskoleinspektør Hans Meng, ledede mødet, men frabad sig genvalg, da han havde fået overdraget store, nye opgaver i skolearbejdet ... Herman Tychsen valgtes til ny formand. For mit eget vedkommende var

mødets vigtigste punkt beslutningen om at oprette et ungdomssekretariat, for jeg blev opfordret til at overtage ledelsen af dette og dermed af organisationens daglige arbejde.

Fremgangen i ungdomsarbejdet så vi bl.a. i spejderkorpset, der efterhånden var vokset så stærkt, at en deling i to korps var ønskeligt – et drenge- og et pigekorps. Delingen af det gamle korps skete ved en fælles parade den 6. februar 1946 ved foden af det danske mindesmærke for kampen ved Sankelmark den 6. februar 1864. Forinden havde vi lagt krans ved både det danske og det tyske mindesmærke – noget vi også før krigen havde gjort nogle gange. Spejderorkestret spillede på både ud- og hjemturen og under paraden, men det blev en streng marchtur. Ingen havde det rigtige fodtøj, det rette varme tøj eller nok sul på kroppen, men programmet blev gennemført. »Danske Pigespejderkorps Sydslesvig« var oprettet.

Efter ungdomsforeningernes sendemandsmøde havde jeg nok at spekulere på. Skulle jeg følge opfordringen til at blive leder af ungdomssekretariatet? Var det en passende fremtidsopgave? Jeg drøftede spørgsmålet med mit firmas chef, I. C. Møller. Jeg skulle jo forlade en ret sikker stilling, som han sagde. Men opgaven fristede mig, og beslutningen om et ja blev enden på alle samtaler og overvejelser. Jeg fratrådte min stilling den 31. marts 1946, og de følgende uger blev travle. Den nye opgaves rammer og muligheder skulle drøftes med den nyvalgte bestyrelse, og jeg skulle afvikle mine formandshverv indenfor organisationerne for at kunne stå frit i det kommende arbejde.

Siden foråret 1944 havde jeg været formand for Flensborg Ungdomsforening og for min gamle forening Dansk Gymnastik Forening (DGF), som jeg også var formand for fra 1938 til min indkaldelse i 1939. Her havde jeg den sidste krigsvinter forsøgt at få noget gymnastik i gang. Fra skolen fik vi nogle redskaber ned i Borgerforeningens lille sal, og med nogle af de hjemmевærende unge og folk nordfra, der havde arbejde i byens erhvervsliv, kom vi i gang med mig som delingsfører. Kulden og de hyppige luftalarmer gjorde imidlertid, at vi kun holdt ud i nogle måneder. Straks i efteråret 1945 tog vi fat igen.

Disse foreningshverv blev afviklet. Derimod beholdt jeg mit spejderarbejde og Sct. Georgsgildet. Det var den før omtalte BP-gruppe, der i november 1945 ved en større fest i Borgerforeningen blev til Sct. Georgsgildet Flensborg. Da festen ikke kunne afsluttes før spærretiden kl. 22, var der ikke andet at gøre end at fortsætte til den lyse

morgen, da spærretiden sluttede. Sådanne fester, også private, holdtes trods alt af og til, men de sidste timer kunne godt blive lidt lange.

Med møder, resolutioner, debatter, forhandlinger osv. nåede vi igennem den første strenge efterkrigs vinter i en overfyldt by med streng rationering af alt. Kun højst mærkelige ting kunne man købe frit, ting som fingernemme og opfindsomme folk fik fremstillet. Alle blev trænet i at stå i kø, og folk tilbragte time efter time i kolde gange på offentlige kontorer eller foran butikker, for rationeringskortene var ofte dækningsløse. På jernbaneterrænet og ved havnen var børn og voksne i alle aldre travlt beskæftiget med at søge efter brændbart materiale, og fra skovene kom mange slæbende med brænde ... Der blev lyst i skoven, da hugsten blev til grænseløs rovdrift. Og stjålet blev alt, hvad stjæles kunne. Da min mor skulle hente sin storvask oppe på tørreloftet, var snoren klippet over, og både snor, klemmer og tøj var væk. »Jeg blev noget fattigere i dag,« kunne jeg fortælle ved ungdomsforeningens aftenmøde.

En forordning bekendtgjorde, at ingen måtte have mere end så og så meget tøj og så og så mange par sko. Alt deruover skulle afleveres til uddeling blandt flygtningene. Disse var tvangsindkvarteret i alle hjem og skulle have rådighed over køkken og køkkentøj. Boligforordningen fastsatte, hvor mange kvadratmeter enhver måtte have til rådighed. Jo, der blev skabt megen bitterhed mange steder i denne periode, og der opstod strid og spektakel og chikanerier. Lykkeligst var folk med så små boliger, at tvangsindkvartering ikke kunne finde sted.

Grå og triste var alle ansigter, og det var også byens huse og gader. Alle glædede sig til, at sommeren snart ville komme. Nøden er nemmere at bære i varme end vinterkulde. Mens erhvervs livet var stagneret, ja nærmest standset, florerede den sorte børs. Der var dem, der beskyldte besættelsesmagten for at fodre denne særlige erhvervsgren.

Den 1. april 1946 tog jeg så fat som ansat indenfor det ungdomsarbejde, jeg var vokset op i, og som havde min store interesse. Men hvad skulle jeg lave, og hvilket materiale stod til rådighed? Ifølge en protokol – for De sydslesvigske Ungdomsforeninger i tiden 1923-39 – og en mappe med noget korrespondance skulle der være ni foreninger med ca. 900 medlemmer, men hvor var disse medlemmer i dag?

I et lille lokale i »Hjemmet« sad jeg de første dage med dette materiale og tænkte – og begyndte så småt at tvivle på, om opgaven overhovedet var grebet rigtigt an. Når Herman Tychsen var færdig med sin skole, drøftede vi problemerne om igen og om igen og fandt

(1946)

*En flok medarbejdere i Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger:
Stående fra v.: Lars H. Schubert, Niels Uldall, Niels Jepsen Christensen
Siddende fra v.: Hermann Tychsens, Franz Wingender, Lotte Schubert*

efterhånden frem til konkrete ting at tage fat på. Snart slog døgnets timer knap nok til. Tychsens dynamik og hans ildhu i bestræbelserne for at skabe et stærkt dansk ungdomsvirke var enorm, og vi fik et tiårigt samarbejde båret af et stærkt venskab, som jeg altid vil tænke tilbage på med den største taknemlighed. Under gensidig respekt for hinandens indstilling og synspunkter gik vi til arbejdet.

Der var efterhånden vendt mange hjem, som gerne ville gøre et stykke arbejde på vort område, og samtidig lød de første røster ude i landsdelen om hjælp til oprettelse af en ungdomsforening.

Sidst i marts lykkedes det at få visum til to hold gymnaster fra Danmark, 100 piger fra Snoghøj Gymnastikhøjskole og 30 karle fra Jelling seminarium. De fik deres og gymnastikkens sag for i de tre dage, de var hernede. Ikke færre end 15 steder måtte de give opvisning, formiddag, eftermiddag og aften. Det var lige ved at blive døgndrift, da der også skulle være tid til folkedans, tale og sang. Denne turné gav stødet til, at man mange steder nu ville i gang.

Den næste større begivenhed var deltagelsen i Sønderjysk Idrætsforenings store stævne i Tønder den 14. og 15. juni 1946. Vi opnåede visum til 300 fra Sydslesvig, og transporten foregik med store køle-

biler nordfra samt lastvogne fra Kørselstjenesten i Flensborg.

Det blev en uforglemmelig tur – ikke mindst fordi det var her statsminister Knud Kristensen holdt sin berømmelige tale, der sluttede med ordene: »Slesvig Land genvundet, det er kampens mål!« Denne udtalelse forblev ikke uden konsekvenser for ham og den politik, han stod for.

Det varede ikke mange uger, før arbejdet i Ungdomsekretariatet krævede mere albueplads, end lokalet i »Hjemmet« gav mulighed for, og jeg begyndte at se mig om efter mere plads.

I Fritz Clausens gamle »Sysselkontor« i Søndergårdender 8 boede Henry Prien, der havde fået lokalerne overladt af englænderne. Prien følte sig nu truet af englænderne, fordi han var aktiv i arbejdet med den politiske opbygning af det flensborgske socialdemokrati, og han ville benytte pinsen til at forsvinde over grænsen til Danmark. Jeg fik en aftale med ham om at kunne overtage lokalerne, og hertil flyttede jeg så efter pinse med mit kontorudstyr, der alt sammen kunne være på en trækvogn. Samtidig fik vi overladt det kontorinventar samt et Danmarkskort, der var der, da »sysselkontoret« blev beslaglagt af englænderne. Nu havde vi altså pludselig et kontor med både plads og inventar.

Modsætningernes år

I løbet af sommeren 1946 kom mere og mere arbejde i gang. Skønt visumtvangen virkede stærkt hæmmende, fik vi dog genskabt en række kontakter med organisationer i Danmark, der både hjalp materielt og skaffede foredragsholdere m.v. Det var væsentligst ungdomssekretariatet, der i de følgende år stod for det meste af foredragsarbejdet i landsdelen, idet Den slesvigske Forening havde mere end nok af organisationsproblemer at arbejde med og samtidig skulle tage sig af alle grænsepolitiske spørgsmål i forhold til både landsdelens befolkning og myndigheder, englænderne og Danmark.

Der skulle udfyldes kilovis af spørgeskemaer, når f.eks. en ny forening skulle oprettes og bestyrelserne godkendes, og det var enorme pakker af papirer, vi sendte til det allierede kontrolråd i Berlin. At vente på svar og afgørelse var håbløst, og vi var som regel altid godt i gang, når tilladelserne kom 9-10 måneder senere. Vi måtte søge en særlig licens for at få lov til at indføre danske ungdomsblade, og i det hele taget gjaldt det, at når vi så forholdsvis hurtigt fik et veludbygget kontoriusseri i gang, skyldtes det ikke mindst de mange engelske forordninger.

»Flensburger Boxklub« ændrede den 8. april 1946 sit navn til »Dansk Bokseklub« og søgte optagelse i ungdomsorganisationen med henvisning til, at alle dens medlemmer også var medlemmer af Den slesvigske Forening, og vi kendte da også de fleste af dem. Om efteråret ville klubben arrangere et stævne, og noget sådant skulle godkendes af englænderne. En eller anden havde sagt til dem, at det drejede sig om en tysk klub, som vi bare havde overtaget. Jeg blev kaldt til det engelske hovedkvarter, og en officer rasede over, at vi tillod os at forvandle tyske klubber til danske. Et sådant stævne kunne ikke finde sted som planlagt. Han hidsede sig mere og mere op og hamrede sin stok i bordet foran mig værre end nogen prøjser. Jeg forklarede, hvordan tingene lå, og at vi ikke kunne se, at der var grundlag for at ændre hverken klubbens navn eller stævnets karakter. Hermann Tychsen blev som organisationens formand også beordret til englænderne og udsat for samme halløj. Det hele endte med, at

Tychsen ved stævnets åbning skulle afgive en erklæring om, at bokserne var udtrådt af »Flensburg Boxklub« og nu indtrådt i en dansk klub, og at »Flensburger Boxklub« ikke var opløst.

Da stævnet åbnedes i Tyske Hus sad to engelske officerer med deres »pinde« under armen på galleriet for at kontrollere. For første og eneste gang i sit liv klatrede Tychsen op i ringen og oplæste en erklæring, som ingen af tilskuerne fattede et ord af. De indviede morede sig over denne forestilling, og så kunne gongongen lyde til den første boksekamp i en dansk klub efter krigen – ja, siden DGFs bokseafdeling opløstes i 1931.

Årsmødet blev årets store begivenhed. I 1945 var det blevet forbudt af englænderne, men i de følgende år blev årsmøderne de store, udadvendte begivenheder. Indtil 1954 var de kun tilladt uden Dannebrog, og det førte naturligvis til anvendelse af et utal af slesvigske løveflag, og at der – specielt i 1952-54 – af unge blev demonstreret med Dannebrog. De bar flagene udfoldet imellem sig, og det lykkedes tysk politi at beslaglægge enkelte. Der blev altid en vældig hylen, når politiet søgte at gribe ind, og som regel forsvandt flagene, før de kunne beslaglægges. Først i 1955 blev det atter tilladt at hejse Dannebrog og føre det med i optogene.

Årsmødet den 23. juni 1946 blev en enorm demonstration med ca. 50.000 deltagere i Flensborg, og det blev ikke uden virkning. Den tyske grænseforening fik snart mobiliseret sine styrker til modangreb mod det danske, og resultatet blev den spændingsfyldte atmosfære, der holdt sig frem til begyndelsen af halvtredserne.

Når man i erindringen kæder de brogede årsmødedage sammen træder et billede frem af festlige dage. Der var en ganske særlig spænding ved at være taler ved aftenmøderne eller ved de store friluftsmøder. De ydre forhold, specielt de politiske, var med til at give disse møder deres særlige atmosfære og karakter, og derfor må årsmøderne bestandig i deres form tilpasses den aktuelle situation. Det opmuntrende årsmøde i 1946 var i høj grad med til at styrke modet foran den kommende tids tørn.

Englænderne krævede en ændring af det danske mindretals organisationsform, og efter mange forhandlinger blev Den slesvigske Forening den 5. september 1946 omdannet til Sydslesvigske Forening.

Sideløbende fortsatte debatten om Sydslesvigs politiske fremtid både hernede og i Danmark. I 1946 og 1947 rettedes adskillige petitioner til både den danske regering og til englænderne, og det var med til at holde sindene i kog. Særlig betydningsfulde var forhand-

lingerne i 1946 mellem København og London og mellem Sydslesvig og København resulterende i den såkaldte oktobernote.

Sydslesvigerne havde bedt om tre ting: Frigørelse fra tysk overhøjhed for området til den historiske grænse, flygtningenes fjernelse og afstemning om landets tilhørsforhold efter et vist tidsrum. Det britiske tilbud lød på befolkningsudveksling, folkeafstemning efterfulgt af grænseregulering eller grænseregulering uden folkeafstemning.

Den 19. oktober kom den danske regerings endelige svar til englænderne i en note, der ønskede Sydslesvig adskilt fra Holsten og flygtningene fjernet. Et eventuelt krav om folkeafstemning måtte komme fra sydslesvigerne selv, udtalte den danske regering. Hermed var debatten om disse spørgsmål foreløbig standset uden resultat – eller som en engelsk politiker udtrykte det: »Vi gav et tilbud til mandfolk, men fik en oktober-note«.

Mere positive udtalelser af statsminister Knud Krisensen førte i 1947 til hans regerings fald, og ministeriet Hans Hedtoft, der derefter kom til, afviste enhver tale om genforening.

Under indtryk af et Danmark, der ikke havde mod til en aktiv afgørelse, fortsatte arbejdet med stadig udbygning på alle områder.

Selv havde jeg fået en gammel DKW rigget til, så jeg kunne komme ud i landsdelen. Desværre dog ikke altid hjem, for bilen var langtfra driftsikker. Kørselstjenesten sagde til mig: »Sig til, når du kører ud, så er vi klar til at hente dig hjem, når du ringer.«

Forud for landdagsvalget i 1947 sad jeg en kold aften på en ensom vej noget udenfor Tønning. Jeg havde tabt det ene hjul. Med mig havde jeg gamle Lorenz Büchert fra Jaruplund. Han skulle til Garding, jeg til Tating, men dertil kom vi ikke. Kl. 1 om natten kom en vogn fra Kørselstjenesten for at hente os. Kulden var højst ubehagelig, men Büchert sad i timevis og fremsagde plattyske digte, så det blev trods alt en interessant nat.

I takt med udbyggede kontakter nordpå kom der mere gang i oplysningarbejdet, og det var Ungdomssekretariatet, der tog sig af næsten al mødeaktivitet. Vi sørgede for indbydelser, visumansøgninger og møde- og rejseplaner. Toggang og buskørsel var af beskeden omfang og uregelmæssig, men heldigvis havde vi Kørselstjenesten med de blå biler. Den bragte fødevarer rundt og sørgede for al transport over grænsen.

Kørselstjenesten havde først station på Tivoli-skolen – ved den nuværende Chr. Paulsen-skolen – og disponerede desuden over en

lille beboelsesbarak lige overfor kaldet »Villa Venligst«. Det var et rigtigt valgt navn. Venlige og hjælpsomme var folkene i Kørselstjenesten, arbejdstid og fyraften blev der aldrig talt om. Foredragsholdere, gymnastikhold, folkedansere, idrætshold, sangkor – alle sørgede de blå biler for at få ud og hjem. Kørselstjenestens folk og indsats var et opmuntrende træk i hverdagen i en mørk tid og fortjener stor tak.

Om mødelivet i vinteren 1946-47 kan et dagbogsblad berette. Det er højskolelærerinde Solvejg Bording, Snoghøj, senere valgmenighedspræst, der i sin dagbog fortæller om et to ugers ophold i Sydslesvig i december 1946:

»... Egentlig skulle jeg være rejst i går, men da jeg kom ned på ungdomsforeningernes kontor for at aflevere 49 mark og 50 pfennig (resten af de 50 mark, jeg fik som lommepege den dag, jeg kom), så jeg, at mit navn var opført udfor foreningen i Borne til en julefest samme aften. Så måtte jeg blive en dag mere og fik en oplevelse mere med. Borne ligger nede ved Slien, og jeg skulle derned sammen med Franz Wingender, som selv skulle til et sted i nærheden af Sdr. Brarup, hvor der den aften skulle stiftes en dansk ungdomsforening. Bilen gik i stykker som sædvanlig (Jeg ønsker af hele mit hjerte, at jeg kendte en rigmand, der ville give de sydslesvigske ungdomsforeninger en god bil, for mange planlagte møder bliver ikke til noget på grund af bilmangel og vej-elendighed), og vi kom lidt forsinkede af sted. På vejen skulle vi sætte rektor Hans Meng af i Sørup, hvor han skulle tale. Så gik det østpå. Det sneede temmelig tykt, og mørkt var det. Foran os dukkede en mand op med en mælkespand, og han drejede ned til et hus lidt fra vejen. Så snart det er mørkt, går folk efter mælk. Den ene hjælp er den anden værd, og ingen kan klare sig ved ærlighed og rationeringskort alene.

Vi nåede Sørup forholdsvis let og fik Hans Meng sat af, men derefter begyndte trængslerne. Sneen blev tættere og snelaget tykere. Bilen kunne ikke tage det, slet ikke når det gik op ad bakke, og det gør det hele tiden i Angel, tusinde hævnings og tusinde sving, sådan er Angel-vejene. Hver gang vi nåede omtrent til tops på en bakke, gik bilen i stå. Så gled vi baglæns, tog tilløb og forsøgte igen. Da der var gået to timer på denne vis, var vi klar over, at Borne nåede vi ikke, og så satte vi kursen mod Franz Wingenders sted. Der gik atter små to timer, før vi kørte op foran Løit kro, hvor mødet holdtes. Vi kom ind i en krostue, der var så absolut tom for alting. Ølfontæ-

nerne på disken var smykket med farverige blomster og fantastiske springende dyr, men ikke en dråbe af noget som helst var der at få. Kakkelovnen var isende kold, og kromanden stod midt på gulvet og var egentlig helt tilovers.

Vi trampede os til lidt varme i fødderne og gik så ind i salen, hvor generalforsamlingen holdtes. Salen var bar og fantasiforladt, men der var pyntet med gran og flag, og ved tre lange borde sad en temmelig stor forsamling, flest unge, men der var også ældre iblandt. Valget til bestyrelsen var ved at være slut, og den nyvalgte formand, en noget genert ung mand, fik hæderspladsen midt for bordet, jeg som gæsten nordfra pladsen ved hans side, Det gjorde ikke hans generthed mindre. Kaffen var dejlig varm og gjorde godt efter den kolde køretur, og vi fik galopkringle af dansk mel (fra Sydslesvig-Hjælpen), fire store kvadrater til hver.

Så blev der talt, og der blev sagt meget godt den aften, ligetil og naturligt uden store ord ... Den bedste tale blev holdt af en af lærerne. Han sagde til de unge, at nu måtte de jo forstå, at der krævedes et arbejde af dem, hvis det var ærligt ment, at de ville være med i et dansk ungdomsarbejde. Den første konsekvens måtte være, at de tog fat på kursus i dansk og blev ved, til de havde fået det lært, for vejen til dansk liv i dybeste forstand går gennem modersmålet.

Imellem talerne spillede et stedligt orkester (klaver, violin og harmonika) et potpourri af julesalmer og dansemelodier. Det kneb lidt med takten, af og til også med tonerne, men de arbejdede med stor energi og tålmodighed. Da klokken var henad tolv brød vi op, og kloge af skade lagde vi vejen over Slesvig og kom hjem i god behold, men en spændende tur var det. To nætter i forvejen havde Wingender siddet på landevejen i fire timer i ravnsort mørke, så vi slap billigt. Vi tabte viskeren og kørte med tildækket forrude, men holdt os dog på vejen. Og i Flensborg havde Signe lagt en varmedunk i min seng! ...«.

En lille episode fra Borne Ungdomsforenings oprettelse. Det var en trist efterårsaften, da en kreds samledes i Lindånæs kro ved Slien. I en kold stue ved siden af skænkestuen havde vi drøftet arbejds muligheder og program og måtte nu bryde op, så jeg kunne nå hjem, inden spærretiden var over os. Netop da blev der uro i skænkestuen, og da vi trådte derind, smed en tysk politibetjent sig i en stol, tog kasketten af og strøg sig med hånden over en svedig pande, mens han bandede stygt over »de forbandede polakker«. »Jeg tager ikke derud igen ...« Og så fortalte han, at polakker fra en lejr i nærheden var på vej. De

»organiserer«, som det udtryktes, »og de har skydere med« og bruger dem, og vi står her med de bare næver«, stønnede han. Og det var rigtigt, for dengang var politiet endnu ikke bevæbnet.

Det var just ikke hyggeligt for os at tage af sted med udsigten til at møde disse »forbandede«. Jeg var ikke særlig kendt med vejene i det sydlige Angel, dårlige var de, uden vejskilte og dårligt var mit køretøj. Men jeg slap hjem uden genvordigheder.

Kroerne var de mest triste steder, vi måtte holde til i, kolde og uhyggelige, intet øl i hanerne, knapt nok noget, der smagte af brakvand. Hvad kunne man få uden rationeringskort? Een ting – »Heißgetränk«, en lidet velmagende orangeadefarvet væske af ubestemmelig sammensætning. Det kunne endda gå an, men om sommeren fik man »Eisgekühltes Heißgetränk«, altså isafkølet varmdrik. Ak ja, vi var nøjsomme.

Landet var overfyldt, udsultet og sygt. Flygtningeproblemet tyngede hårdere og hårdere. Spændingen mellem de hjemmehørende og det fremmede folkeelement steg. Kun i den tyske politik var flygtningene kærkomne, i særdeleshed da de snart fik valgret. Efterhånden fik de fremmede også større indpas i administrationen, idet særlige forordninger bestemte, i hvilket omfang de skulle indpasses i forvaltningen. At sydslesvigerne tog hårdt til orde, er indlysende.

De blandede ægteskaber (mellem flygtninge og danske sydslesviger) blev et stort problem, og der kom forespørgsler til SdUs og til SSFs ledelser. Kan flygtninge optages eller være med i de danske foreninger? Må en, der er gift med en flygtning, tage ham eller hende med til et dansk møde? Disse forhold blev i visse situationer så spændte, at adskillige medlemmer af de danske foreninger blev ekskluderet eller selv trådte ud. En ung mand i en ungdomsforening kastede sig med sin forlovede, en flygtning, foran toget. De var udstødt af kredsen. Selv ved begravelsen kom det til en demonstration i form af kransebånd i de slesvig-holstenske blå-hvid-røde farver – overfor en dansk familie!

Også tyskere imellem kunne forholdet blive meget spændt, men problemet var alvorligt for os og førte til vekslende stillingtagen i de forskellige hverdagsforhold. Adskillige af vore ledende folk modtog anonyme trusselsbreve, men der blev dog ikke gjort alvor af truslerne.

Det politiske liv skulle også genopbygges i disse år, og det skete efter besættelsesmagtens direktiver. I 1945 var udpeget rådsforsamlinger i byerne og kreds-dage (amtsråd) i amterne, men nu skulle

befolkningen til valgurnerne for at vælge repræsentanter til de kommunale råd og senere til landdagen.

Den 15. september og den 13. oktober 1946 gik vælgerne for første gang i 14 år til frie valg efter en broget valgkamp. Vi fik ca. 80.000 danske stemmer. Da valgresultatet blev bekendtgjort samledes folk til en spontan, fredelig demonstration gennem hovedgaden i Flensborg. Sådanne demonstrationer fandt også sted ved de følgende valg. Denne gang var der kun svag tysk aktivitet, men senere kom det til kraftigere moddemonstrationer, og vi kom atter til at opleve politiuudrykninger, der søgte at rydde gaderne. Akkurat som vi havde set det før.

Valgdemonstrationerne blev udtryk for den stigende spænding mellem dansk og tysk, og denne spænding skulle senere udarte til f.eks. smørerier på danske bygninger. I Slesvig var en tysk ungdomsorganisation på spil: »Denne skole er en løgn« og på sygeplejerskens og landbrugskonsulentens hus en galge med en person ophængt. På præstegårdens mur stod: »Alle har en gud, flæskedanskerne har kun deres præst, Slesvig forbliver tysk« osv. Dette var i 1952 og siger noget om, hvordan forholdet mellem dansk og tysk udviklede sig i efterkrigsårene.

De første års valgkamp foregik på en mere livlig måde. Plakatopklæbningshold var i gang i by og på land, og der blev malet fredelige slagord på mure, gader og veje. I dag er alt ledet ind i faste rammer, og valgkamp på den gammeldags facon kendes ikke mere.

En aften var vi fire i min bil, som skulle klæbe plakater op sydvest for Flensborg helt til Store og Lille Jørl, Smedeby og Tarp. Fra by til by gik det aftenen og det meste af natten igennem, og der blev klæbet plakater op på transformatorhuse, sprøjtehuse, elmast og mange andre steder. Mange plakater blev under valgkampen revet ned, skønt det var forbudt, og det manglede ikke på spænding under disse natlige ture. En SPD-talers bil stod foran en kro, og det var for fristende. Vi klæbede en pæn SSV-plakat på taget af bilen ... Ikke pænt gjort, men fristelsen var for stor.

Var man ikke på klæbetur, var man til valgmøde, og fra et møde i Karby på Svans husker jeg en oplevelse af en ganske særlig art.

Jeg var godt og vel halvvejs gennem min valgtale, da jeg så en mand, som jeg mente, jeg skulle kende, komme ind i lokalet og gå hen til bardisken. Jeg skottede hele tiden hen til ham. Hvem var manden? Hvor kendte jeg ham fra? Da jeg var færdig med min tale gik jeg hen til baren for at finde ud af det. Jo, han havde også

spekuleret på, hvem jeg var. Og pludselig gik det op for mig, hvem han var. Jeg sad overfor Unterfeldmeister Zeiler fra arbejdstjenestelejren i Tarp, en af skrigehalsene, ham, der lod os stå og skrubbe vandfade i en kold vaskebarak en aprilnat i natskjorte og trætrøfler.

Jeg var så forbavset over at møde denne mand ved et dansk valg-møde, så vi fik slet ikke talt om Tarp-tiden. Han fortalte frimodigt, at han var smed i byen, hvor hans svigerfar ejede smedien. Ellers gik det dårligt. Hans kone havde fået tuberkulose, men var med Sundhedstjenestens hjælp kommet til Danmark. Han kunne ikke få visum, men var et par gange taget illegalt over grænsen for at besøge hende nogle dage ad gangen. I min forbløffelse ønskede jeg blot god bedring med konen og tog afsted. Inden jeg tog hjem, fik jeg oplyst, at Unterfeldmeisteren ofte lod sig se ved danske arrangementer.

På hjemturen funderede jeg noget over dette møde. Sydslesvig har i sandhed overraskelserne i sig. Her kan kun ens egen samvittighed finde vej. Han er iøvrigt forlængst gledet ud af billedet igen – og godt det samme.

Valgmøder kunne få et meget livligt forløb, når modparten luftede synspunkter, som tydede på, at man ikke havde lært meget af fortiden. Forud for valget den 28. oktober 1948 blev debatten trukket ned i et meget lavt plan, ikke mindst af Deutsche Reichspartei, der var stærkt nazistisk præget. Dets hovedmand, Heinz Burgwald, havde – uden synderligt held ganske vist – søgt at blande sig i et af mine møder, og jeg lod i pressen meddele, at jeg ikke ønskede at være til møde sammen med ham mere.

Landråd Fr. W. Lübke – Slesvig-Holstens ministerpræsident fra 1951 til 1954 og bror til Vesttysklands senere præsident Heinrich Lübke – gjorde sig flere gange højst uheldigt bemærket. I september 1948 hørte jeg ham ved et tysk ungdomsstævne på Skærsbjerg i Angel, og her talte han om den danske bevægelse som den, der lader sig købe for en ret linser og fortsatte med at citere et bibelord: »Vogt jer for dem, der kommer til jer i fåreklæder, men i deres indre er glubske ulve.« Videre takkede han flygtningene for deres medvirken til »Forsvaret af Sydslesvig«.

Taler i denne tone lagde op til stigende uforsonlighed, og den politiske debat var skarp ved offentlige møder og i pressen, men også i de politiske råd i amter og kommuner og i landdagen. Og alt imens rådede nød og elendighed omkring os.

En skelsættende ændring kom med valutareformen. Søndag den 28. juni 1948 indførtes en ny valuta. Reichmark blev afløst af D-

Mark. Den dag fik vi alle 40 DM hver, ingen hverken mere eller mindre. Den dag herskede den skønneste »kommunisme«. Samtidig med pengeombytningen blev alle bankindeståender reduceret i forholdet 10:1 – og af restbeløbet kunne kun halvdelen hæves i de første år. Denne nedskrivning var et hårdt slag for alle ældre mennesker, der havde sparet op i pengeinstitutter eller tegnet livsforsikringer. På al fast ejendom, forretninger, værksteder osv. blev lagt en såkaldt byrdeudligningskat.

Den sorte børs havde hidtil præget hverdagslivet, men fik stort set dødsstødet den søndag. Der kom igen varer frem i butikkerne, det kunne atter lønne sig at arbejde, og lidt efter lidt blev samfundet forandret. Dog skulle der endnu gå år, før man kunne tale om en almindelig velstandsstigning.

Et særlig trist træk i disse års grå gadebillede var de mange krigsinvalidere. Der var mange af dem. De stod i hver port og på hvert gadehjørne og stirrede tomt og fortabt frem for sig. Tilværelsen havde intet at byde dem. Men håbløsheden sås også på tusinder af andre ansigter, både unges og ældres. Hvad havde de kæmpet for? Lemlæstelse, glemsel, spottende ligegyldighed. Ingen medlidenhed, ingen ærbødighed for krigens ofre. Det hele var bare en ubehagelig mindelse om et kæmpemæssigt bedrag.

Der var meget at rydde op i for de kommunale råd, i Flensborg for det danske flertal. Hjulene skulle i gang igen og nu for fredens og forståelsens hverdagsliv. Ikke som vi så det i krigens år malet alle vegne: »Hjulene skal dreje for sejren«. Nu gjaldt det arbejde og ikke slagord, og der blev i disse år ydet et fantastisk stykke politisk, samfundsnyttigt arbejde.

Fra kommunevalget i 1946 og otte år frem var jeg medlem af Flensborg byråd, og gennem udvalgsarbejdet fik man indsigt i mange forhold og kom i forbindelse med mange mennesker. Ikke så få kom privat til en for at få støtte til f.eks. genansættelse i tidligere embeder.

Således kom en aften i 1947 den tidligere rektor for byens handelsskole, Klatt, hjem til mig og bad om en samtale. Han ville gerne genansættes og opsøgte nu medlemmerne af byrådets udvalg for fagskoler. Han huskede mig og min færden på handelsskolen, og han mente, at han altid havde behandlet mig korrekt. Han var naturligvis tvunget ind i partiet, og det var jo slet ikke så let at lede en sådan skole i Hitler-tiden. Men nu gjaldt det om at få opbygget en demokratisk skole osv. osv.

Efter sådan en samtale sad man tilbage med en mærkelig følelse, for ejendommeligt var det at opleve de tidligere så store og selvsikre i det nazistiske hieraki nu løbende fra dør til dør for at søge bekræftet, at de rigtignok ikke havde hørt til de slemme nazister. De var af omstændighederne tvunget ind i det altsammen, og ingen vidste, hvor forfærdeligt det i virkeligheden havde været for dem ...

Sådan kunne det gå. Mindre end ti år efter mine bataljer på den nazistiske handelsskole sad jeg nu i det kommunale udvalg, der skulle træffe beslutninger om genopbygning af en skole efter demokratiske principper, men med genansættelse af en del af de tidligere lærere.

I 1947 foreslog jeg i byrådet oprettelsen af en ungdomskommission for byen. Den skulle kunne yde bistand til både dansk og tysk ungdomsarbejde og tage sig af opgaver over en bred front. Forslaget blev positivt modtaget, og jeg udarbejdede mere konkrete planer. Ikke alle ønskede dog planen fremmet, men efter en alvorlig drøftelse i foråret 1948 blev min plan vedtaget i byrådet med 11 stemmer imod 9. Ungdomskommissionen kunne dannes, men nu viste det sig, at de fleste tyske organisationer og tyskere i forvaltningen søgte at sabotere eller sinke sagen. Der kom ikke meget ud af dette forsøg. Senere fulgte en tysk opbygning af det kommunale ungdomsarbejde dikteret af forbunds- og landslovgivning, men i et noget andet plan, end jeg havde tænkt mig.

Men arbejdsårene i byrådet var interessante, selvom det efterhånden kunne knibe med både at passe det og det stadig mere krævende foreningsarbejde, der fulgte med oprettelsen af ungdomsforeninger over hele landsdelen.

Den voksende tyske modstand og den engelske uforstående holdning gav også ekstra arbejde og krævede megen tid. Men den voksende folkelige spænding gav sig også udslag på anden vis.

Fred uden frihed

Kun cirka halvandet år efter den tyske kapitulation og afslutningen af det illegale arbejde mod nazismen skabte illegale blade og plakater røre i den danske og den tyske befolkning og hos den britiske besættelsesmagt.

De kræfter, der begyndte at røre på sig, følte, at den frihed, som den 5. maj 1945 indvarslede, ikke var kommet. Der var ikke frihed for tale og skrift. Under militærstyret skabtes det nye tyske administrationsapparat, men i kommuner, amter og i landet Slesvig-Holsten sad gamle nazister, og flygtninge fik på mange områder forrettigheder. Alt det gav næring til skuffelsen. Nu måtte der ske noget, så verdens øjne atter rettedes mod os – så alle kunne se, hvordan demokratiet blev praktiseret her i landsdelen.

De første initiativer, inspireret af den danske modstandskamp, viste sig ved årsskiftet 1946-47 i form af dupliserede flyveblade og plakater. Der blev netop i denne tid forhandlet om en engelsk licens til en tyskskrevet dansk presse, men uden held. Med den omfattende tilslutning, danskheden havde fået, var det en absolut nødvendighed, at man havde en avis, der på tysk kunne virke formidlende og oplysende. Også vilkårene for Flensborg Avis vakte harme.

I det danske værk »Sydslesvig i Dag« (National-Forlaget, København 1955-56) hedder det:

»... Nyhedsformidlingen i disse år var utilfredsstillende, og man oplevede her tilløb til en regulær illegal presse. Den opstod som direkte følge af de strenge britiske censurbestemmelser, der bl.a. forbød Flensborg Avis, som blev udgivet som medlemsblad for Sydslesvigsk Forening og under dennes licens at berøre politiske problemer overhovedet. Så vidt gik censuren, at den forbød Flensborg Avis at anvende udtryk som »vort moderland Danmark«, og dupliserede blade dukkede op i Sydslesvig. De fik ikke større udbredelse, men kom til at danne forløber for Südschleswigsche Heimat-Zeitung ...«

Den politiske udvikling og den britiske militærregerings holdning var årsag til ængstelse og mistro, og på denne baggrund dukkede så de dupliserede blade og plakater op og tog kraftigt til orde i den

SÜDSCHLESWIGISCHE LANDES - ZEITUNG

Februar/1948-NE 5

Vorposten

"Die Südschleswiger interessieren mich überhaupt nicht" sagte zu mir vor kurzer Zeit ein nicht unbekannter Däne. Und er fuhr fort: "Mich interessiert Dänemarks Grenze und Dänemarks Sicherheit. - Mich interessieren die ungeheuren Flüchtlingsmassen, die eine Gefahr für Dänemark sind. - Nicht um der Südschleswiger willen führe ich den Kampf." Dieser Mann, der sehr viel für Südschleswig getan hat, hat es als Realpolitiker getan, kalt und berechnend nur um der Sicherheit seines Landes willen. Wie viele halten sich an diesen scharfen Hund um Räuber fern zu halten von eigenem Haus, von eigenem Hab und Gut. Kann man diesen Mann der uns Südschleswiger als Wächter draußen vor dem Staket betrachten und ihn aus diesem Grunde gut behandeln und aufmuntern verdammten? - Nein, man kann nicht. Er tut für sein Land und dessen Sicherheit, was er für seine Pflicht hält.

Ich hielt diesem Dänen dies Bild vor Augen, wo ich Südschleswig mit dem Hund vor dem Staket und bekam die schneidende Antwort. Der Hund ist nicht so bedauernswert wie Du glaubst. Er hat sich identifiziert mit meinen Interessen und glaubt es seien seine eigenen. Ich selber halte mir diesen Hund zu meiner Beruhigung. Dies ist eine Art von Selbstbetrug, denn in Wirklichkeit weiß ich gut daß die Räuber, wenn sie kommen, zuerst den Hund erschossen werden, dann mich und die Heiligen; und wenn dies geschehen ist, dann werden die Besitz ergreifen von meinem Hause und sich dort hässlich einrichten. Ich bin davon überzeugt, daß ich den Hund nur um einige Augenblicke überleben werde und halte mir ihn trotzdem. Nicht der Hund sondern ich bin ein bedauernswertes Geschöpf.

Nach diesem Gespräch welches nicht ohne bittere Ironie von beiden Seiten geführt wurde gehe ich nun rund und betrachte meine Umgebung mit kalten und nichternen Augen. Wir Südschleswiger sind Dänemarks großer Selbstbetrug. Wir haben uns identifiziert mit den Interessen jenes Dänemark welches glaubt daß wir als Hund vor dem Staket, als Vorposten irgend eine reale Bedeutung haben und welches sich in diesense Bewußtsein schlafen gelegt hat und an den Selbstbetrug glaubt. Glauben wir auch noch daran?

Nein, wir wissen daß wir auf verlorenem Posten stehen, wir wissen daß der Vorposten keine andere Bedeutung hat als daß er knurrend und warnend seine Stimme erheben kann welche die drohende Gefahr ankündigt. Wir wissen und fühlen es und alles beruhigenden Streicheln hat keinen Wert.

Warum so, fragen wir, hat man die ungeheuren Massen der Flüchtlinge angebracht in Südschleswig und Holstein? Aus Menschenliebe oder aus strategischen Gründen?....

Die Fronten sind ganz klar. Sehen wir uns die heutige Europakarte einmal an. Denken wir einmal nach. Der eiserne Vorhang von Nord nach Süd geht über Finnland, die Ostsee, geht weiter an Holsteins Grenze vorbei mitten durch Deutschland über Österreich-Ungarn und zum Orient. - Die kleinen Einbuclungen Finnland, Tschechoslowakei, Österreich und Griechenland werden nach und nach ausgeglichen, nicht aus Menschenliebe - sondern aus strategischen Gründen. Nur ein Funke und das Pulverfaß explodiert. Wieviele Möglichkeiten gibt es eine asiatische Lawine aufzufangen? Die Besatzungsmacht der Westmächte bietet keinerlei Schutz, ihre Truppen sind viel zu gering. Deutschland ist nur noch als Kleinstaat in Rechnung zu setzen. Skandinavien wird Neutralität selbstbetrogen betreiben und im Spiel der Großmächte hat es keinerlei Bedeutung. Das halbkommunistische Frankreich wird fallen wie eine eingebaute Frucht. - Ein neues Dünkirchen und die Aufgabe Europas ist die Folge.

Aber ehe dies geschieht werden die Panzerarmeen sich tummeln und schlagen in den flachen Gebieten Norddeutschlands. Die in jenem Sack der Südschleswig und Holstein heißt angebrachten Flüchtlingmassen werden nach Norden gepreßt und werden Dänemark überfluten. Der Hund des Selbstbetruges wird dies nicht verhindern eine Oktobernotnote auch nicht. Wer

vor diesen Möglichkeiten den Kopf in den Sand des Negativismus steckt ist naiv - verbrecherisch naiv.

Viele einsichtsvolle Menschen auf beiden Seiten der Grenze sehen die ungeheure Gefahr. Viele ahnen nicht wie nahe am Rande der Katastrophe wir uns bewegen. Wir Südschleswiger, der Vorposten nicht nur für Dänemark sondern für ganz Skandinavien kämpfen heute schon um das nackte Leben und um unsere weitere Existenz. Deswegen sind wir auch berechtigt unsere Stimme laut und immer lauter hören zu lassen. Die preußische Lawine rollt! Sie droht uns zu ersticken und weder Grenzdiskussionen noch Papiernoten werden sie aufhalten weiter nordwärts zu rollen. Nur die festgeschlossene Front aller Skandinavien und ein einziger Wille kann dies verhindern. Vor allem aber die Erkenntnis tödlicher Gefahr, die uns bedroht.

Weg mit allem beruhigenden Selbstbetrug und allen negativen Ausflüchten und Proklamationen. Die Flüchtlinge müssen Südschleswig verlassen. Die Menschenliebe kann uns bewegen dies so human wie möglich durchzuführen. Unsere eigene Sicherheit und weitere Existenz zwingt uns zu handeln - aus strategischen Gründen.

Aufgepasst!

Die Verhaftung von drei jungen Südschleswigern auf Veranlassung eines agent provokateur veranlaßt den Südschleswigen Freiheitsrat zu folgender prinzipieller Äußerung. Die Aufgabe der "illegalen" Bewegung in Südschleswig ist es, die der eingeschlossenen südschleswigen Bevölkerung vorenthalte Pressefreiheit durch sachliche Aufklärungsarbeit zu sichern und damit Stimme der freiheitsliebenden und demokratischen Südschleswiger zu sein.

Der Südschleswigen Freiheitsrat erinnert daran, daß die UNO Mitte Februar erneut erklärt hat, Redefreiheit und Pressefreiheit gehören zu den unveräußerlichen Menschenrechten, und die UNO würde diese beiden Rechte in die kommende Erklärung über die Weltergung der Menschenrechte aufnehmen.

Auf Basis dieser UNO-Erklärung betrachtet die südschleswigen Freiheitsbewegung sich nicht als "illegal", sondern als vollständig legal im Bewußtsein ihres Rechts. Wir warnen jedoch unsere jungen Freunde davor, sich durch Lockspitzel zu Unbesonnenheiten verleiten zu lassen, und wir machen darauf aufmerksam, daß sich manche Personen hier aufhalten, die dänisch sprechen, ohne daß sie zu uns gehören.

Der südschleswigen

FREIHEITSRAT.

Behalte diese Zeitung nicht. Sie hat Mühe, Arbeit und Geld gekostet und ist nicht für Dich alleine bestimmt.

Sobald Du sie gelesen hast gib sie an deinen Nachbarn, Freund und Bekannten weiter. Dies ist deine Pflicht.

Wenn Du etwas weißt, so halte den Mund. Paß auf mit wem Du redest. Schenck dein Vertrauen nur denen Du ganz genau kennst. Bringe nicht Dich selbst und andere in Gefahr. Bist umgeben von deutschen, dänischen und englischen Spitzeln. Denke in daran - der Feind hört mit! Tu Deine Arbeit schweigend und selbstbewusst.

politiske debat op til valgene i 1947 og 1948 til henholdsvis landdagen og kommunerne.

Under navnet »Südschleswigsche Landes-Zeitung« kom i september 1947 det første fire-sidede nummer. I tryk og opsætning mindede det meget om »Information« i Danmark under den sidste del af besættelsen. Avisen udkom i en halv snes numre for så at standse, da licensen til »Heimat-Zeitung« omsider forelå i efteråret 1948.

I bladets nr. 5 i februar 1948 bringes på forsiden en advarsel under stor overskrift: »Aufgepasst!« – Pas på! I artiklen under denne overskrift hed det bl.a., at arrestationen af tre unge sydslesvigere var sket på foranledning af en provokatør. »Vi advarer vore unge venner imod af stikkere at lade sig forlede til uoverlagte udtalelser eller handlinger. Vi gør opmærksom på, at der her i landet opholder sig personer, der taler dansk uden at de hører os til«. Advarslen var underskrevet: Det sydslesvigske Frihedsråd.

De tre unge var blevet arresteret ved nattetid sidst i januar 1948 og indsat i en slags arrest i »Woest Hotel« på Nytorv, hvor englænderne havde indrettet kvarter. En mand, C., havde vundet de tre's tillid og fået foden indenfor ved et illegalt blad »Holger Danske«, der var udkommet i et par numre. C. gik til englænderne, der en sen aften mødte op hos husmesteren på et dansk kontor og forlangte adgang. På kontoret stod duplikator og lå trykte blade. Et forsøg på at få skjult en pakke, der var klar til at forlade huset, blev i sidste øjeblik afsløret, og så klappede fælden i. Den ene mand i »Woest Hotel« fik snart følge af to kammerater.

Da hotellet ikke ligefrem var indrettet som fængsel, smurte englænderne stearin i vindueshasperne, så de kunne se, hvis nogen havde åbnet vinduet på trods af forbudet. At være sat fast var galt nok, men værre var det, at de tre havde danske penge i lommerne, Der var endnu ikke foretaget kropsvisitation; med et fyrtøj blev stearinen varmet op og pillet af, så de farlige kroner kunne lempes ned til en kammerat, som gik omkring hotellet for at få kontakt med de arresterede. Derefter blev stearinen atter smeltet over lukkemekanismen. Om morgenen styrede den engelske vagt straks hen til vinduet for at se, om stearinen var brudt. Det var den ikke, alt var i orden! De tre arrestanter blev pænt behandlet, også ved forhørene, der ikke førte til noget.

Et par dage efter arrestationen udkom »Holger Danske« med en redegørelse for arrestationerne, og englænderne blev rasende. De arresterede anførte bladets fremkomst som et bevis for, at de ikke

havde noget med det at gøre, men det nyttede ikke. Sagen gik sin gang. De sad arresteret i henholdsvis syv, ni og tretten dage og skulle efter løsladelsen hver dag melde sig i det engelske hovedkvarter. Jævnligt blev de skygget.

Endelig kom så dagen for domsafsigelsen efter bedste britiske skik med dommer iført hvid paryk. Dommeren udtalte, at han betragtede deres ungdom som en undskyldning for de uoverlagte handlinger. Han ville derfor dømme dem mildt – fire, seks og otte måneders betinget fængsel. De tre kunne herefter forlade retten og betragte dommen som en advarsel. »Holger Danske« udkom med endnu et par numre, men standsede så. Uafhængigt af dette udkom et andet blad »Frit Sydslesvig« udgivet af »De frie Sydslesvigere«.

En nat i efteråret 1946 havde der været indbrud på Ungdomssekretariatet i Søndergårdender 8, hvor der blev stjålet en duplikator og en skrivemaskine. Et indbrud et år senere gjaldt papir. Tyveriet af maskinerne var blevet meldt til politiet, der ikke kunne opklare det. Indbrud hørte til dagens orden. Da de illegale blade begyndte at udkomme, blev man klar over, at de var fremstillet på Ungdomssekretariatets maskiner, og ved en kontakt til bladgruppen fik man løfte om at få maskinerne tilbage, når arbejdet var overstået. Dette skete også. »Frit Sydslesvig« udkom i en periode ret ofte i et oplag på 2500.

Det var et stort problem at skaffe papir, og ser man nærmere på nogle af de gamle flyveblade, er det tydeligt, at de er trykt på avis-papir. Flensborg Avis havde da også nogle gange været hjem søgt af folk, der »organiserede« papir i form af avis-papirets rullerester.

Der blev også fremstillet plakater til opklæbning, således en forestillende Uffe hin Spage i færd med at trække sit sværd af skeden. Gruppen bag »Uffe« gennemførte også ophængning af dannebrogss-flag på Nørreport og andre steder.

En aften gik det galt. Fire unge, der var i gang med at klæbe plakater op, blev opdaget af det engelske militærpoliti og anholdt. De blev ført til politipræsidiets og overgivet til det tyske politi. De blev afhørt, men næste eftermiddag løsladt med kraftige advarsler og besked om, at der ville komme et efterspil.

I mellemtiden havde en af de unge haft nogle drøje timer. Han havde et danskskrevet manuskript gemt i sine plusfours, og det indeholdt uheldigvis nogle navne. Papirerne var ikke blevet fundet ved den lemfældige visitation, og mens natten skred, åd arrestanten hele manuskriptet. Uden vand til at skylle ned med.

18 100 AARS KAMP OM 19
48 48

SYDSLESYIG

DET ER SKRÆP
DER KLINGER
FOR FRIHED
OG RET
KAMP · DU
MED „UFFE“
FOR DIN

HJEMSTAVNS FREMTID

En halv snes dage efter løsladelsen fik de fire ordre til at møde i et engelsk hovedkvarter i Kiel. At de på grund af togforsinkelser først kom frem tre timer senere end det fastsatte tidspunkt, gjorde ikke sagen bedre, men efter nye kraftige advarsler fik de dog lov til at vende hjem uden yderligere straf. Nogle af dem blev dog en tid lang skygget af dels engelsk og dels tysk politi.

En del af »Frit Sydslesvig«-gruppen søgte også at demonstrere på anden måde. En morgen vagede således et Dannebrog fra Flensborgs højeste skorsten, papirmøllens. Senere kom der flag op på radiomasten, på værftets store træbuk, elværkets skorsten og på den store højspændingsledning, der går over Harreslevgade. Den unge mand, der var oppe i papirmøllens skorsten, blev syg efter klatreturen og indlagt på Sundhedstjenestens hospital, uden at man dog der fik anelse om sygdommens baggrund. Efter et kortere sygeleje kunne han udskrives. Forud for valgene i 1947 og 1948 var det denne gruppe, der malede slagord på gader og veje.

Endnu en gruppe startede en illegal virksomhed uafhængig af de nævnte. Nødvendige maskiner og papir blev »lånt« fra bysekretariatet, og under ledelse af en urmager gik man i gang med bladfremstilling. Bladene blev sendt ud med postvæsenet med afsender »YM-CA Flensborg, Holm 20«, hovedsædet for engelsk KFUM i Flensborg. Bladene blev bl.a. også sendt til regerings- og landdagsmedlemmer i Kiel. »Die Freiheit, Sydslesvigsk Information« måtte ofte flytte trykkested, og flytningen foregik i trækasser og med en generator-drevet lastbil.

Megen opfindsomhed blev lagt for dagen ved både fremstillingen og fordelingen af bladene, og man gjorde sig f.eks. store anstrengelser for at undgå forræderiske fingeraftryk på papiret. Når det gjaldt fordelingen, blev blandt mange andre også bladbudene fra Flensborg Avis og Flensburger Tageblatt inddraget.

Bladenes fremkomst og fordeling irriterede englænderne og gjorde tyskerne rasende. Flensburger Tageblatts ophidselse mundede ud i en opfordring til myndighederne om at interessere sig mere for disse illegale blade, som tog til genmæle ved i skarpe vendinger at understrege, at de agtede at fortsætte deres oplysningsarbejde og kampen imod alle, der ville hindre den frie og fulde ytringsfriheds udfoldelse.

De illegale blade afspejlede de hårde, til dels ligefrem hadske, modsætningsforhold, der i de første efterkrigsår prægede brydningerne i vor landsdel, efter at den nazistiske terror og undertrykkelse var brudt. Men ejendommeligt forekommer det jo i dag, at danske unge

mænd for ikke så mange år siden kæmpede mod englændere for at få en tyskskrevet dansk presse og i det hele taget for en presse med uindskrænket ytringsfrihed.

Spændingerne blev imidlertid efterhånden brudt. Kamp og hård konfrontation blev afløst af den frie kulturelle og politiske brydning, der måske i sidste instans er mindst lige så krævende for den enkelte landsmand, fordi den kræver en positiv medmenneskelig holdning og virkelig respekt for kulturernes egenart.

Under dette aspekt kan de illegale mellemspill vurderes som en form for lutring i overgangstiden fra diktaturet og dets fald til den nye demokratiske orden i vort – modsætningernes grænseland.

Politiske skuffelser – folkelig styrkelse

En vigtig opgave i disse år var at få skabt så mange kontakter som muligt nordpå. Fadderskabsarbejdet var en fortræffelig ide, og der blev etableret megen god vekselvirkning personer og organisationer imellem tværs over grænsen. Meget udstyr og materiel var nødvendigt til vore aktiviteter, tøj, bolde, fodboldstøvler, gymnastik- og atletikredskaber og meget mere. Penge havde vi ikke mange af, ofte ikke engang nok til at lønne vore medarbejdere. Når vi ikke fik adgang til de eksisterende idrætspladser, måtte vi selv indrette nogle, og meget arbejde blev sat i gang i håb om, at vi efterhånden kunne skaffe de nødvendige midler. Meget af det, vi havde held til at fremskaffe, var mangelvare hernede, og det kunne friste svage sjæle.

Således havde jeg engang under en tur nordpå gennem en velynder skaffet en snes par fodboldstøvler til uddeling til vore fodboldhold. På sekretariatet havde vi en ung mand beskæftiget, lille af vækst og ikke alt for kvik, men en dag mødte en tysk kriminalbetjent op og meddelte, at han var arresteret, men nægtede at udtale sig. Han havde solgt nye fodboldstøvler til en marskandiser i Nygade, og nu var spørgsmålet, hvor han havde dem fra. Vi kontrollerede vor beholdning, og der manglede nogle par. Jeg blev bedt med op i arresten for at tale med den unge mand og troede, at jeg kunne få fyren ud, da vi ikke agtede at indgive anmeldelse. Men det blev forklaret mig, at afgørelsen skulle træffes af englænderne.

Et par uger efter var der retsmøde med en procedure noget anderledes, end den vi kendte. Flere tyverisager blev behandlet, og de stjalne ting lå alle på rettens skranke. Først et par metaltysve. Et par korte spørgsmål, og de erkendte tyveriet. 10 måneders fængsel. En ung gravid kvinde havde stjålet noget babytøj fra en tørresnor. Hun bekendte sin brøde. Fire måneders afsoning. Kvinden sank besvimet om og måtte bæres tilbage til cellen. Så kom turen til vores mand. Et par fodboldstøvler blev løftet i vejret. Han tilstod – og fik tre måneders fængsel. Det hele varede kun et par minutter. Unægtelig en anden form for rettergang, end vi var vant til. Noget senere fik vi vore støvler tilbage.

I 1948 kulminerede den store fremgang i medlemstal i Sydslesvigsk Forening, elevtallet i skolerne og valgtallene.

	SSFs medlemstal 1. jan.	valgtal L: landdagsvalg K: kredsvalg	skoler og elever ved skoleårets begyndelse	
			skoler	elev
1946	11.801	K: 82.100	36	5.185
1947	69.317	L: 99.500	50	8.042
1948	74.683	K: 92.130	58	13.007
1950	67.945	L: 71.864	80	13.239
1951	61.791	K: 65.967	83	12.156

Der kom mere ro over arbejdet. Med rundbordskonferencen i London i oktober 1948 var initiativet vedrørende ordningen af vor landsdels forhold flyttet til London, bort fra København. I løbet af den følgende vinter forelagde Sydslesvigsk Forening så den britiske regionalkommissær og den slesvig-holstenske landsregering det forhandlingsforslag, der resulterede i landdagens vedtagelse af den såkaldte Kiel-erklæring af 26. september 1949. Danmarks folketing udtalte sin tilfredshed, tilsagde støtte og udtalte forhåbninger om, at Kiel-erklæringen ville give de danske sydslesvigere kulturel frihed, men understregede, at grundlaget, selvbestemmelsen, fastholdtes.

Hermed skulle så vejen fremover være afstukket politisk set. Nu gjaldt det om at udnytte de muligheder, vi havde. Men det er hævet over enhver tvivl, at denne politiske udvikling gav mange skuffede sind, og det skulle vi i de kommende år komme til at mærke på flere områder. Den politiske vending gav vor modpart stærkere vind i sejlene, hvilket vi kunne registrere ved et stadig stigende antal tilsidesættelser af berettigede krav og ønsker fra organisationer og enkeltpersoner. I stedet for afspænding blev der tale om år med stigende modsætninger. Det førte bl.a. til, at man i 1952 forelagde forbundspræsidenten, dr. Theodor Heuss et dokument med en lang række klagepunkter. Samtidig oplevede vi de før omtalte smørerier i Slesvig.

Udbygningen af vort arbejde fortsatte trods alt ufortrødent, og midt i den hårde politiske kamp havde vi lyspunkterne i form af

årsmøder, rejser til Danmark og stævner hernede. Samtidig vedvarede kampen mod sult og arbejdsløshed. I 1949 var indtægterne endnu små for dem, der havde arbejde.

Rationeringen blev ophævet omtrent samtidig med pengedevalueringen. Pengemangelen styrede købet af varer.

Det var intet under, at vi i disse år oplevede en stadig stigende udvandring, og for hver udvandrer blev der gjort plads for en flygtning. Det var et alvorligt problem for hjemstavnen. Tyske idrætsklubber »købte« spillere fra danske foreninger ved at love arbejde, bolig eller kontanter. At vi mistede enkelte, kan ikke undre. Alt dette siger lidt om, i hvilken retning udviklingen gik.

Også lyspunkter kunne dog noteres indenfor vort ungdomsarbejde, der netop i disse år var ved at finde sin form og sit arbejdsgrundlag. Møder og stævner var løn og opmuntring for det daglige slid i de lokale kredse.

Den storpolitiske udvikling, som gik i retning af større bloddannelser, ikke mindst militært set, skabte ny ængstelse i store kredse af befolkningen. Under debatten om et fælles Europa blev også tanken om at remilitarisere Vesttyskland båret frem. Det måtte dansk ungdom reagere imod, vor politiske organisation ligeså. Denne skubbede dog siden hele dette spørgsmål noget fra sig og svigtede en del af vor ungdom i spørgsmålet om tysk militærtjeneste eller ej. Vi stod i disse år omkring 1950 i den forbløffende situation, at man allerede for alvor drøftede og begyndte at forberede en ny tysk militarisering. Debatten herom blev både bitter og hård, og måske har skuffelserne over tilbagegangen ved de politiske valg yderligere bidraget til at skabe en noget spændt atmosfære. Jeg skrev i de år en række artikler i forskellige blade og tog også i taler afstand fra remilitariseringen, bl.a. fra årsmødetalerstolen. Vi har ikke kunnet ændre den politiske udvikling, men den har ikke ændret mit principielle syn.

Trods skiftende og vanskelige ydre vilkår i disse første fem år efter den store kapitulation var der sket en solid udbygning af vor stilling. Vore ni skoler med 436 elever i 1945 var blevet til 80 skoler med 13.239 elever, og fem børnehaver med 76 børn blev til ti med 467 børn.

Det kirkelige arbejde fulgte trit med skolernes og forsamlingsstedernes antal. I 1945 tre præster og 12 prædikesteder, i 1950 21 præster med cirka 100 prædikesteder. Det danske biblioteksarbejde udvidedes med bl.a. skolerne som udlånssteder. I 1945 blev udlånt 35.592 bind, i 1950 319.097 bind. Sydslesvigsk Forenings medlems-

1920 — 14. marts — 1950

Aartier's præservælde har med dets tvangsforanstaltninger ført os ind i et liv opbygget paa vaabnens krav. Det har kostet vor hjemstavns strømme af blod, taarer, ufrihed og underkuelse af vort sande folkelige liv.

Denne udvikling vil vi være med til at standse ved ud fra fortidens lære at genknytte de baand som præservældet sønderrev.

Derfor kræver vi unge :

1. ret til frit at forme vort liv og vor hjemstavns fremtidige skæbne.
2. sluttet front imod al tvang og neofacisme.

Ogsaa vi arbejder med paa et større europæisk fællesskab, thi et sandt samvirke folkene imellem finder udelukkende sin varige styrke paa individets, de enkelte folkegrupper og nationers fulde ret og frihed.

Sydslesvigs ungdom, vær dig dit ansvar bevidst!
Vor fremtid, vor hjemstavns fremtid, og vort folks fremtid ligger i dine hænder. Ogsaa du maa være med i din hjemstavns kamp for frihed og ret.

DE UNGES FÆLLESFRONT

1920 — 14. März — 1950

Jahrzehntelanges Preußentum hat uns mit seinen Zwangsmaßnahmen in ein Leben geführt, welches auf die Forderungen der Waffen aufgebaut wurde, und dieses hat unserer Heimat Ströme von Blut, Tränen, Unfreiheit und Unterdrückung unseres wahren, völkischen Lebens gebracht.

Dieser Entwicklung muß Einhalt geboten werden, und wir wollen unseres dazu beitragen, indem wir aus der Lehre der Vergangenheit die Bande wiederherstellen, die das Preußentum zerriß.

Wir, die Jugend, fordern daher :

1. Das Recht, frei unser Leben zu gestalten, sowie über das zukünftige Schicksal unserer Heimat zu bestimmen.
2. Eine geschlossene Front gegen jeglichen Zwang und Neofaschismus.

Auch wir arbeiten für eine größere europäische Gemeinschaft, denn eine wahre Zusammenhörigkeit unter den Völkern findet ausschließlich seine bleibende Kraft, wenn das Recht und die Freiheit des einzelnen Menschen, der verschiedenen Volksgruppen und Nationen, volle Beachtung finden.

Südschleswigsche Jugend, seid Euch Eurer Verantwortung bewußt! Eure Zukunft, die Zukunft unserer Heimat und die Zukunft unseres Volkes liegt in Euren Händen.

Hilf auch Du mit in dem Kampf Deiner Heimat für Freiheit und Recht.

DE UNGES FÆLLESFRONT

tal steg fra 3000 til 67.945, ungdomsarbejdet fra 13 foreninger med cirka 900 medlemmer til 78 foreninger med godt 7000 medlemmer.

I tiden fra afstemningen i 1920 til 1950 var sket en styrkelse og vækst, der alle spådomme til trods havde muligheder i sig, om vi blot evnede at forme et dansk hverdagsliv.

Danske unges Fællesfront holdt stadig sit 14. marts-møde, og 30 års dagen for 1920 ville vi markere på en særlig måde. Om morgenen den 14. marts 1950 var over hele Sydslesvig opklæbet 10.000 små rød-hvide plakater med et opråb til den danske sydslesvigske ungdom:

Vor landsdel og vort danske folkelige liv har siden 1920 gennemlevet en periode med skelsættende begivenheder og nye situationer og med sejre og nederlag, der har formet den danskhed, på hvilken vort virke også fremover må bygge, nemlig den enkeltes vilje og kraft til at vælge sit ståsted. Først når den danske foreningshverdag afløses af en ægte hverdags-danskhed, vil Sydslesvigs skæbne stå overfor den skelsættende afgørelse.

Måtte disse spredte glimt af erindringer og oplevelser igennem en spændingsfyldt og oplevelsesrig barndom og ungdom i al beskedenhed og ufuldkommenhed bidrage hertil, samtidig med, at jeg siger en stor tak til alle, der var med til at give dagene mening og fylde.

Noter

S. 9: Pastor Fischer

I 1730 blev *Christoph Heinrich Fischer* fra Sachsen præst i Hyrup. Han var en mand, der på grund af sit iltre væsen og fuldstændig manglende kendskab til de lokale sprogforhold kom i splid med sin menighed.

Særlig tydeligt bliver Fischers strid med menigheden i præstens beretning fra 1738. Heri hedder det bl.a.:

»Da jeg tiltrådte mit embede i 1730 mødte jeg mange gamle mennesker, som ikke forstår tysk, heller ikke det første bud, og endnu færre, som kan bede i den kristne tro, og derfor ikke har vidst noget om synd, Kristus og hans forløserembede, allermindst om salighedens midler og deres brug; de går i kirken, til skriftemål og nadver, men forstår intet af det tyske sprog og altså af det, der bliver behandlet. Ved sådanne jammerlige omstændigheder bliver det klart, hvor lidt en trofast lærers dygtigste flid kan udrette hos et tøjlesløst folkefærd, hvis sprog han ikke forstår og det ikke forstår hans, ingen sans for den sande kristendom i teori og praksis har, især også fordi det af uvidenhed stædigt fastholder de onde sædvaner over for det gejstlige embede.«

De kirkelige myndigheders tilrettevisninger af Fischer nyttede kun lidt, og han kaldte fortsat fra prædikestolen bønderne for »lapse og bondeflabe, grove æsler og ufornuftige okser«, »kirketyve, kirkerøvere, djævelsk rak«, som bliver ved med at tale »sit dumme danske sprog«.

Anklaget af sin menighed ved en domstol i Flensborg forsvarede Fischer sig især med henblik på sine bestræbelser vedrørende det tyske sprog. Processen endte imidlertid med Fischers afskedigelse i 1750.

s. 14: Köllertiden

Ernst Matthias von Köller (1841-1928), overpræsident for provinsen Slesvig-Holsten 7. aug. 1897 - 16. aug. 1901. Han håndhævede statens autoritet, idet han med hård hånd undertrykte Sønderjyllands danskhed. Hans mål var »at skaffe ro i grænseområdet«. I v. Köllers tid som overpræsident udvistes 800-1.000 personer. Hans voldsomme midler i kampen mod den sønderjyske danskhed vakte opmærksomhed både i Danmark og i Tyskland, i England og i Frankrig. Navnet Köller er den dag i dag ensbetydende med brutal preussisk politik.

S. 29: H.F. Feilberg

Pastor *H.F. Feilberg* (1831-1921) blev i 1859 præst i Valsbøl. 1862 flyttede

han til Store Vi, hvor han afsluttede sit værk »*Fra Heden*« (1863), som stadigvæk er den bedste beskrivelse af den ældre tids folkeliv i Kær herred. I 1864 rejste H.F. Feilberg tilbage til Kongeriget efter at være blevet afsat af den preussisk-østrigske civilregering.

S. 35: Den tyskskr. danske presse

Vedrørende den tyskskrevne danske presse se: *Carsten R. Mogensen: Forbudet mod den tysksprogede danske presse i Sydslesvig 1923-24. Sønderjyske Årbøger 1982, s. 157-192.*

S. 39: Mussolini

Angående B. Mussolinis stillingtagen til mindretalsforholdene syd og nord for den dansk-tyske grænse se: *Grænsevagten VIII (1926) s. 17.*

S. 44: Christiansen og Kronika

E. Christiansens og J. Kronikas litterære arbejder fra 1927:

Ernst Christiansen: Gretes kamp mod dragen med de mange hoveder. Et »virkeligt« eventyr fra vore dage. København 1927.

Jacob Kronika: Enten-Eller. Et spil i fem billeder med en epilog fra efterkrigstidens Sydslesvig. København/Flensborg 1927.

S. 48: Nødforordningen

Nødforordningen eller »diktaturforordningen« kaldes »Weimarforfatningen« § 48. Nødforordningen tildelte rigspræsidenten diktatoriske beføjelser i en »nødsituation«. I tilfælde af, at den offentlige sikkerhed og orden blev forstyrret betydeligt, eller hvis der opstod en faretruende situation, kunne rigspræsidenten begrænse eller endda ophæve de demokratiske rettigheder. – Rigskanslerne Heinrich Brüning, Franz v. Papen og general Kurt v. Schleicher regerede i årene 1930-32 ved hjælp af denne artikel 48 og svækkede derved det demokratiske styre i Tyskland, allerede før Hitler overtog magten i januar 1933.

S. 51: Svend Johannsen

Vedrørende rektor Svend Johannsen (1903-78) se:

*Svend Johannsen: »Dagbogsoptegnelser og erindringer« (1939-1944) i *Flensborg Avis* 19. okt. 1974-13. nov. 1974. Og »Dagbogsoptegnelser i uddrag« (april 1945-dec. 1946) i *Flensborg Avis* 14. nov. 1974-29. jan. 1975.*

Svend Johannsen: For alt hvad du har kært. I danskhedens tjeneste i Sydslesvig 1930-1945. Flensborg 1978.

S. 54: Tannenberg

Tannenberg ved Allenstein/Østpussen. I slaget ved Tannenberg (26.-30. aug. 1914) besejrede Paul (von Beneckendorf und) von Hindenburg den

russiske Narevarmé under general A.W. Samsonow. v. Hindenburg (1847-1934) var tysk rigspræsident fra 1925 til 1934.

S. 57: »Heute gehört uns ...«

»Heute gehört uns Deutschland ...«. Tekstens rette ordlyd var »Heute da hört uns Deutschland ...« (I dag da hører Tyskland os ...«), men sunget blev der altid »gehört uns Deutschland ...«.

S. 68: Værnepligten

Den 16. marts 1935 blev den almindelige værnepligt genindført i Tyskland, og den 26. juni 1935 forvandlede den hidtil frivillige arbejdstjeneste til en pligtjeneste.

Værnepligten synes mindretalsledelsen – i overensstemmelse med traditionen fra før 1918 – ikke at have overvejet at søge mindretallets ungdom fritaget for.

RAD

En af arbejdstjenestens opgaver var at opdrage den tyske ungdom til folkefællesskab i nazistisk ånd. Mindretalsledelsen mente, at denne opdragelse ikke kom mindretallets ungdom ved. Men langvarige forhandlinger med og gentagne henvendelser til myndighederne og indenrigsministeriet resulterede i et nej fra Berlin: hvis man ikke opfyldte sine forpligtelser efter RAD-loven og værnepligtsloven, ville man miste sit tyske statsborgerskab.

S. 74: DSU

DSU: De Sydslesvigske Ungdomsforeninger.

I 1947 foretog man navneforandring til SdU: Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger.

S. 75: Det tyske Hus

»Det tyske Hus« i Flensborg, syd for Søndertorv på vej til banegården, blev skænket til Flensborg by i 1930 af Det tyske Rige »som rigets tak for tysk troskab«, dvs. for den tyske afstemningssejr den 14. marts 1920.

S. 76: Alnor-Christiansen

Vedrørende Alnor-Christiansen-sagen se: *Carsten R. Mogensen: Dansk i hagekorsets skygge. Det tredje rige og det danske mindretal i Sydslesvig 1933-1939. Flensborg 1981. Side 220ff.*

»Der Schleswiger«

Angående »Der Schleswiger« se: *Sven Tågil: Forbudet mod der Schleswiger. Et blad af det tredje riges pressehistorie. I Flensborg Avis 1869 1. oktober 1969. Redigeret af Poul Kürstein. Flensborg 1969. Se også: Carsten R. Mogensen: Dansk i hagekorsets skygge.*

Henrik Lassen

Henrik Lassens erindringer: *Symmakos: Mands Minde*. Grænsevagten 1928. (Symmakos = Sognepræst *Iver Nordentoft*).

S. 87:

Gullaschkanone = feltkøkken.

»Fra kl. 5.45 ...«

Krigen begyndte kl. 4.45, men se: *Max Domarus: Hitler, Reden 1932-1945*, bd. II s. 1315. Hitler sagde »kl. 5.45«.

S. 91: *Viggo Lausten*

Ernst Christiansens artikel om Viggo Lausten se: *Flensborg Avis* 6. maj 1940. Se også: *Flensborg Avis* 1869 1. oktober 1969, s. 262f.

S. 113: *Fællesrådet*

»Den slesvigske Forening«s enkelte afdelinger (dvs. »Den sl. Forening i Flensborg«, »Den sl. Forening for Landdistrikterne«, Den sl. Forening for Gottorp amt« og »Den sl. Forening for Ejdersted«) var uafhængige, men fælles anliggender blev drøftet i et »Fællesråd«.

Den 12. dec. 1920 oprettede man »Den slesvigske Forening – Fællesforening«, der den 13. maj 1933 tog navneforandring til »Den slesvigske Forenings Fællesråd«. Fællesrådet kom fra 1939 til at hedde »Folkerådet«, idet det derefter omfattede alle danske foreninger i Sydslesvig. Men den 9. september 1944 gik man dog tilbage til det gamle navn »Fællesrådet«. I 1971 oprettedes »Det sydslesvigske Samråd«.

S. 115: *Petitionen*

10.000 flensborgere undertegnede i juli 1945 en petition til den danske regering og det danske folk: se: *Sydslesvigsk Dagbog*. Udgivet af Grænseforeningen. Under redaktion af Knud Kretzschmer. Bd. 1, København 1947, side 15f (nr. 54).

S. 118: *Russisk krigsfange*

Vedr. dansksindede sydslesvigere i russisk krigsfangeskab se: *Helmut Leckband: Krigsfangelazarettet i Tamanskajagaden*. Flensborg 1973. Og *Helmut Leckband: Krigsfange. Gennem russiske lejre – Ternopol, Donbas, Stalino*. København 1977.

S. 140: *Heinz Burgwald*

Heinz Burgwald var søn af Ador Chr. Burgwald, den tyske, men ikke-nazistiske »rektor« af den danske kommuneskole i Skolegyde/Flensborg i 1920'erne og til 1935.

Tidstavle

ved Johann Runge

- 1835** »*Borgerforeningen*« i Flensborg stiftes.
12. maj Fra 1850 til 1864 er Borgerforeningen – ved siden af den danske kirke og de danske skoler – et dansk midtpunkt i byen Flensborg. Dens medlemstal når op over de 400.
- 1849** I Flensborg oprettes »*Den slesvigske Forening*«, der skal virke for Slesvigs tilknytning til kongeriget Danmark – og mod slesvig-holstenismen.
28. aug. Man samarbejder med »*Frederiksklubben*« i Åbenrå og »*Harmonien*« i Haderslev. Der etableres lokalforeninger i Angel. Det bliver til ca. 11 afdelinger med omtr. 2.500 medlemmer.
- Helstatspolitikken i årene efter Treårskrigen afslutning medfører foreningens opløsning i 1852.
- 1850** Flensborg bys magistrat og de deputeredes kollegium beslutter at indsende et andragende til regeringen, hvori man søger om tilladelse til, at der i Flensborg oprettes *en selvstændig dansk menighed*.
23. nov.
10. dec. Den overordentlige danske regeringkommissær Fred. F. Tillisch bifalder ved et reskript, at der oprettes en dansk menighed i Flensborg.
- 1851** Pastor *Gomme Frederik August Graae* (1810-86) ind-sættes som den frie danske menigheds præst ved Hel-ligåndskirken i Flensborg.
1. juni
- okt. Den danske menighed i Flensborg tæller ca. 80 fami-lier foruden 30 ugifte mænd.
- Den danske menigheds bibliotek råder over næsten 1.000 bind.
- 1853** Biblioteket udlåner 7.405 bind til 334 voksne.
- 1864** Den danske menighed i Flensborg har omtrent 3.000 medlemmer.

1. febr. Preussiske tropper overskrider Ejderen.
 13. febr. Flensborgs tosprogede Latin- og realskole indstiller sin virksomhed. Rektor *A.J. Siemesen* og samtlige 16 danske lærere bliver afsat fra deres embeder.
 20. aug. Flensborgs to danske præster, *Gomme Fr.A. Graae* og *Fred. Vilh. Munck*, får deres afsked.
 30. okt. Freden i Wien. Hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg afstås til Preussen og Østrig.
 23. nov. Den øverste civilkommission for hertugdømmet Slesvig opløser Flensborgs danske menighed. Til året 1900 holdes der hver søndag dansk gudstjeneste i Helligåndskirken.

1865 Den 23. nov. 1864 anordnede den preussiske regering, at *den danske borgerskole* i Flensborg indtil videre skulle opretholdes. Undervisningen kunne genoptages i januar 1865, skolen havde da henved 500 elever. Men de lokale myndigheder ønsker skolen lukket. Et reskript af 28. okt. 65 fastslår, at alle elever, hvis forældre ikke er dansktalende, straks skal udelukkes fra den danske borgerskole.

1866 *Landboforeningen for Flensborg*, der blev oprettet i efteråret 1865, får godkendt sine vedtægter. De preussiske myndigheder stempler foreningen som politisk, de forlanger, at dens forretningsprog er tysk – hvad der dog ikke bliver noget af. Foreningens møder skal anmeldes til politiet mindst 8 dage forinden.

26. febr. Et nyt skolereskript fastslår, at der ikke må optages nye elever i den danske borgerskole.

marts Mere end halvdelen af de 200 elever, der endnu er tilbage på den danske borgerskole, flyttes til de tyske skoler. 90 elever besøger nu den danske skole.

23. aug. *Freden i Prag*, som afslutter den preussisk-østrigske krig.

Østrig afstår sine rettigheder over hertugdømmerne til Preussen. På kejser Napoleon III.s foranledning indføres der i *fredstraktatens artikel 5* det berømte forbehold: ... kejseren af Østrig afstår alle sine rettigheder til hertugdømmerne Holsten og Slesvig »dog således, at befolkningen i de nordlige distrikter i Slesvig skal afstås til Danmark, når de ved en fri afstem-

- ning tilkendegiver ønsket om at blive forenet med Danmark«.
13. okt. Den almindelige værnepligt indføres i hertugdømmet Slesvig.
24. dec. Ved en preussisk lov bliver hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg indlemmet i Preussen.
- 1867**
12. jan. Hertugdømmet Slesvig bliver som en del af provinsen Slesvig-Holsten preussisk statsområde.
12. febr. Det første valg til den nordtyske forbundsrigsdag bliver af befolkningen opfattet som en strømpil for, hvor den sydlige grænse for §5-afstemningsområdet skal ligge. Det er første gang, at almindelig stemmeret (for mænd) gælder ved et valg i Slesvig. Valget viser et klart dansk flertal i Nordslesvig indtil en linie nord om Tønder og syd om Flensborg. I Flensborg afgives der 1.863 danske og 1.648 tyske stemmer (: 598 preussisk-nationale + 1.050 slesvig-holstenske stemmer).
15. sept. Slesvig-Holsten bliver tilsluttet det tyske toldforbund. Dette betyder et toalt brud med Flensborgs tradition som dansk-slesvigsk økonomisk centrum.
- 1868**
15. febr. I september 1867 udstedtes en ny preussisk presselov, som gav mulighed for at etablere nye aviser. 15.2.68 begynder en dansksindet, men tysksproget avis at udkomme i Flensborg. Dog er det tyske sprog ikke enerådende i »*Flensburger Anzeiger*«; både månedlige landbrugsberetninger og talrige annoncer bringes på dansk. Bladets forgænger, »*Flensburger Zeitung*«, som fremsatte de danske synspunkter på tysk og således var i overensstemmelse med de dansk-loyale flensborgeres sproglige traditioner, var i 1864 gået over på tyske hænder. »*Flensburger Anzeiger*« er i førstningen et rent annonceblad. Fra jul 1868 bliver det en politisk avis og tager arven op efter »*Flensburger Zeitung*«, dens program er: Kravet om § 5's udførelse. C.K. Thillerup er udgiver, C.A. Willemoes redaktør.
- 1869**
- august A.G. Freudenreich og Jacob Plaetner udsender en »Opfordring«, hvori de meddeler, at »*Flensburger Anzeiger*« vil ophøre, og at der vil udkomme et nyt blad,

der under navn »*Flensborg Avis*« vil virke for det samme mål som »*Flensburger Anzeiger*«, men i det *danske sprog*.

Det danske præsteembede ved Helligåndskirken afskaffes, idet man efter den daværende præsts død undlader at genbesætte embedet.

Andenpræsten ved Vor Frue Kirke, *pastor Hans Jürgen Carstens*, varetager fra nu af – ved siden af sin tyske tjeneste – den danske præstegerning. Han kommer til at beklæde stillingen i 31 år til 1900.

Pastor Carstens er dansksindet, og det gør han ingen hemmelighed af. Når han i Flensborg kaldes »den danske præst«, så er det dels fordi han betjener dem, der fortsat ønsker en dansk gudstjeneste, og dels fordi han viser sit danske sindelag.

De dansksindede flensborgere deltager i de kirkelige valg i Vor Frue Kirkes sogn – i byens nordlige distrikter. Samtlige danske kandidater bliver valgt.

Til omkring 1889 har danskerne flertal i Vor Frue Kirkes menighedsråd.

1. okt. »*Flensborg Avis*« udkommer. Avisens program er dansk: Avisen kæmper med de andre danske blade for den danske sag i Nordslesvig, og den indtager i denne kamp den yderste forposts plads.

Gustav Johannsen er udgiver, *C.A. Willemoes* redaktør.

1870-1871

aug. febr. Den tysk-franske krig.

1870

2.-12. aug. »*Flensborg Avis*« forbudt.

1871

Den danske borgerskole i Flensborg, der i 1866 var blevet til en kommunal borgerskole, ophæves. Skolens 31 elever bliver overflyttet til de tyske borgerskoler.

1874

1. jan. *Gustav Johannsen* bliver både udgiver og redaktør for »*Flensborg Avis*«.

1875

13. aug. Den sidste danske drengeskole i Flensborg, *A.C.C. Holdts* private realskole, lukkes af politiet. Den officielle begrundelse for dette skridt er, at Holdt delta-

ger i det danske foreningsliv i byen, og at man derfor risikerer, at han gør sin skole til et arnested for »statsfarlig agitation«.

1877 Foreningen »Ydun« oprettes.

9. febr. I 1876 opløste de preussiske myndigheder den selskabelige forening »Enigheden«; af dens ruiner opstår en ny forening. Den 9.2.77 samles nogle flensborgske borgere for at drøfte situationen. De opretter foreningen »Ydun«, som snart efter kan tælle omtr. 100 medlemmer. »Ydun« stiftes som dansk forening. Foreningens virke får især betydning ved i vanskelige tider, da danskheden i Flensborg frister særlig trange kår, at samle folk af alle samfundsklasser til dansk underholdning: foredragsmøder, læseaftener, dilettantkomedie osv.

1878 *Chr. F. Monrad*, der er langt mere fremtrædende i det danske arbejde end A.C.C. Holdt frygter, at hans skole før eller senere vil komme til at dele skæbne med Holdts, afhænder sin danske pigeskole til frk. *A. Boldt*, der i mellemkrigstiden har været lærerinde hos ham. Under hendes ledelse får skolen snart et rent tysk præg.

1881

27. okt. *Gustav Johannsen* vælges ind i den tyske rigsdag.

1882

7. jan. *Jens Jessen* redaktør ved »Flensborg Avis«

1. juli *Gustav Johannsen* udgiver for »Flensborg Avis«, *Jens Jessen* redaktør.

1883

1. apr. *Jens Jessen* udgiver og redaktør (til 22. juli 1906).

1885

20. juni »Flensborg Avis« får eget trykkeri og sluttet sammen med *Vestslesvigs Tidende*.

1889

Logen *Skjold* oprettes. Den er en afholdsloge med dansk forretningsprog.

1. okt. *Flensburger Zeitung* udkommer (indtil 30. juni 1894).

- 1890** Bogsamlingen *Margrethes Minde* åbnes i Flensborg.
- 1900** Allerede et halvt år før »den danske præst«, pastor *H. J. Carstens*, vil trække sig tilbage, foruroliges Flensborgs dansksindede borgere af et lokalt kirke- og sprogpolitisk udspil: efter en ny hjælpepræsts ansættelse i oktober 1900 skal der kun være dansk gudstjeneste hver anden søndag.
12. sept. *Gustav Johannsen* sender et andragende til kirkekonsistoriet i Kiel: 702 »myndige« medlemmer af den danske menighed i Flensborg ansøger om at beholde de danske gudstjenester i samme omfang som hidtil. Samtidig ansøger de om at få genoprettet den tidligere frie danske menighed i Flensborg.
30. sept. Pastor *H.J. Carstens* går af som præst ved Helligåndskirken. Nu kun dansk gudstjeneste hver anden søndag. Døb og vielse forbydes på dansk. De kirkelige handlinger finder sted i Vor Frue Kirke og på tysk.
26. okt. Kirkekonsistoriet i Kiel afviser de danske ønsker.
- 1901** *Gustav Johannsen* dør. *Jens Jessen* bliver hans efterfølger som medlem af den tyske rigsdag.
25. okt.
- 1902** Et andragende med 1.038 underskrifter afleveres til kirkekonsistoriet i Kiel. I dette andragende søger dansksindede flensborgere om: a) at der igen afholdes dansk gudstjeneste i Helligåndskirken hver søndag formiddag, b) at den i 1864 mod menighedens vilje ophævede frie danske menighed genoprettes, c) at hver borger i byen, der ønsker at slutte sig til den danske menighed, får lov til at betale sin kirkeskat til denne.
21. maj
- 1902** Kirkekonsistoriets svar består i et klart afslag. Bestemmelsen om én dansk gudstjeneste hver anden søndag forbliver ved magt.
1. sept.
- 1903** Holger Fink opretter en dansk gymnastikforening i Flensborg.
- 1905** *Kirkeligt samfund for Flensborg og omegn* stiftes på initiativ af redaktør *Jens Jessen*. Ved at indkalde nord-slesvigske præster til månedlige gudstjenester søger
21. okt.

man at imødekomme de danske flensborgeres trang til at høre Guds ord på deres modersmål. Disse gudstjenester, der holdes dels i Helligåndskirken, dels i »Foreningshuset« i Nørre Gravene, besøges gennemsnitlig af 250 personer.

1906 *Jens Jessen* dør. Marie Jessen udgiver, *Ernst Christiansen* redaktør for *Flensborg Avis* (til 8. juli 1940). *H.P. Hanssen* bliver hans efterfølger i den tyske rigsdag.

18. aug. Helligåndskirkens prædikestol flyttes til Sct. Jørgen kirke.

1908 Rigsforeningsloven forbyder brug af ikke-tyske sprog ved offentlige møder.

4. og 14. aug. *Foredragsforeningen for Flensborg og omegn* oprettes.

1910 *Foredragsforeningen for Flensborg og omegn* opløses ved dom.

23. nov. *Foredragsforeningen for Flensborg* (gen)oprettes.

1912-13 I en officiel tysk skolestatistik, der kun omfatter folkeskoler, opføres 747 dansktalende kommuneskolebørn i Flensborg, deraf er de 419 kun dansk- og de 328 både dansk- og tysktalende.

1912 Den dansksprogede afholdsforening *Godt Håb* oprettes.

Andreas Grau opretter *Ungdomsforeningen for Flensborg og omegn*. Mødevirksomheden afbrydes i 1914 af krigen.

1913 *Flensborg Sygeplejeforening* oprettes. Foreningen får hurtigt et par hundrede medlemmer (i 1919 omtr. 1.000 medl.). Dens formål er at »fremme kyndig og omhyggelig sygepleje«. Under krigen hjælper den i en ikke ringe udstrækning med sygehjælp og lægemidler, men også med mad til syge og trængende.

1914 *Den første Verdenskrig* udbrudt.
1. aug. En række kendte danske flensborgere fængsles.

4. aug. Hele »Flensborg Avis«-redaktionen arresteres.
 11.-27. aug. »Flensborg Avis« er forbudt.
- 1918**
- Den tyske »Oberste Heeresleitung« erkender, at det er meningsløst at fortsætte krigen.
14. aug. Prins Max af Baden bliver tysk rigskansler.
 3. okt. H.P. Hanssen rejser i den tyske rigsdag krav om *afstemning i Nordslesvig*.
 23. okt. *Revolutionen* i Tyskland begynder.
 28. okt. »Flensborg Avis« skriver, »at hundreder, ja tusinder af tysktalende flensborgere ønsker genforening med Danmark.«
 8. nov. *Våbenstilstand*.
 11. nov. Der nedsættes et *Mellemslesvigsk udvalg*, der skal lede dansk agitationsarbejde i Flensborg.
 17. dec. Andreas Grau tilstiller på »Mellemslesvigsk udvalg«s vegne den danske regering et antal petitioner om afstemning syd for Skelbækken, herunder 3.401 fra Flensborg.
- 1919**
18. jan. *Fredskonferencen i Versailles* begynder.
 19. jan. En tysk »nationalforsamling« vælges.
 6. febr. *Nationalforsamlingen* åbner sine møder i Weimar.
 5. apr. *Flensborg Ungdomsforeningen* genoprettes. Foreningens formål er at varetage ungdommens interesser i dansk ånd gennem en alsidig kulturel virksomhed.
 28. juni *Versailles-traktaten* underskrives af Tyskland. Traktatens artikel 109 begynder med sætningen: »Grænsen mellem Tyskland og Danmark skal fastsættes i overensstemmelse med befolkningens ønsker ...«.
 10. aug. *Dansk Spejderkorps*, Flensborg, stiftes.
 14. aug. *Weimarforfatningen* af 11. aug. 1919 underskrives af rigspræsidenten og det tyske rigsministerium. Tyskland er nu en »parlamentarisk republik«. Weimarforfatningen indeholder grundlæggende bestemmelser om *mindretalsretten*. Forfatningens artikel 113 garanterer *fremmedsprogede* befolkningsgrupper ret til fri national udvikling og fastslår, at der ikke må lægges hindringer i vejen for retten til at benytte modersmålet i undervisning, forvaltning og retspleje. Det største problem er imidlertid, at der kun nævnes »fremmedsproglige« folkedele, hvorfor personer, som sindelags-

mæssigt føler sig tilknyttet en anden nation, men ikke behersker dens sprog, ikke kan påberåbe sig forfatningens artikel 113.

I artikel 147 bliver givet lovhjemmel for oprettelse af danske privatskoler – og yderligere bestemmes i artikel 148: Ved undervisningen i offentlige skoler skal der tages hensyn til, at anderledes tænkendes følelser ikke såres.

Weimarforfatningen giver således mulighed for at oprette danske kulturelle institutioner – og det gælder kun om at udnytte dem.

17. nov. »Flensburger Norddeutsche Zeitung« går over på danske hænder og ændres senere til den dansksindede *Neue Flensburger Zeitung* (1. juli 1921). Hertil føjes *Neue Schleswiger Zeitung* (1. marts 1922) for tysktalende, men dansksindede og danskvenlige læsere i Slesvig by og Danevirke-egnen, og *Der Schleswiger* (1. juli 1920 i Lindholm) for danskvenlige frisere.

1920

10. jan. *Versailles-traktaten* træder i kraft.
10. febr. *Folkeafstemningen i Nordslesvig*: 75.431 stemmer for Danmark og 25.329 for Tyskland.
14. marts *Folkeafstemningen i Flensborg og dele af Mellemslesvig*: 51.724 stemmer for Tyskland og 12.800 for Danmark. I Flensborg står der 8.944 danske stemmer over for 27.081 tyske.
- En afstemning i 3. zone vil utvivlsomt give et for Danmark endnu mere ugunstigt resultat. Den bortfalder, selv om enkelte ønsker valget, fordi man derigennem vil få et tal for den samlede danskhed i Sydslesvig.
- »En ydmygelse for vort folk og en grænseløs sorg«, skriver Flensborg Avis' chefredaktør Ernst Christiansen (1897-1941).
- Men da man sunder sig lidt, finder man, at der dog er noget at bygge på. Flensborg har haft stor fremgang, når man sammenligner med valget i 1912, hvor der kun blev afgivet 455 danske stemmer, der udgjorde ca. 4 %. Den 14. marts 1920 er der ca. 25 % danske stemmer.
- Da grænsen er fastsat nord om Flensborg, overvejer »Flensborg Avis«s redaktion at flytte til Nordslesvig, hvor avisens største læserskare er. Imod sådanne be-

- tragtninger taler forbindelsen med de trofaste landsmænd syd for den ny grænse. Man beslutter at blive. I denne beslutning ligger noget af et offer, men også viljen til ikke at give afkald på årtiers hæderfuld tradition som dansk grænsevagt.
26. marts Flensborg bys skolekommission får bemyndigelse til at påbegynde forberedelser til oprettelse af en folkeskole for det danske mindretal.
28. marts fremkommer en officiel opfordring til at anmelde børn til den danske skole. »Forældre, der ønsker at sende deres børn i denne skole (med dansk undervisningssprog), opfordres indtil 15. april at anmelde dem ... Der kommer kun børn i betragtning, som har dansk modersmål ...«.
- apr. Der bliver anmeldt henved 1.000 flensborgske børn, men skolen åbnes med kun 239 elever (16. okt. 1920). På dette tidspunkt er der endnu ikke skabt nogen repræsentation til at varetage den danske befolknings skoleønsker.
5. maj *Dansk Skoleforening for Flensborg og omegn* dannes, dens formål er at »fremme dansk åndskultur og skoleundervisning«.
26. juni På et møde i Borgerforeningen oprettes *Den slesvigske Forening, Flensborg afdeling*. Navnet tager man fra den første dansk-slesvigske forening fra 1849. »Den slesvigske Forening« er en tværpolitisk, national forening, der varetager danskhedens tarv i politisk henseende, dvs. den vil være virksom ved valg til byråd, landdag og rigsdag. Men den overtager også folkelige og kulturelle opgaver, idet den arrangerer foredragsmøder og danskkurser. Foreningen anerkender grænsen af 1920, og dens bestræbelser går i første række ud på at opbygge og sikr rammerne for et dansk kulturelt liv i Sydslesvig. Foreningens første formand er redaktør Ernst Christensen (til april 1922), han efterfølges af faktor L.K. Lausten (til 1930). I 1921 kan foreningen mønstre c 5.000 medlemmer.
1. juli *Der Schleswiger* udgives af Johs. Oldsen. Efter 1. j 1921 udkommer bladet som aflægger af »Neue Flensburger Zeitung«.
26. sept. *Den slesvigske Forening for Landdistrikterne* opret på et møde i Borgerforeningen i Flensborg. Forer

gens formål er at »samle landsmænd til gensidig støtte i alle folkelige spørgsmål til styrkelse af slesvigsk åndsliv og oplysning og til opretholdelse af en livlig forbindelse med deres landsmænd nord for Danmarks nye grænse.«

11. sept. 1921: 800 medlemmer; 10. sept. 1922: 1.200 medlemmer (selv om medlemmerne fra Slesvig og Gottorp amt havde etableret en egen afdeling).

- 1920**
1. okt. I »Hjemmet« (Mariegade 20, Flbg) åbnes en *privat dansk realskole*. Undervisningen begynder den 14. okt. med 15 elever, men antallet vokser hurtigt til 68.
16. okt. *Den danske kommuneskole* i Skolegyde (Flbg) starter med 239 elever.
12. dec. »Den slesvigske Forening – Fællesforening« oprettes (skifter navn 13. maj 1933).
- 1921**
2. jan. Restaurationen »Kaiserhof« (Toosbüygade 7, Flbg), som i afstemningstiden var dansk valglokale, blev i oktober 1920 købt af »Dansk Kirke i Udlandet«. Efter at ombygningen til *dansk menighedshus* er afsluttet, får huset navnet *Ansgar* og indvies.
- jan. *De Gamles Værn* etableres og får hurtigt ca. 150 medlemmer.
20. febr. Valg til den tyske rigsdag: I Flensborg by tælles 3.669 danske stemmer (13,6%) mod 23.343 tyske (86,4%), uden for Flensborg er der 977 danske stemmer og 127.755 tyske (2. zone 4.574 danske stemmer – ca. 39.000 tyske stemmer, 3. zone 78 danske stemmer – ca. 80.000 tyske stemmer). Samtidig er der valg til kreds dagene (amtsrådene). I Flensborg landkreds vælges én dansksindet kandidat; det er første gang i årtier, at en dansk repræsentant bliver valgt i området uden for Flensborg.
1. marts Første nummer af *Neue Schleswiger Zeitung* udkommer. Bladets oplag: 1. jan. 23: 2.490; 1. marts 23: 2.313, 1. aug. 23: 1.850.
18. marts *Dansk Skoleforening for Landdistrikterne* oprettes.
13. maj *Den danske Menighed i Flensborg* genoprettes som en af den slesvig-holstenske landskirke uafhængig, fri menighed, der får tilknytning til »Dansk Kirke i Udlandet«. Menigheden har omtr. 700 medlemmer ved oprettelsen, to år senere ca. 2.700.

26. juni Kirkesalen i »Ansgar« indvies, samtidig indsættes pastor *Carl Wulff Noack* (1885-1960) til præst for den danske menighed i Flensborg (til 1937).
27. juni »Kirkeligt Samfund for Flensborg og omegn« (oprettet 21. okt. 1905) opløses.
1. juli *Neue Flensburger Zeitung* udkommer (til 1. aug. 1925).
29. juli Købekontrakten til »Nordischer Hof« i Flensborg underskrives, den tiltrædes den 1. september. Bygningen får navnet *Flensborghus*.
11. okt. Bogudlånet i Flensborghus starter.
27. okt. »Der Staatskommissar für die Überwachung der öffentlichen Ordnung« foreslår det preussiske indenrigsministerium at forbyde »Neue Flensburger Zeitung« og »Der Schleswiger« under henvisning til, at disse blades politiske mål ikke ville kunne realiseres uden voldsanvendelse. Bladene er efter statskommissærens mening ikke bare danskvenlige, men har også Sydslesvigs løsrivelse fra Tyskland og tilslutning til Danmark som mål.
Indenrigsministeriet afviser et forbud.
20. nov. *Flensborghus-Bogsamling* indvies. Biblioteket råder over 30.000 bind.
11. dec. *Harreslev Ungdomsforening* starter med 43 medlemmer. (1923: 140 medlemmer).
- 1921-1923** *Inflationen*. Timelønnen på værftet stiger fra 2.70 mark i slutningen af 1919 til 2.600 (værdiløse) papirmark i juni 1923.
- 1922**
1. marts *Neue Schleswiger Zeitung* udkommer.
20. marts *Den slesvigske Kvindeforening* stiftes. Dens arbejdsområde er landsognene omkring Flensborg og længere vestpå.
31. marts Grundstenen til den ny skolebygning på Slotsvolden Flensborg nedlægges. Skolen får navnet »*Dubor Skolen, Folkelig dansk Realskole*«, »den rejses af de danske folk til fredeligt arbejde for dansk sprog og kultur«.
- apr. Faktor ved Flensborg Avis, *L.K. Lausten*, bliver formand for Den slesvigske Forening, Flensborg afdeling (til 1930).

19. maj »Schleswigscher Verein, Amt Gottorp (Kreis Schleswig)« (Den slesvigske Forening, Gottorp amt) oprettes med tømrer F. Ilper som formand.
- 1923**
5. jan. Aktieselskab »*Schleswigsche Presse*« dannes med det formål at overtage udgivelsen af de dansksindede, men tyskskrevne dagblade »*Neue Flensburger Zeitung*«, »*Der Schleswiger*« og »*Neue Schleswiger Zeitung*«. I løbet af én uge tegnes der 400 aktier i Sydslesvig.
Forlagsretten til de nævnte blade overdrages til »*Schlesw. Presse*« den 1. april 1923.
16. jan. »*Flensborg Avis*« flytter til Storegade 83-85.
10. febr. »*Slesvighus*« (det tidligere »*Holsteinisches Haus*«) bliver dansk forsamlingslokale i Slesvig by.
16. apr. Duborg Skolens bygning tages i brug: 180 elever vandrer i sluttet trop op ad Duborg Banke til det halvfærdige skolehus.
5. maj »*Flensborg Håndværker Forening*« oprettes. Dens formål er at »varetage de danske selvstændige, i Flensborg og Sydslesvig boende håndværkeres interesser«.
21. maj De danske gudstjenester i Helligåndskirken standses af mangel på deltagere. Kirkegængerne er gået over til den danske præst, der holder gudstjeneste i »*Ansgar*« kirkesal.
25. maj *Den frisisk-slesvigske Forening* oprettes med redaktør Johannes Oldsen som formand. Foreningens formål er at »samle landsmænd til fremme af frisiske interesser, til genoplivelse af frisisk folkekultur under udvidelse af den kulturelle forbindelse med Norden«. 1923: ca. 1.000 medlemmer.
17. juni Det danske forsamlingshus i byen Slesvig, *Slesvighus*, indvies. Talerne holdes på tysk og på plattysk.
8. sept. »*Hjemmet*« (Mariegade 20, Flbg) indvies som »*Ungdommens Hus*«. Samtidig ansættes lærer *Frederik Petersen* (1900-1945) fra Husby/Angel som ungdomssekretær.
9. nov *Dansk Gymnastikforening* (DGF) startes i »*Hjemmet*«.
15. nov. Indførelsen af »rentemarken« standser inflationen. 1 rentemark svarer til 1 billion (10¹²) papirmark.
22. nov. Regeringspræsidenten i Slesvig modtager følgende telegram: »Forbyder indtil videre »*Neue Flensburger*

- Zeitung«, »Neue Schleswiger Zeitung« og »Der Schleswiger«, da disse aviser arbejder for udskillelse af yderlige områder af Det tyske Rige« ... Ikrafttræden straks. Indehaveren af den udøvende magt (dvs. Wehrkreiskommando II i Stettin, hvorunder Slesvig-Holsten sorterer).
- Da chefen for Wehrkreiskommando II forbød de tre tyskskrevne, dansksindede blade, var det efter udtrykkelig opfordring fra de lokale provinsmyndigheder i Slesvig-Holsten, her repræsenteret ved regeringspræsidenten i Slesvig by.
- Forbudet ophæves den 28. januar 1924.
2. dec. Kirkesalen i Valsbøl (vest for Flbg) bliver indviet.
- 1924**
3. febr. *De sydslesvigske Ungdomsforeninger* oprettes. Foreningens formål er at »fremme samarbejdet mellem de bestående danske ungdomsforeninger, dog uden at indvirke på de enkelte foreningers arbejde eller arbejds måde – og desuden at optage et ungdomsarbejde, hvor et sådant ønskes«.
- apr. Det samlede elevtal i Flensborgs danske skoler er nået op på 782.
1. apr. *Dansk Generalsekretariat* oprettes i Flensborg. Dets første leder er redaktør Jacob Kronika (1897-1982). Generalsekretariatet skal samordne de forskellige foreningers bestræbelser og aktiviteter. En af generalsekretærens vigtigste opgaver viser sig meget hurtigt at blive korrespondance og forhandlinger med de tyske myndigheder på de repræsenterede foreningers og enkelte medlemmers vegne.
4. maj Ved valget til rigsdagen opnår Den slesvigske Forening 6.556 stemmer, deraf de 4.265 i Flensborg. Desuden afgives der 1.064 danske stemmer syd for Ejderen.
- Ved kommunevalget lykkes det at vælge 7 danske medlemmer af Flensborgs borgerrepræsentation på i alt 45 medlemmer. Og der vælges danske medlemmer af kommunalbestyrelserne i landsbyerne Harreslev og Jaruplund.
29. juni Duborg Skolen indvies.
- sept. Den slesvigske Forening har 5.797 medlemmer i Flensborg.
7. dec. Valg til rigsdagen: 4.727 danske stemmer plus 413 syd

for Ejderen. Samtidig er der valg til den preussiske landdag: 5.404 danske og frisiske stemmer.

- 1925** Den slesvigske Forenings medlemstal:
 7. juni Flensborg: ca. 5.000, Landdistrikterne: 1.485, Gottorp: ca. 850. Tilsammen ca. 7.000.
1. aug. »Neue Flensburger Zeitung« omdannes til *Der Schleswiger*. »Aktieselskabet Flensborg Avis« overtager udgivelsen af »Der Schleswiger«, som nu er et 2-sides tillæg til »Flensborg Avis«.
- 16./17. dec. Den overvejende danske bank »*Flensburger Volksbank*« er kommet i betalingsvanskeligheder. Banken træder i likvidation med lukning til følge.
- 1926** Det preussiske statsministerium udsteder et *Reskript til ordning af mindretals-skoleforholdene i Slesvig regeringsdistrikts grænseområde*, som giver hjemmel for oprettelsen af danske skoler i det tidligere afstemningsområde (2. zone). Sindelagsprincippet anerkendes ikke. Reskriptet i uddrag:
1. For det danske mindretal i Sydtønder kreds, Flensborg by og Flensborg landkreds skal der anerkendes en trang til at oprette private folkeskoler med dansk undervisningssprog, når der føres bevis for, at mindst 10 folkeskolebørn, der hører til det danske mindretal, skal tilføres en sådan privat folkeskole.
2. Besøget af en sådan privat folkeskole begrænses til børn, der tilhører det danske mindretal ... Børn af rigsdanske forældre kan deltage i skolebesøget.
8. Som hørende til det danske mindretal må kun sådanne skolepligtige børn betragtes, hvis fader eller moder enten er født i kongeriget Danmark eller Sydtønder kreds, Flensborg by eller Flensborg landkreds, eller stammer fra forældre, for hvilke de samme forudsætninger har foreligget for den enes vedkommende.
9. Når nogen i længere tid påviseligt har stået i forbindelse med dansk folkelighed, har sin bopæl i det ovenfor nævnte område og ytrer ønske om, at hans børn skal deltage i det danske mindretals skolegang, så kan et sådant ønske efterkommes, efter at det i hvert enkelt tilfælde er efterprøvet.
- III 1. Når der ... i Sydtønder kreds, Flensborg by eller

- Flensborg landkreds af rigstyske opdragelsespligtige for mindst 24 skolepligtige, til det danske mindretal hørende børn .., for hvis tilsvarende skolegang som medlemmer af det danske mindretal der ikke er sørgt tilstrækkeligt på anden måde, stilles andragende om oprettelse af en offentlig folkeskole med dansk undervisningssprog, så skal trangen til en sådan skole anerkendes og dens oprettelse gennemføres ...
- Denne såkaldte »mellemslesvigske mindretalsskoleordning« gælder til 31.12.1928.
4. marts I Harreslev og på Harreslevmark er der anmeldt 61 børn til dansk skolegang. Her kan altså iflg. den ny skoleforordning kræves oprettet en offentlig dansk folkeskole.
12. apr. Kommunerådet i Harreslev holder møde; et dansk andragende om oprettelse af en offentlig dansk skoleafdeling foreligger til behandling. Der vedtages enstemmigt at oprette en dansk skole.
16. apr. I Harreslev åbnes den første danske skole i de mellemslesvigske landdistrikter. Skolen begynder med 28 børn. 4 holdes endnu tilbage, da man vil undersøge deres ret som mindretalsbørn. (Skolen omdannes til privatskole 5. apr. 1929).
1. maj »Nordbank« i Flensborg stiftes. Den 1. okt. 1927 modtager banken sin autorisation. – Men »Nordbank« er allerede telegramadresse for »Norddeutsche Bank« i Hamborg, derfor får det ny pengeinstitut navnet »*Union Bank*«.
5. maj Den danske privatskole i Tarup (3 km øst f. Flbg) åbnes med 10 elever.
7. maj I Nyhus (ø. f. Padborg) er omtrent halvdelen af børnene, dvs. 12, indmeldt til den danske privatskole, men skolen etableres ikke.
2. juni Den danske privatskole i Jaruplund (4 km s.f. Flbg) åbnes i gårdejer P. Budachs aftægts hus. (En ny bygning indvies den 27. marts 1927).
4. aug. Dansk privatskole i Kobbermølle (1,5 km s.f. den dansk-tyske grænse v. Kruså) begynder med 13 elever – det var de resterende af 38 tilmeldte børn. (Skolen indstilles 1.4.1938 på gr. af et for lille elevtal – og genåbnes 25. apr. 1946).
28. aug. *Union Bank* i Flensborg holder stiftende generalforsamling i Borgerforeningen. Bankens oprettelse sker

med en aktiekapital på 270.000 mark.

Det nye foretagende slås sammen med selskabet »Spare- og Laanekasse for Flensborg og Omegn«.

- 1927**
28. aug. Den danske menighed i Flensborg overtager igen *Hel- ligåndskirken*, der i årene 1926-27 er blevet restaure- ret. Kirken genåbnes 1. søndag efter trinitatis.
10. dec. *Slesvigsk Kreditforening* oprettes for at afbøde den krise, der truer landbruget i Sydslesvig.
- 1928**
28. apr. Det preussiske statsministerium tager stilling til pro- blemerne omkring de nationale mindretals ret i Tysk- land.
Ministeriets udkast til en fremtidig ordning af mindre- talsretten går ud fra grundsætningen, at *bekendelsen til mindretallet ligger i den enkøltets frie beslutning*, og at enhver tilhører mindretallet, som ønsker at blive regnet til det. Ministeriet foreslår dermed at overtage de grundsætninger, som er nedfældet i Genève- Konventionen af 15. maj 1922 (artikel 74/131).
20. maj Valg til den tyske rigsdag. I Flensborg opnår den dan- ske liste kun 1.646 stemmer. Det samlede antal dan- ske stemmer i Sydslesvig er 2.448.
De nationale mindretal i Tyskland opnår 70.752 stem- mer til rigsdagen. Til trods for dette store stemmetal får mindretallene dog ingen parlamentarisk repræsen- tation, da de ikke opfylder den tyske lovbestemmelse om, at der skal være afgivet mindst 60.000 stemmer i én valgkreds, før der tildeles dem et mandat. Denne bestemmelse er en af årsagerne til de danske stemme- tab i Sydslesvig.
31. dec. Det preussiske kulturministerium udsteder en be- kendtgørelse om ændring af skoleanordningen for Sydslesvig af 13. febr. 1926. De vigtigste ændringer gælder nr. 8 og 9.
8. Ved dansk mindretal ... forstås de folkedele i riget, der bekender sig til den danske nationalitet.
Bekendelsen af at høre til mindretallet må hverken efterprøves eller bestrides.
9. ... Når et barn anmeldes til en mindretalsskole ... gælder det som tilstrækkelig bevis for barnets tilhørs- forhold til mindretallet.
Desuden fjernes den gamle skoleanordnings begræns-

ning til 2. zone: syd for 2. zone gælder den »polske skoleforordning«s bestemmelser. Dvs. der forlanges garantier på, at de nye private skolars drift er økonomisk sikret f.eks. ved, at »en forening med mindst 100 rigstyske medlemmer« fremskaffer midlerne og stiller sikkerhed. Statstilskud betales først ved et elevtal på mindst 40. Efter tre år med mindst 40 elever kan skolen omdannes til offentlig skole med dansk undervisningssprog.

Det afgørende ved den ny skoleanordning er, at *sinddelagsprincippet bliver stadfæstet ved lov.*

1929

5. jan. Et dansk forsamlingslokale indvies i Lyksborg.
5. apr. Harreslevs offentlige dansksprogede skole afløses af en dansk privatskole.
20. aug. Langbjerg danske skole indvies. Skolen begynder sit arbejde med 13 elever den 21. august.
17. nov. Kommunevalg: I Flensborg opnår Den sl. For. 2.932 stemmer og får 4 repræsentanter i byrådet: L.P. Christensen, Samuel Münchow, I.C. Møller og Aug. Petersen.
- Desuden får Den sl. For. én repræsentant ind i både Flensborg landkreds, Sydtønder kreds og Gottorp amt.
- dec. Flensborg har 2.934 arbejdsløse.

1930 Den såkaldte polske skoleforordning gør det muligt at åbne danske skoler uden for det tidligere afstemningsområde. Der dannes derfor *Dansk Skoleforening for Slesvig og omegn* (som i 1935 afløses af »Dansk Skoleforening for Sydslesvig«).

7. maj Redaktør Jens Jessens enke fru Marie Jessen, f. Fibiger (1859-1935) overdrager »Flensborg Avis« til det nye »Aktieselskab Flensborg Avis«. A/S Flensborg Avis overtager udgivelsen af »Der Schleswiger«.
1. juni *Der Schleswiger* udkommer som et 2-sidet tillæg til *Flensborg Avis*.
13. aug. Flensborg afdelingens medlemmer af Den slesvigske Forening vil ikke længere deltage i rigs- og landdagsvalg. L.K. Lausten og den øvrige bestyrelse nedlægger deres mandater og erstattes af en ny bestyrelse med *Tage Jessen* som formand (til 29.9.45). Formandsskif-

tet betyder, at der ved de kommende rigs- og landdagsvalg kun opstilles lister af Den slesvigske Forening for Landdistrikterne, som også dansksindede flensborgere kan stemme på, selv om Flensborg afdelingen ikke deltager i valget. Resultaterne er imidlertid beskedne.

12. okt. *Valsbølhus*, vest for Flensborg, indvies som danskhedens hus.
13. nov. Efter længere tids venten indløber den 12. nov. den tyske regerings tilladelse til oprettelse af en *dansk privatskole i Slesvig by*. Ved en lille indvielsehøjtidelighed den 13. nov. bliver skolelokalet overgivet til læreren. Undervisningen begynder d. 14. nov. med 16 elever.
13. dec. Der afholdes den første danske gudstjeneste i Lyksborg.
30. dec. På grund af manglende arbejde må byens værft indstille størstedelen af virksomheden. (Værftet kommer først i gang igen i juni 1934).
- 1932**
1. jan. Redaktør Jacob Kronika træder tilbage som leder af »Der Schleswiger«. Viggo Lausten er nu ansv. red. for »Der Schleswiger«, ledende artikler skrives af Tage Jessen og lejlighedsvis af Ernst Christiansen.
14. febr. Kirke- og mødesalen i Kobbermølle tages i brug.
25. febr. Flensborg har 8.500 arbejdsløse.
20. marts Den første danske konfirmation i Slesvig by.
23. apr. A. Hitler taler på »Stadion« i Flensborg, 45.000 mennesker er samlet for at høre ham.
24. apr. *Landdagsvalg*. Nazisternes stormløb mod magten i Preussen. Den slesvigske Forening Flensborg afdeling stiller sine vælgere frit: de må selv afgøre, om de vil stemme efter nationale eller sociale »linjer«. Vælger de det første, kan de give deres stemmer til den mindretalsliste, som »Landdistrikterne« samles om. Danske Stemmer:
Flensborg by: 1.109, Flensborg landkreds 480, Gottorp amt: 149, Sydtønder amt 165.
31. maj Den slesvigske Forening Flensborg afdeling har 3.663 medlemmer.
30. nov. 12.939 arbejdsløse i Flensborg. I de tyske folkeskoler regner man med, at 41,21% af børnenes forældre er arbejdsløse, i den danske kommuneskole tælles der

78,7% arbejdsløse forældre.

2. dec. *Den slesvigske Forening for Ejdersted* oprettes med Jens Chr. Nielsen som formand.

1933
30. jan. Adolf Hitler bliver rigskansler. Den nye regerings officielle holdning over for mindretallet er imødekommende. Men der foregår en skjult national forfølgelse fra de slesvig-holstenske nazisters side; man udøver tryk på den ubemidlede del af Den slesvigske Forenings medlemmer.

12. marts Kommunevalg. Det sidste valg, hvori flere partier deltagere. De kommunale valg gengiver de »rigtige« danske stemmetal, fordi der arbejdes lige ivrigt fra alle sider på at kalde mand af huse.

4.658 stemmer, deraf alene de 3.363 i Flensborg, falder på de danske lister. Sammenligner man dette tal med tallet fra 1921 (4.723), kan det tyde på, at mindretallets politiske tilslutning har været forholdsvis stabil i hele Weimar-tiden. Takket være det store stemmetal i Flensborg lykkes det at beholde de 4 mandater i borgerrepræsentationen: I.C. Møller, S. Münchow, L. P. Christensen og arbejdsmand August Petersen.

Tallet 4.658 ligger meget nær De slesvigske Foreningers medlemstal i 1933 (ca. 4.300) og må derfor betragtes som en rimelig målestok for danskhedens styrke ved begyndelsen af »Det tredje rige«s tid.

Af den nazistiske propaganda bliver man hurtigt belært om, at nazisterne vedrørende den danske befolkning betragter valgresultatet i juli 1932 (rigsdagsvalget) med 741 stemmer i forholdet til valget i marts 1933 som tegn på, at en del stemmer ikke stammer fra dansksindede vælgere, men fra kommunister, socialdemokrater og andre, som for at protestere imod nazismen, har stemt dansk. Man vil nok anerkende, at der er »en ægte« kerne af danske i Flensborg, men den skal holdes i en snæver ramme.

1. apr. NSDAPs Gauleiter Hinrich Lohse tiltræder posten som overpræsident for Slesvig-Holsten og er dermed provinsens højeste statslige embedsmand.

1. maj Den første danskuddannede lærer bliver ansat ved den danske kommuneskole i Flensborg.

13. maj »Den slesvigske Forening – Fællesforening« skifter

4. juli navn til »Den slesvigske Forenings Fællesråd«.
Departementschef i det tyske indenrigsministerium Dr. Pfundtner understreger stærkt, at »kun rigstyskere kan udgøre den ny stats rigsfolk«. Til statsborgerretten bør der føjes en særlig *rigsborgerret*, som ikke uden videre skal udspringes ved fødslen, men som først skal erhverves ved særlige fortjenester. Kun rigsborgere skal have lov til at arbejde med i staten (dvs. have politiske rettigheder).
»Flensborg Avis« protesterer imod den varslede nyordning.
8. aug. Flensborg: På et byrådsmøde fremsættes et magistratsforslag om nedsættelse af antallet af borgerrepræsentanter fra 45 til 30. Forslaget vedtages uden drøftelse.
Ved udelukkelse af de socialistiske og kommunistiske medlemmer og ved udtrædelse af tre magistratsmedlemmer fra »den nationale Flensborg-blok« er antallet af borgerrepræsentanter allerede svundet ind fra 45 til 31. Der er kun 27 nationalsocialister og 4 danskere tilbage. Mod de danske stemmer berøver man mindretallet sit fjerde medlem, August Petersen, som indvalgte den 17. nov. 29 og genvalgte 12. marts 33.
26. nov. Den første danske gudstjeneste i Adelby (ø.f.Flbg) kirke afholdes.
27. nov. »Dansk Spejderkorps Flensborg« blev ikke forbudt i begyndelsen af året 1933, således som de tyske spejderorganisationer. Den 27. nov. 33 ændrer spejderkorpsset navnet til *Dansk Spejderkorps Sydslesvig*.
7. dec. Lederne af »De sydslesvigske Ungdomsforeninger«, »KFUM« og »KFUK« samt spejderkorpsset etablerer samarbejdsorganisationen »Danske Unges Fællesfront« for at aktivere det nationale sammenhold.
18. dec. Dr. jur. Wilhelm Sievers indsættes som Flensborgs overborgmester.
- 1934**
7. marts Mindretallet opnår en aftale med WHW (Winterhilfswerk des deutschen Volkes), som sorterer under NSV (Nationalsozialistische Volkswohlfahrt). Aftalen går ud på, at gaver til mindretallet nordfra skal overlades til NSV, medlemmer af mindretallet vil i fremtiden blive behandlet på lige fod med alle andre tyske statsborgere ved uddelingerne. Menighedsplejen skal

- fremover kun varetage en række særopgaver, således børnebespisningen, den danske sygepleje osv. Aftalen fornyes 1. okt. 34 og samtidig udvides den til at gælde også for Flensborg landkreds. I nov. 34 bliver en lignende aftale indgået for Slesvig kreds' vedkommende. Aftalen fornyes endnu engang i sept. 35.
9. sept. Forsamlingshuset *Kirkevang* i Ladelund indvies.
28. okt. Kirkesalen i Lyksborg bliver indviet.
- 1935**
4. jan. Den danske kommuneskole i Flensborg: Skoleleder Burgwald og tre tysksindede lærere forlader skolen. Til ny skoleleder udnævnes lærer ved Duborg-skolen H. Fischer, til lærere Carl Petersen, F. Dinsen Hansen og Herm. Tychsen.
- jan. Der oprettes en drenge- og en pigespejdertrop i Slesvig by.
16. marts Almindelig værnepligt genindføres i Tyskland, den gælder også for mindretallets medlemmer.
26. juni Den hidtil frivillige arbejdstjeneste (RAD) forvandles ved lov til en pligtjeneste (6 måneder for begge køn). Arbejdstjenestens opgave er at opdrage den tyske ungdom til folkefællesskab i nazistisk ånd. I loven om RAD findes der ikke nogen undtagelsesbestemmelser for mindretalsmedlemmer – og mindretallet er nødt til at underkaste sig kravene om RAD- og militærtjeneste for at bevise, at dets medlemmer er loyale statsborgere.
15. sept. En ny »*Reichsbürgergesetz*« udstedes. Loven skelner mellem tyske undersåtter (Staatsangehörige) og tyske rigsborgere (Reichsbürger). En undersåt har ingen politiske rettigheder. Rigsborgerskabet er et privilegium, som kan erhverves af statsborgere af tysk eller »artsbeslægtet« afstamning, som gennem deres adfærd har bevist, at de er egnede til og villige til trofast at tjene det tyske folk og det tyske rige.
- De nationale mindretals stilling betragtes endnu som uafklaret. Dette får konkret betydning i sammenhæng med den tvungne arbejdstjeneste og militærtjenesten. Først den 16. nov. 35 offentliggøres en uofficiel kommentar til den ny rigsborgerret. Heri hedder det bl.a.: Meningen med rigsborgerretten er at udskille dels jøder og dels folk, der er illoyale over for det nye Tyskland. Et medlem af de nationale mindretal anses for

- egnet til at erhverve rigsborgerskabet, »når han uden at prisgive sit tilhørsforhold til folkegruppen, i *tro-skab mod riget* fyldestgør sine statsborgerlige pligter, såsom værnetjenesten osv.«.
20. okt. »*Uffe-Skolen*« i Tønning indvies. Den 21. okt. starter undervisningen med 32 elever – og en børnehave med 18 børn. Lidt senere oprettes en spejder-trop.
24. nov. Kirkesalen i den danske privatskole i Tønning indvies.
- 1936**
1. febr. Dr. jur. W. Sievers bliver afskediget som overborgmester for Flensborg.
7. marts Adolf Hitler erklærer i sin tale på »Rigsdagen«, at Tyskland ikke stiller flere »territoriale krav i Europa«.
15. apr. Dr. jur. Dr. rer.pol. Ernst Kracht tiltræder sin stilling som Flensborgs overborgmester. Den 14. maj indsættes han.
Dette borgmesterskift medfører en ændring til det værre for det danske mindretals stilling.
18. aug. Undervisningen i den danske kommuneskole i Duborggade i Flensborg begynder med 422 elever.
11. okt. Den store tilbygning til *Ansgar-skolen* i Slesvig by indvies. Den oprindelige skolebygning, der opførtes i 1931, bruges nu i hovedsagen som børnehave og bolig for skolelederen og børnehavelæreren. 92 børn besøger skolen.
1. dec. Ved lov fastslås, at *Hitler Jugend* er den eneste af staten tolererede ungdomsbevægelse, samt at alle drenge og piger mellem 10 og 18 år med tysk statsborgerskab har pligt til at være medlem.
Den 8. marts 37 udsendes en pressemeddelelse til den danske presse (!), hvori der meddeles, at HJ-loven af ideologiske grunde ikke skal anvendes på de nationale mindretal.
Først den 25. marts 39 udstedes en forordning, der fritager det danske mindretals børn for at blive medlem af »HJ«. Fritagelsen skal ske efter ansøgning, men *de tyske myndigheder anerkender det subjektive nationale kriterium »Volkstumsbekenntnis«*. Hermed er særlige mindretalsrettigheder for første gang siden 1933 blevet optaget direkte i en tysk lovtæst.
Den danske privatskole i Ladelund åbnes.
- 1937**
6. febr. Pastor C.W. Noack, Flensborg danske menigheds

- præst, udnævnes til biskop i Haderslev bispedømme. Den 18. april tager han afsked med sit arbejde i Sydslesvig ved gudstjenester i Flensborg, Jaruplund og Slesvig.
19. aug. Rigspropagandaministeriet forbyder *Der Schleswiger*, dermed får nazisterne endeligt ram på den tysksprogede danske presse i Sydslesvig. Som begrundelse for forbudet mod »Flensborg Avis«s tysksprogede tillæg anføres, at Ernst Christiansen i »Der Schleswiger« gentagne gange skal have rettet angreb mod tyske myndigheder og partiinstanser. »Der Schleswiger« har dermed overskredet rammerne for et mindretalsblads aktivitet, ligesom *det er i modstrid med mindretalsbegrebet at henvende sig til mindretallet på herbergstatens sprog.*
2. sept. Pastor *H.F. Petersen*, der siden 1933 var præst for de sydslesvigske landdistrikter, vælges til dansk førstepræst i Flensborg. Han ansættes den 12. sept. 37.
20. okt. *Flensborg Husmoderforening* bliver stiftet. Foreningen begynder med 75 medlemmer.
- 1938**
27. febr. Det nye danske menighedshus i Engelsby (ø.f. Flbg) indvies.
3. apr. Pastor Waage Beck indsættes som præst for de sydslesvigske landdistrikter.
- juni Den slesvigske Forening har 3.393 medlemmer, deraf de 2.850 i Flensborg.
28. aug. En ny skolebygning indvies i Ladelund.
26. sept. I »Sportspalast« i Berlin. A. Hitler afgiver følgende erklæring: »Jeg har fremdeles forsikret ham (A. Neville Chamberlain, britisk premierminister) og gentager det her, at der – når dette spørgsmål (det »suder-tyske«) er løst – for Tyskland ikke mere findes noget territorielt spørgsmål i Europa.«
30. okt. Den danske privatskoles nye bygning i Tarup (ø.f. Flbg) indvies.
- 1939**
4. jan. De danske sammenslutninger, deriblandt Den slesvigske Forening med dens forskellige afdelinger, skoleforeningen og ungdomsforeningerne, endvidere den danske byrådsgruppe i Flensborg og pressen, har hidtil haft føling med hinanden igennem et tilsynsråd for Generalsekretariatet, som har bestået i en årrække

med ret begrænset medlemstal og adkomst.

Der dannes *Den slesvigske Forenings Folkeråd*. Den slesvigske Forenings Flensborg afdeling vælger 5 medlemmer, afdelingen for landdistrikterne 2, de sydligste afdelinger tilsammen 2, de to danske skoleforeninger 2, den danske menighed, dens ungdomsarbejde og menighedshjælpen 2, de danske ungdomsforeninger 2, byrådsgruppen, en faglig kreds og den danske presse hver 1 repræsentant.

Rådet vælger af sin midte et forretnings- eller aktionsudvalg på 5 medlemmer, der i fælles spørgsmål kan optræde på den sydslesvigske danskheds vegne.

»Folkerådet«s mest presserende opgave er forberedelsen af mindretallets mobilisering op til folketællingen den 17.5.39. Folkerådet mødes for første gang den 4. jan. 39.

17. maj *Folketællingen* finder sted. På grund af krigsudbruddet bliver en del af det indsamlede materiale ikke bearbejdet, deriblandt tallene vedr. modersmål og nationalt tilhørsforhold. Folketællingsresultatet kommer dermed ikke til at spille den negative rolle for det danske mindretal, som dets ledelse har frygtet.
31. maj *Ikke-angrebspagten mellem Tyskland og Danmark* bliver undertegnet. 24. juni: Ratifikationerne af Ikke-angrebspagten udveksles i Berlin, og pagten træder dermed i kraft. I pagtens artikel I hedder det: Kongeriget Danmark og Det tyske Rige vil i intet tilfælde skride til krig eller nogen art af magtanvendelse mod hinanden.. .
1. sept. Kl. 4.45. *Tyskland overfalder Polen*. England og Frankrig kræver, at de tyske tropper omgående bliver trukket tilbage.
3. sept. Tyskland afviser at opfylde Englands og Frankrigs krav. Begge stater erklærer Tyskland krig. Den anden verdenskrig er begyndt.
9. sept. De danske skoler i Flensborg genoptager efter lukning ved krigens begyndelse igen deres arbejde. Skolerne i landdistrikterne begynder igen den 11. sept.
6. okt. I den tyske rigsdag erklærer A. Hitler, at Tyskland ikke rejser revisionskrav over for Danmark, med hvilket land det lever i uforanderligt loyalt og venskabeligt samarbejde.

- 1940**
- januar A. Hitler træffer afgørelsen om at besætte Danmark.
9. apr. *Tyske tropper besætter det neutrale Danmark* og Norge.
6. maj 2. maj 1940 myrdes den flensborgske spejderfører og journalist Viggo Lausten af »Gestapo«. Ernst Christiansen skriver en nekrolog, som offentliggøres i »Flensborg Avis« den 6. maj – og han får »et totalt skriveforbud«.
- 1.-15. juni »Flensborg Avis« forbydes.
8. juli Ernst Christiansen tvinges bort fra »Flensborg Avis«. (Han dør 26. febr. 1941). L.P. Christensen efterfølger ham som redaktør (til 5. maj 1960).
- 1941**
1. apr. Skoledirektør dr. phil Andreas Hanssen dør 17. nov. 1940, han efterfølges den 1.4.41 af Bernhard Hansen.
- 1943**
19. maj Et amerikansk flyverangreb på Flensborg kræver 89 ofre, blandt dem 15 danske børnehavebørn.
- 1944**
9. sept. »Den slesvigske Forenings Folkeråd (4.1.39) går tilbage til navnet *Den slesvigske Forenings Fællesråd*.
- 1945**
5. maj *Tyskland kapitulerer. Henved 380 dansksindede syd-slesvigere faldt i krigen 1939-45.* Det var prisen for loyalt at have opfyldt pligten over for herbergsstaten og for at bevare retten til hjemstavnen. Mindretallets loyalitet kostede dyrt; der faldt de unge, der skulle fortsætte forældrenes gerning.
- Den slesvigske Forening* har 2.728 medlemmer, heraf langt de fleste, nemlig 1.990, i Flensborg. Ellers er der kun i Slesvig og i Tønning ved Ejderens munding mere kompakte mindretalscentre.
- I 9 danske skoler undervises 437 elever, heraf de 333 i Flensborg. Elevtallet var dalet med 50% siden 1940. I børnehaverne tæller man 76 børn.
- Ved Dansk Skoleforeningens årsmøde i Flbg den 5.5. meddeles det forsamlingen, at 2.350 elever venter på at komme i dansk skole. Omtrent 1.700 er optaget i Duborg-skolen og kommuneskolen.
- Det tyske sammenbrud og den dermed sammenhængende flygtningetilstrømning fremkalder kaotiske tilstande. De første titusinder flygtninge ankom allerede

i 1944, men de fleste kommer i krigens allersidste fase. Efter de laveste skøn er der ved kapitulationen ca. 227.000 flygtninge i Sydslesvig, hvis førkrigsbefolkning androg 380.000 mennesker. Flygtningene udgør f.eks. i Egernefærde 54% af den samlede befolkning, i Rendsborg amt 48,8%, i Flensborg amt 47,5%, i Ejdersted amt 47,1%, i Slesvig amt 45,5%, i Sydtønder amt 41% og i Husum amt 40,4%.

Flensborg Avis må fortsætte med at udkomme, men bladet stilles under skarp forcensur: nationalpolitiske spørgsmål må ikke behandles, og militærregeringen må ikke kritiseres.

9. maj Statsminister Wilhelm Buhl fastslår i *befrielsesregeringens programerklæring*: »Regeringen, som står på den nationale selvbestemmelsesrets grund, er af den opfattelse, at Danmarks grænse ligger fast. De ved krigens slutning totalt ændrede forhold bevirker, at såvel spørgsmålet om det danske mindretals stilling syd for grænsen som spørgsmålet om det tyske mindretals stilling i Danmark må underkastes overvejelse.«

Denne erklæring bliver udgangspunktet for dansk efterkrigspolitikens behandling af det sydslesvigske spørgsmål.

19. juni En 14-mands gruppe, hvis medlemmer er spredt over Sydslesvig og udgøres af borgerlige, socialdemokrater og kommunister, sender en petition »til den danske regering og det danske folk«, hvori de »beder om at skabe en forbindelse mellem det samlede landområde indtil Slesvigs historiske grænse og det danske statsamfund. ... Vi håber, at den danske regering snarest vil foranledige, at vi inden for dette område bliver udskilt af det tyske rige og hurtigt stillet under dansk-allieret overhøjhed...«.

Tanken om Sydslesvigs nære tilknytning til Danmark præger ikke alene det danske mindretal, men i vid udstrækning også Sydslesvigs tyske flertal.

- efter
21. juni *En loyalitetsadresse fra Sydslesvig rettet til den danske regering og det danske folk* cirkulerer i Flensborg, hvor man henvender sig til ca. 13.000 mennesker, inden de britiske besættelsesmyndigheder i juli standser aktionen.

Adressen har samlet omtr. 10.000 underskrifter.

- Denne loyalitetsadresse er udarbejdet af et udvalg af hidtil tysksindede borgerlige og navnlig socialdemokratiske flensborgere. Underskriverne erklærer bl.a., at de vil være loyale borgere i den danske stat, og at de vil sætte alt ind på at opdrage deres børn i denne ånd. Det hedder ordret: »Dannelsen af et tysk mindretal frasiger vi os for vor person i al fremtid på grund af de derved opnåede dårlige erfaringer. En gentagelse af begivenhederne fra 1848 til 1945 vil strande på den sydslesvigske befolknings vilje, som er nået til den erkendelse, at den trods overvejende tysk sprog og opdragelse dog afstammingsmæssigt og historisk hører det danske folk til... Vi beder den danske regering om indlemmelse i den danske stat af det siden Arilds tid til Danmark hørende sydslesvigske landområde...«.
8. juli 34 tillidsmænd for det socialdemokratiske parti og de frie fagforeninger i Flensborg fra tiden før 1933 samles på Flensborghus og underskriver en erklæring, hvorefter de er rede til at støtte alle bestræbelser, der tager sigte på at flytte den i 1920 fastlagte grænse sydpå for at »tilslutte byen Flensborg og et landområde til Danmark og dermed til Skandinavien«. Arbejdernes motiv er deres skuffelse over udviklingen i Tyskland efter 1933, demokratiets fallit og nazismens onde år.
10. juli Flensborgs konstituerede overborgmester I.C. Møller opfordrer det danske udenrigsministerium til at søge dansksindede krigsfanger frigivet.
En forbindelsesofficer bliver udnævnt.
12. juli En deputation fra Sydslesvig (Grosserer Cornelius Hansen, handelskammerpræsident Ludwig Iversen, Thomas Andresen – alle Flensborg – samt Hermann Clausen, Slesvig) modtages af oberst Thomas fra militærregeringen. Sydslesvigerne kræver 1. administrativ adskillelse af Sydslesvig og Holsten, 2. Johs. Tiedje som regeringspræsident for Sydslesvig.
- juli »Den slesvigske Forenings Fællesråd« udvides. Formændene for alle danske foreninger i Sydslesvig får adgang til fællesrådets forhandlinger. Derved er antallet af fællesrådets medlemmer steget fra 18 til 50.
30. juli Repræsentanter for det borgerlige og det socialdemokratiske parti samt for en række erhvervsgrupper afleverer et memorandum til militærregeringen i Flens-

borg. Sydslesvigerne søger om, at Slesvig-Holsten inddeles i to »Regierungsbezirke« (forvaltningsområder) med hver sin regeringspræsident. Det fremhæves, at preussertiden var et fremmedherredømme over Slesvigs befolkning, men at slesvigerne aldrig er blevet preussere. Kun i sproglig henseende kan slesvigerne betegnes som tyske, danske eller frisere. »I kærlighed til den fælles jord og hjemstavn er de landsmænd, nemlig slesvigere«. Der kræves, at Sydslesvig bliver befriet for masseindvandring af flygtningene, der fremmedgør »vor rolige nordiske befolkning for hjemstavnsens jord«.

- juli-aug. Det slesvig-holstenske SPDs (det tyske socialdemokratis) provisoriske ledelse i Kiel vender sig imod den flensborgske grænserevisionisme.
5. aug. Den første danske gudstjeneste holdes i Sønder Brarups kirke (Angel). Henved 100 mennesker samles i det lille kirkerum.
8. aug. Et andragende om oprettelsen af en »Südschleswigsche Vereinigung« bliver indgivet. Foreningens mål er »igen at føre Sydslesvig – der før 1864 hørte til Danmark – ind i et snævert kulturelt-økonomisk og administrativt samarbejde med Danmark«. 22. aug.: Südschleswigsche Vereinigung rykker militærregeringen for svar på ansøgningen af 8.8. – Henvendelsen bliver aldrig besvaret.
- 17.-18. aug. Udenrigsminister Christmas Møller besøger Flensborg. De flensborgske socialdemokrater går ind for Sydslesvigs indlemmelse i Danmark.
1. sept. Sekretær i indenrigsministeriet Frants Thygesen bliver leder af Dansk Generalsekretariat i Flensborg. (til 1956).
7. sept. På et møde på rådhuset i Flensborg bliver overborgmester J.C. Møller, borgmester C.C. Christiansen og rådmand Fr. Drews indført i deres embeder. J.C. Møller ledede et »byråd« siden juni 45.
15. sept. Militærregeringen i den britiske zone meddeler, at det vil blive tilladt at oprette politiske partier. Det er dog en betingelse, at der kun etableres organisationer på kreds niveau (amtsniveau).
26. sept. *Dansk Sundhedstjeneste for Sydslesvig* oprettes og begynder sit arbejde den 28. sept.
29. sept. Smedemester Samuel Münchow afløser redaktør Ta-

ge Jessen som formand for Den slesvigske Forenings Flensborg afdeling.

1. okt. Dansk generalsekretariat i Flensborg udsender ensartede retningslinier for medlemsoptagelse i de slesvigske foreninger: De nye medlemmer skal enten være født i Sydslesvig eller være af dansk afstamning – dog kan ægtefæller medoptages efter nøje granskning, selv om de ikke opfylder denne betingelse. De må ikke have været medlemmer af nazipartiet og dets organisationer – og denne spærregel håndhæves så strengt, at en evt. ægtefælles medlemskab i partiet udelukker optagelse af begge ægtefæller. De nye medlemmer skal være dansksindede – og villige til at vise deres danske sindelag offentligt.

4. okt. Petition til feltmarskal Montgomery, der står i spidsen for det britiske hovedkvarter i Tyskland. – Petitionen er udarbejdet af redaktør Tage Jessen, kunsthandler Peter Hattesen og skattekonsulent Th. Andresen (senere CDU landsfinansminister) og fremsendes den 4.10.
 Petitionen indsendes på den indfødte sydslesvigske befolknings vegne. Den er underskrevet af en meget repræsentativ kreds, som omfatter forretningsudvalgene for det borgerlige og det socialdemokratiske parti i Flensborg og i Slesvig, samt en række erhvervsorganisationer og ansete enkeltpersoner, bl.a. fra det danske mindretal. Underskriverne giver utvivlsomt udtryk for ønsker hos den største del af den indfødte befolkning i Sydslesvig. Der andrages om:
  - a. en deling af den hidtidige provins Slesvig-Holsten i to særlige områder, hver styret af en egen regeringspræsident;
  - b. at en indfødt slesviger bliver udnævnt til regeringspræsident;
  - c. at også de øvrige administrative stillinger (amt-mænd, borgmestre osv.) besættes med indfødte slesvigere;
  - d. at Slesvig snarest muligt befries for flygtningene. Der kræves ikke nogen grænseflytning. – Andragendet bliver ikke besvaret.

11. okt. Den slesvigske Forening anmeldes som parti. 12. okt. modtager man en skrivelse fra militærregeringen ang. anerkendelsen som pol. parti, spørgeskemaer og lign.

18. okt. Det danske mindretal i Sydtønder amt får tilladelse til at blive repræsenteret af sit eget politiske parti. Tilladelsen suspenderes igen den 31. okt. 45.
31. okt. Den slesvigske Forenings lokalafdelinger vælger en fælles styrelse med smedemester Samuel Münchow som formand og rektor Svend Johannsen, Slesvig, som næstformand. Foreningerne vil søge anerkendelse som politisk parti, da man herigennem opnår større adgang til friere mødevirksomhed og til at opstille kandidater ved det kommende kommunalvalg. Anerkendelsen skal søges hos de britiske militærmyndigheder for hvert amt for sig, og som følge heraf udbygges foreningen med afdelinger i alle amter. Slesvigsk Forening for Flensborg har fået sit indsendte program tilbage, da de britiske myndigheder ønskede det nærmere uddybet. Men man går dog ud fra, at der ikke vil opstå større vanskeligheder ved at opnå denne anerkendelse.
1. nov. Den slesvigske Forening i Flensborg og i Flensborg amt får afslag på ansøgningen om anerkendelse som politisk parti. Der standses for tilgang til Den slesvigske Forening. (til 1.2.46).
15. nov. Møde i Kiel mellem repræsentanter for de britiske besættelsesmyndigheder, Foreign Office, det danske mindretal og den danske regering. Englænderne erklærer, at da det officielle Danmark gennem regeringserklæringen om »grænsen ligger fast« har givet til kende, at man ikke interesserer sig for Sydslesvig, kan de danske sydslesvigere ikke forvente særlig hensyntagen fra engelsk side. »De danske i Sydslesvig kan jo udvandre til Danmark«.
20. nov. Der er 1.405 elever i de danske skoler og 213 børn i de 5 børnehaver.
25. nov. Efter 80 års forløb holdes der igen dansk gudstjeneste i Aventofts sognekirke.
2. dec. Den nye danske præst ved Gottorp slotskirke bliver indsat. Dermed knytter man igen forbindelse til kirkelige danske traditioner, som brat blev afbrudt i 1864.
13. dec. Den dansksindede socialdemokrat Hermann Clausen indsættes som borgmester i Slesvig by.
15. dec. Den danske regering sender et memorandum til Lon-

- don angående en administrativ adskillelse af Sydslesvig og Holsten.
31. dec. Den slesvigske Forening får meddelelse om, at den foreløbig ikke må arbejde politisk, da den på sit program har kravet om grænseflytning, som ifølge Potsdam-overenskomsten af 2. aug. 45 ikke må diskuteres.
- 1946** *De slesvigske Foreninger har tilsammen 11.801 medlemmer.* (1.4. 27.581, 1.7. 46.318, 1.1.47 66.317).
1. jan. For første gang dansk gudstjeneste i Husum.
4. jan. Militærregeringen godkender »SPD-Ortsverein Flensburg Stadt«. Denne socialdemokratiske lokalforenings ledelse går samlet ind for en grænserevision.
10. jan. Den britiske militærregering giver tilladelse til at oprette 18 nye danske skoler i Flensburg og Sydtønder amter.
1. febr. Spærringen for tilgangen til de danske foreninger ophæves. Tilstrømningen af nye medlemmer antager så stort et omfang, at den truer med at sprænge de hidtidige organisationsrammer.
6. febr. Militærregeringen i Kiel svarer på den dansk-slesvigske henvendelse om anerkendelse som politisk parti med et i 16 punkter udarbejdet forslag til en hovedorganisation. I denne skrivelse understreges, at politik ikke vil blive tilladt for Den slesvigske Forening, og at foreningens medlemmer skal begrænses til dem, der tidl. var knyttet til det danske mindretal. Foreningen skal kaldes »Sydslesvigsk Forening«, dens formål er at samle personer af dansk oprindelse i området nord for Ejderen, og at styrke dansk åndsliv og dansk oplysning ved at opretholde kulturel forbindelse med Danmark.
26. febr. I Kiel åbnes en provinsiallanddag. Dens medlemmer er udnævnt af militærregeringen – og den har gjort sig de største anstrengelser for at gøre forsamlingen så repræsentativ som muligt ved at samle repræsentanter for alle partier, for fagforeningerne, industrien, landbruget, kirken osv. Der findes ikke nogen repræsentation for det danske mindretal.
1. marts De slesvigske Foreninger i Slesvig, Egerfnørde og Rendsborg amter har oprettet et fælles sekretariat i Slesvig med Hans Ronald Jørgensen som leder. Pastor H.F. Petersen bliver førstepræst for Sydslesvig.
12. marts *Dansk Skoleforening, skolekreds Sydangel* oprettes.

15. marts Man er nu nået op på ansøgninger om ialt 76 nye danske skoler med over 5.000 børn.
Der er blevet dannet et arbejdsudvalg på 8 medlemmer, der skal forberede etableringen af »Sydslesvigsk Forening«.
Udvalget består af formændene for de danske amtsorganisationer: Smedemester S. Münchow (Flensborg by), gårdejer Chr. Mahler, Havrup (Flensborg amt), Nissen, Ladelund (Sydtønder amt), skolebestyrer Svend Johannsen, Slesvig (Gottorp amt), kreaturhandler L. Jacobs, Husum (Husum amt), grosserer Cornelius Hansen, Flbg (formand for den danske skoleforening), redaktørerne L.P. Christensen og Jacob Kronika (Flbg) (den danske presse).
16. maj Det danskorienterede socialdemokrati i Flensborg vedtager, at det vil forhandle med Den slesvigske Forening om samarbejde ved de forestående valg.
26. maj De af kontrolkommissionen i Berlin godkendte statutter for Sydslesvigsk Forening oversendes. SSF protesterer mod disse statutter og foreslår ændringer (28. juli). Endelige statutter 9.9.46.
Foreningen får kun ret til at varetage *kulturelle* opgaver. Der fastsættes, at der efter 1. april 46 ikke må finde nogen forøgelse sted af de danske foreningers antal eller aktiviteter uden særlig tilladelse fra de britiske myndigheder. Som medlemmer af Sydslesvigsk Forening kan kun optages personer, der inden 1. jan. 1946 har haft tilknytning til det danske arbejde, idet de enten selv eller deres forældre har været medlemmer af en dansk organisation. Desuden skal alle bestyrelsesmedlemmer og alt sekretariatspersonale vælges blandt foreningens egne medlemmer, dvs. danske statsborgere udelukkes.
11. juni *Dansk handels- og kontormedhjælperforening* stiftes i Flensborg med over 300 medlemmer.
15. juni Chefredaktør Dr. Hanno Schmidt (Flensburger Tageblatt) offentliggør sin første leder »Das deutsche Schleswig-Holstein«. Han starter en lang række tysk-nationale, antidanske artikler. »Flensborg Avis« er på grund af den britiske censur afskåret fra at tage til genmæle.
16. juni Den første danske gudstjeneste i den gamle St. Nikolai kirke i Egernførde, hvor der er samlet over 200

- mennesker.
19. juni SPD afholder et møde i Flensborg. Partiledelsen afviser i en resolution enhver form for separatisme i Slesvig og udtaler sig meget stærkt imod de »uægte tilhængere af det danske mindretal« og for et udelt Slesvig-Holsten, et »Enheds-Tyskland« samt for et forenet Europa.
Repræsentanterne fra Flensborg by og amt samt Slesvig by og amt stemmer imod resolutionen.
20. juni De britiske militærmyndigheder forbyder »Flensborg Avis« at bringe annoncer med tysk tekst.
23. juni De danske årsmøder finder sted i Flensborg, Slesvig og Husum med en samlet deltagelse på 60.-70.000 mennesker. Dannebrog må ikke hejses på årsmødepladserne.
4. juli Det socialdemokratiske partis Slesvig-gruppe afviser erklæringen af 19. juni. Slesvig-gruppen anerkender, at enhver, der er født i Sydslesvig, har ret til at bekende sig til tysk eller dansk kultur. Og gruppen anerkender den fuldstændige ligeberettigelse for begge nationer til kulturelt arbejde, og den afviser en ændring af den bestående grænse ved magtanvendelse – og den ønsker heller ikke afstemning under de nuværende forhold.
5. juli Socialdemokratiet i Flensborg protesterer mod resolutionen af 19. juni 46. Den socialdemokratiske kredsorganisation i Flensborg vil overlade det til hver enkelt partimedlem frit at træffe sit nationalpolitiske valg. En endelig ordning af det sydslesvigske spørgsmål kan kun opnås ved en folkeafstemning på selvbestemmelses grund, hvorefter der også kan foretages en korrektur af den i »økonomisk henseende« forfejlede grænsedragning i 1920. »Det er uden betydning, om folkeafstemningen skal finde sted straks eller senere«.
7. juli Formanden for SPD, Dr. Kurt Schumacher, taler i Husum. Han erklærer, at han respekterer enhver dansker, men at han absolut ikke har respekt for »flæskedanskere« af tysk afstamning. »Dette Sydslesvig er et stykke tysk land, det ved vi alle – og også det sydlige Slesvig skal være med i det nye Tyskland.« Fordi de flensborgske socialdemokrater lod spørgsmålet om samhørighed med Tyskland åbent – og dermed bekendte sig til den anden side, »opløser« han det flens-

- borgske SPD.
13. juli Ledelsen for den socialdemokratiske forening i Flensborg (der var blevet godkendt af militærregeringen den 4. jan. 46) udsender en erklæring, i hvilken den gør opmærksom på, at Dr. Schumacher kunne ekskludere, men ikke opløse foreningen. »Kredsforeningen kan selv opløse sig eller den kan blive opløst ved et dekret fra militærregeringen. Kredsforeningen tænker ikke på at opløse sig selv. Vi betvivler ligeledes, at militærregeringen skulle være indstillet på at opløse kredsforeningen. Kredsforeningen er anerkendt af militærregeringen som »Socialdemokratische Partei, Kreisverein Flensburg Stadt« uden nogen forpligtelse til at tilslutte sig hovedorganisationen. Derfor er der intet formelt at indvende imod kredsforeningens fortsatte beståen«.
- SPD-lokalforeningen tager konsekvensen af eksklusionen og ændrer sit navn til »Sozialdemokratische Partei Flensburg« (SPF).
27. juli Dansk Sundhedstjeneste begynder sit arbejde i Husum.
30. juli Formanden for provinslanddagen oplyser, at den britiske militærregering »om kort tid« vil acceptere, at »provinsen Slesvig-Holsten« vil skifte navn til »landet Slesvig-Holsten«.
- aug. Et engelsk løfte om, at »Flensborg Avis« fritages for censur og forbud mod at skrive om politiske – herunder nationalpolitiske – spørgsmål, bliver ikke opfyldt. (Først 2. nov. 46 får bladet friere hænder ved behandlingen af grænsespørgsmålet).
17. aug. Skolestatus: Der findes 42 danske skoler i Sydslesvig med 7.468 børn. Dertil kommer 9 skoler med 234 børn, der er godkendt af de engelske myndigheder, men endnu ikke har kunnet åbnes, og ansøgninger om 94 skoler med 3.559 børn. Der er altså i alt anmeldt 11.261 børn fordelt på 145 skoler.
23. aug. *Landet Slesvig-Holsten* oprettes. (se 17. nov. 46).
5. sept. Englænderne krævede en ændring af det danske mindretals organisationsform. Efter mange forhandlinger bliver Den slesvigske Forening omdannet til *Sydslesvigske Forening (SSF)*.
9. sept. Briterne tilstiller det danske udenrigsministerium en note, hvori der med hensyn til en løsning af Sydsles-

vigspørgsmålet fremlægges følgende forslag: »enten en befolkningsudveksling eller en folkeafstemning efterfulgt af en grænseregulering eller simpelthen en grænseregulering uden folkeafstemning«. Det er afgørende, at det forslag, som den danske regering ønsker at gøre brug af, »gennemføres omgående eller i den nærmeste fremtid«.

Statut for Sydslesvigsk Forening. Statutten er fastsat af kontrolkommissionen og overgivet til SSF ved et brev af 9.9. 46 fra militærregeringens hovedkvarter i Kiel.

1. Foreningen skal alene hedde Sydslesvigsk Forening.
2. Foreningens hovedsæde skal være Flensborg. Den kan indrette et filialkontor ... til at tage sig af foreningens forretninger i hvert af de følgende 6 områder: Flensborg by, Sydtønder amt, Husum amt, Ejdersted amt, Egernførde amt, Slesvig amt og den del af Rendsborg amt, der ligger nord for Ejderens gamle leje.
3. Sydslesvigsk Forenings formål er for dens medlemmer, der bor i de områder, der opregnes i § 2, at fremme deres kulturelle interesse til fælles bedste, for at styrke dansk åndsliv og oplysning iblandt dem og opretholde en levende forbindelse med Danmark. Der må ikke drives politik...
6. Den øverste myndighed for foreningen er hovedstyrelsen. Hovedstyrelsen består af 3 repræsentanter for Flensborg by, 2 for hvert af amterne Flensborg, Sydtønder, Husum og Egernførde, 1 for Ejdersted og 4 for Slesvig amt, herunder 1 for den del af Rendsborg amt, der ligger nord for Ejderens gamle leje, samt yderligere 4 medlemmer, der skal repræsentere de danske skoler, den danske kirke, den danske presse og de danske ungdomsorganisationer...
10. sept. Provinceslanddagen i Kiel afviser de dansksindede repræsentanters forslag om særskilt forvaltning af Sydslesvig.
11. sept. I henhold til militærregeringens lov nr. 46, der anordner de preussiske provinders opløsning, omdannes provinsen Slesvig-Holsten til »Landet Slesvig-Holsten«, som får overdraget den lovgivende og udøvende magt i landet. Det hidtidige overpræsidium i Kiel kaldes nu »Landesministerium«.

16. sept. SSF accepterer de retningslinier, som angives i den britiske note af 9.9.46 og søger om indregistrering af foreningen.
25. sept. SSF indføres i foreningsregistret, efter at foreningens forretningsudvalg den 10. sept. godkendte statutterne. Sydslesvigsk Forening er nu det store centralorgan for al organiseret danskhed i Sydslesvig, men dens hand-
lefrihed er begrænset: SSF har ikke fået politisk kompetence
Danskisindede sydslesvigere henvender sig til Danmarks konge og den danske regering. De fremfører, at dansk liv i Sydslesvig kun vil kunne bevares og udvikles, dersom Sydslesvig får adgang til, på selvbestemmelsens grund, i fuld frihed, ved en folkeafstemning, at træffe afgørelsen om Sydslesvigs tilknytning til Danmark.
De danske sydslesvigere tænker sig det britiske forslag af 9.9.46 om en folkeafstemning, fulgt af en grænse-
regulering, gennemført ... »Danmarks svar på den britiske Sydslesvig-note bliver Danmarks dom over Sydslesvig – en dom enten til frelse eller fortabelse for den sydslesvigske danskhed«.
1. okt. Sydslesvigsk Forening har 56.318 medlemmer (Flensborg by: 26.338, Flensborg amt: 4.853, Sydtønder amt: 7.242, Gottorp amt: 10.408, Husum amt: 3.399, Ejdersted amt: 2.650, Rendsborg amt: 2.600, Egernførde amt: 2.590). Den frisisk-slesvigske Forening tæller 4.240 medlemmer.
15. sept. og 13. okt. *Kommunal- og kredsagsvalg.* Ved kredsagsvalgene får SPD 41 %, CDU 37,3 %, FDP 6,1 % og KPD 5,1 % af stemmerne i Slesvig-Holsten, SSF og SPF opstiller uafhængige kandidater, fordi begge partier ikke har fået tilkendt politiske rettigheder. De danskisindede kandidater opnår omtr. 80.000 stemmer, som udgør 34,1 % af stemmerne i Sydslesvig. Men ca. 85 % af de indfødte flensborgere stemmer dansk.
Der er omtr. 239.000 flygtninge i Sydslesvig.
15. okt. Efter ordre fra militærregering standser SSF sin virksomhed i Holtenaa, Priis og Frederiksort.
18. okt. *Oktobernoten,* tilstillet den britiske gesandt i København den 19. okt.
Den danske regering afviser enhver øjeblikkelig grænse-
seregulering. Noten sammenfatter de fundamentale

danske mål: sikringen af mindretalsrettighederne, flygtningenes fjernelse og den administrative adskillelse mellem Sydslesvig og Holsten:

Den danske regering og rigsdag står på den nationale selvbestemmelsesrets grund også med hensyn til Sydslesvig.

Den danske regering betragter den danske befolkningsdels politiske og kulturelle rettigheder som menneskerettigheder, der ikke kan afvises af noget demokratisk styre.

Den danske regering ønsker, at den danske befolkningsdels rettigheder sikres ved den fremtidige ordning af Tysklands forhold. Der formuleres desuden Danmarks principielle holdning i Sydslesvigsspørgsmålet:

»Stillingen er imidlertid endnu ikke afklaret, og om det sindelagsskifte, der har fundet sted hos mange sydslesvigere, er af varig karakter, kan kun tiden vise. Under disse omstændigheder agter den danske regering ikke at stille forslag om nogen ændring i Sydslesvigs statslige tilhørsforhold. Det må bero på den sydslesvigske befolkning selv, hvorvidt den ønsker at rejse spørgsmål om adgang til at udøve sin naturlige selvbestemmelsesret.«

– Noten bliver ikke besvaret –

- 1. okt. Dansk Sundhedstjeneste begynder sit arbejde i Slesvig by.
- 2. nov. »Flensborg Avis« bliver »organ for Sydslesvigsk Forening«.
- 8. nov. Efter valgene den 15. sept. og 13. oktober opløses den provisoriske landdag i Kiel, og der udpeges en ny landdag på 60 medlemmer, som sættes sammen efter det stemmetal, partierne har opnået ved valgene. SPD får 25 mandater, CDU 23, FDP 4, kommunisterne 3, et konservativt parti 1 og SSF 4. Militærregeringen udvider den nye SPD-CDU-regerings kompetence betydeligt.
- 12. nov. SSF udpeger Samuel Münchow, Flbg, borgmestergrev Eduard V. Reventlow-Criminil, Lyksborg, borgmester Hermann Clausen, Slesvig, og gårdejer Johannes Oldsen, Lindholm, til at repræsentere foreningen i de kommende slesvig-holstenske landdag.
- 15. nov. SSF holder stiftende møde. Dens formand bliver gro

- serer Cornelius Hansen, næstformænd: Samuel Münchow, Svend Johannsen og Jacob Kronika.
23. nov. Danskorienterede socialdemokrater i Slesvig amt, der sammen med partifæller fra andre amter påtænker oprettelsen af et dansksindet socialdemokratisk parti for Sydslesvig, ansøger den britiske militærregering om anerkendelse som parti.
27. nov. SSF kræver i en henvendelse til den allierede kontrolkommission i Berlin politisk ligeberettigelse med de tyske partier og opstiller sit program: 1. styrkelse af dansk liv i Sydslesvig og en levende forbindelse med Danmark, 2. Sydslesvigs frigørelse fra holstensk, preussisk og tysk overhøjhed og den nærmest mulige forbindelse med Danmark og Norden, 3. flygtningenes flytning fra Sydslesvig. Henvendelsen forbliver ubesvaret.
- 1947**
1. jan. Civiladministrationen af Slesvig-Holsten overgår til landsregeringen. Forhandlinger angående skolespørgsmål skal herefter foregå med de tyske myndigheder i Slesvig-Holsten. Kun klager behandles fremover af militærregeringen.
Sydslesvigsk Forening har 61.894 medlemmer (Flensborg by: 27.157, Flensborg amt: 5.503, Sydtønder amt 3.117, Husum amt: 4.846, Ejdersted amt: 2.698, Slesvig amt: 11.679, Egernførde amt: 3.171, Rendsborg Nørreamt: 2.965, Holtanaa, Priis og Frederiksort: 758). Den frisisk-slesvigske Forening tæller 4.423 medlemmer.
15. jan. Militærregeringen meddeler det danskorienterede socialdemokratiske parti i Husum, at det ikke vil få anerkendelse som parti.
23. jan. Militærregeringen i Kiel forbyder oprettelsen af dansksindede socialdemokratiske partier i Husum, Ejdersted og Flensborg amter.
25. febr. Den allierede kontrolkommission for Tyskland bekræfter formelt, at Preussen er opløst.
1. marts Inden for SSF for Flensborg by er der dannet et kulturelt udvalg, der vil samle alle inden for SSF, både professionelle og amatører, der mener at kunne bidrage til god og lødig underholdning ved danske møder.
- Grænseforeningen ændrer sine regler for gavepakker således, at alle, der har været medlem i SSF i mindst

- ét år, kan få hjælp.
7. marts SSF får lov til at optræde som politisk parti i april 47 »for den tid landdagsvalget varer og til dettes formål«. Men der er sat snævre grænser for de dansksindede kandidaters valgudtalelser: de må f.eks. nok tage afstand fra landsregeringens flygtningepolitik (en planlagt jordreform, ansættelse af påfaldende mange flygtninge i offentlig tjeneste), men ikke kræve en administrativ adskillelse af Slesvig og Holsten.
13. marts Ifølge »Kontrolkommissionen«s bestemmelse er SPF kun berettiget til at opstille kandidater ved de lokale valg. »Det må derfor ikke foreslå kandidater til det kommende landdagsvalg«.
14. marts Den slesvig-holstenske kultusminister udsteder en bekendtgørelse om, at så længe skolekommissionen arbejder med skolespørgsmålet, kan der ikke finde overflytning sted fra tysk til dansk skole.
28. marts Nyvalg til Sydslesvigsk Forenings hovedbestyrelse. Cornelius Hansen (formand) og Samuel Münchow samt Svend Johannsen (næstformænd) fortsætter. Repræsentanter for Flensborg by: Samuel Münchow, Lars Schubert og Axel Lieb.
Flensborg amt: Gdr. Chr. Mahler, N. Bøgh Andersen.
Sydtønder amt: Johs. Oldsen, Carl Nissen.
Husum amt: Kreaturhdl. Jacobs, Hans Pedersen.
Ejdersted: Wilh. Hönck.
Slesvig amt: Svend Johannsen, Hermann Clausen, gross. Gottschalck.
Egernførde amt: C.E. Petersen, Dr. Helmuth Vogt.
Rendsborg amt: Wilh. Petersen.
Dansk skoleforening: Skoledirektør Bernhard Hansen.
Dansk kirke: Pastor H.F. Petersen. Dansk presse: Redaktør L.P. Christensen. Ungdomsforeningerne: Vice-skoleinspektør Herm. Tychsen.
Lars Schubert tiltræder den 1. apr. sit hverv som amtssekretær for Sydslesvigsk Forening i Husum amt Valg af en ny repræsentant udsættes.
5. apr. I Egernførde danner en kreds på 20 personer en dans menighed.
13. apr. På de sydslesvigske ungdomsforeningers sendemand møde i Flensborg oplyses, at der før kapitulationen fandtes 13 foreninger med 945 medlemmer. Pr. apr 47 er tallene henholdsvis 42 og 5.500. Der optages

- nye foreninger og sammenslutningens navn ændres til *Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger (SdU)*.
20. apr. *Landdagsvalg*. SSF opstiller kandidater i alle sydslesvigske valgkredse, tre af disse omfatter både slesvigske og holstenske kommuner. SSF opnår 98.962 stemmer (der svarer til 33,0 % af alle afgivne st.) i Sydslesvig, dertil kommer 421 stemmer syd for Ejderen (99.383 st. i alt). Af foreningens kandidater H. Olson og S. Münchow, begge Flensborg, valgt i direkte valg. Borgmester grev Reventlow-Criminil, Lyksborg, borgmester Hermann Clausen, Slesvig, amtsforstander Chr. Mahler, Havrup, og bankbestyrer B. Bahnsen, Lindholm, vælges på »landlisten« (tillægsmandater). Af disse 6 landdagsmænd har Olson særlig tilknytning til SPF, Bahnsen til foreningen af nationale frisere. Omtrent 57 % af den hjemmehørende befolkning har stemt dansk. De danske stemmer koncentrerer sig i byerne og ganske særlig i Flensborg.
2. maj En drøftelse mellem den danske og den tyske repræsentant i »skolekommissionen« fører ikke til enighed. De beder militærregeringen om at afgøre tvisten.
7. maj Landsregeringen i Kiel forbyder »skoleråden« (skoledirektøren) i Flensborg at omflytte godt 2.000 børn fra tysk til dansk skole.
8. maj Hermann Lüdemanns regeringserklæring. H. Lüdemann danner en rent socialdemokratisk regering. Det fremgår af hans regeringsprogramerklæring, at den hidtidige kurs mod den dansk-sydslesvigske bevægelse skal fortsættes. Regeringen vil forsvare tysk territorial suverænitet og vende sig imod »separatistiske bestræbelser i landets nordlige del«. Grænsen fra 1920 anerkendes som retfærdig og endelig. Regeringen vil anerkende den danske folkegruppes ret »til fri kulturel udvikling«, men »på den betingelse, at der indrømmes den tyske folkegruppe i Danmark de samme rettigheder«. Landsregeringen bestrider, »at de tysktalende og hidtil tysksindede separatister har ret til at vende deres folk ryggen i nødens time«.
8. maj 850 medlemmer af SSF i Slesvig bys 12. distrikt protesterer mod omskolingsforbudet af 7.5.47.
9. maj Forældre til 650 børn i Egerfnørde vedtager en resolution med krav om en dansk skole.
9. maj Fra officiel tysk side erklæres »Bekendtgørelsen af

- 31.12.1928« for ophævet. »Cirkulæret af 1928 blev udstedt under forhold, der er helt forskellige fra de nuværende. Det angik et lille, men ægte dansk mindretal, der ikke havde politiske aspirationer. Dette cirkulære er ikke mere retsgyldigt.«
10. maj SSF anmoder militærregeringen om tilladelse til at udsende en på tysk skrevet dansk avis. (Afslag 11.6.49).
11. maj 1.000 SSF-medlemmer i Tønning protesterer mod omskolingsforbudet. Der fremsættes desuden krav om en tyskskrevet dansk presse for de frisiske egne og om SSFs anerkendelse som politisk part.
15. maj Formændene for de 21 distrikter af SSF i Flensborg, der repræsenterer ca. 27.000 medlemmer, protesterer på det kraftigste over landsregeringens forbud mod at lade børn af dansksindede forældre omskoles.
15. maj *Sydslesvigsk Kirkedag* konstitueres i Slesvig by. Repræsentanter for 35 danske menigheder i Sydslesvig støtter forslaget om at skabe en fast ramme for de dansk-sydslesvigske menigheders arbejde.
- Himmelfartsdag
16. maj Flensborgs byråd protesterer mod det slesvig-holstenske omskolingsforbud. Protesten vedtages med 21 SSF- og SPF-stemmer mod 3 (SPD og KPD) stemmer, et medlem (FDP) undlader at stemme, CDU-repræsentanten er ikke til stede.
21. maj En dansk forældrekræds med 115 børn i Karby (Egernførde amt), der i over ét år har ventet på en dansk skole, erklærer *skolestrejke*.
1. juni Skolestrejke i Flensborg: ca. 1.900 elever bliver hjemme. I alt er omtr. 2.000 børn anmeldt til omflytning fra tysk til dansk skole. Strejken er altså næsten 100 % effektiv.
3. juni Militærregeringens »*Regulativ for Sydslesvigsk For- enings Skolevæsen*« foreligger.
Regulativet bestemmer bl.a.:
At oprettelse af nye skoler skal forelægges til afgørelse hos undervisningsministeren gennem den stedlige skoleråd. At børn fra hjem, hvor mindst én af forældrene er godkendt medlem af SSF, skal have adgang til SSFs skoler.
At landsregeringen kontrollerer lærere, læseplaner og skolebøger på samme måde, som den danske regering gør det i mindretalsskolerne i Nordslesvig.

At der ydes 60 % tilskud til lønningen af en fuldt beskæftiget lærer, når der er mindst 30 børn i klasserne, og 30 % når der er færre end 30 elever i klasserne. Der skal være mindst 10 i klassen for at opnå statstilskud.

Der gives ret til at oprette skoler, »hvis mål går ud over folkeskolens«.

»De nuværende kommuneskoler fortsætter indtil 1. april 1948. Hvis der ikke i mellemtiden træffes en gensidig overenskomst, skal Sydslesvigsk Forening efter den dato have lov til at videreføre disse skoler som private skoler.«

6. juni SSF og forældredreudvalget i Flensborg opfordrer forældrene til de ca. 2.000 børn at standse skolestrejken.
11. juni SSF fornyer sin ansøgning af 27.11.46 til Kontrolkommissionen om anerkendelse som politisk parti (Afslag 8.7.49).
Kontrolkommissionen nægter SSF tilladelse til at udgive en tyskskrevet avis.
1. juli SSF har 67.173 medlemmer (Flensborg by: 27.614, Flensborg amt: 6.341, Sydtønder amt: 3.468, Husum amt: 5.621, Ejdersted amt: 3.150, Slesvig amt: 12.979, Egernførde amt: 4.273, Rendsborg Nørreamt: 3.727). Foriining for nationale Frashe tæller 4.509 medlemmer. (Tilsammen 72.682 medl.).
8. juli SSF modtager svaret på sit andragende af 21.11.46 om varig politisk anerkendelse: der meddeles SSF, at »kontrolkommissionen« af hensyn til den økonomiske stilling i Sydslesvig for tiden ikke ser sig i stand til at give foreningen anerkendelse som politisk parti.
1. aug. *Forodning om det danske skolevæsen i Sydslesvig*
Skolekonflikten får en foreløbig afslutning, idet landsregeringens »skoleordning« er klar. Den 13. aug. offentliggøres den i pressen.
I alt væsentligt gengiver den bestemmelserne fra det britiske regulativ af 3.6.47. Det hedder bl.a.:
§ 1: »For folkeskolepligtige børn fra det danske mindretal står besøget af en privat folkeskole (SSF-Skole) med dansk undervisningssprog åben.«... Og i § 2: »Ved mindretal forstås i disse bestemmelser de mennesker, der som følge af art. 2 og 5 i Sydslesvigsk Forenings vedtægter af 15. nov. 1946 er retsmæssige medlemmer af denne sammenslutning. Det er tilstrækkeligt, hvis

den ene part af forældrene er retsmæssigt medlem af SSF« ... Børn af forældre, der er udelukket fra SSF på grund af medlemskab i NSDAP, kan ligeledes optages. »Børn, som før den 1.4.47 har besøgt en SSF-skole kan forblive der.«

Det er altså en forudsætning for at få sine børn i dansk skole, at man er medlem af SSF, forældrenes nazistiske synder nedarves dog ikke på børnene.

Desuden bestemmes det i skoleordningens »administrative bestemmelser«, at »adgangen til SSF-skolerne er underlagt undervisningsministeriets efterprøvelse«, og for hver elev skal der inden optagelse i en dansk skole besvares et ansøgningskema, som afleveres til de tyske skolemyndigheder.

28. aug. Magistraten i Egernførde stiller en bygning til rådighed for en fremtidig dansk kommuneskole.

26. sept. Inden for SdU dannes en Husum-Ejdersted hovedkreds.

3. okt. SPF afviser SPDs forsøg på at rejse stemning for en tilbagevenden til det tyske parti. På et medlemsmøde vedtages enstemmigt følgende resolution: »Det socialdemokratiske parti Flensborg fastholder uforandret sine krav til resolutionen af 5. juli 1946. Det drejer sig om: 1. anerkendelse af selvbestemmelsesretten for Sydslesvigs befolkning; 2. krav om en folkeafstemning; hvorvidt den sker straks eller efter en bestemt tids forløb er uden betydning«.

Landsregeringen afviser krav om en offentlig dansk skole i Egernførde.

1. nov. Forældre til næsten 1.000 børn i Egernførde (dvs. godt halvdelen af de indfødte børn) gentager kravet af 9.5.47 om oprettelsen af en dansk kommuneskole og understreger, at forældrene i en demokratisk stat selvfølgelig selv må bestemme, i hvilken slags skole deres børn skal gå. (Kiel giver påny afslag d. 14.11.47).

21. nov. Overalt i Flensborg dukker en plakat op, der brugtes under afstemningskampen i 1920. Den viser et dannebrogflag med teksten: »Wenn die Fahne ist weiss und rot, dann ist beendet die bittre Not.«

Den illegale presse begynder at udkomme regelmæssigt.

5. dec. En britisk note åbner mulighed for, at SSF kan lige-stilles med tyske partier. Men såfremt Sydslesvigs

- Forening anerkendes som politisk parti, må den påtage sig samme ansvar, forpligtelser og begrænsninger, som påhviler andre tyske politiske partier. Foreningen kunne f.eks. ikke opretholde sin nuværende nære forbindelse med personer og organisationer uden for Tysklands grænser, ligesom den ikke kunne fortsætte med at modtage særlig hjælp fra udenlandske kilder.
21. dec. Den første danske gudstjeneste i Husby siden 1864 afholdes, dog ikke i sognekirken, men på kroen.
- 1948**
1. jan. SSF har 68.705 medlemmer (Flensborg: 28.129, Flensborg amt: 6.938, Sydtønder amt: 3.781, Husum amt: 5.866, Ejdersted amt: 3.172, Slesvig amt: 13.117, Egerfnørde amt: 4.503, Rendsborg Nørreamt: 3.199). Den frisisk-slesvigske Forening tæller 4.725 medlemmer. Desuden findes der 561 medl. i Holtenå, Priis og Friedrichsort og 692 i Rendsborg by syd for Ejderen. (Tilsammen 74.683).
- januar Den illegale virksomhed i Sydslesvig tager et betydeligt opsving. I to illegale blade »(Südschleswigsche Landeszeitung« og »Die Freiheit«) anmelder et *sydslesvigske frihedsråd* sin eksistens. Den 24. januar afholder det britiske politi tre dansk-sindede sydslesvigere, der har startet det illegale blad »Holger Danske«. – Sagerne ender med en »alvorlig advarsel«.
- I danske skolekredse i Sydslesvig omgås man planer om at oprette et dansk gymnasium ved Duborg-skolen i Flensborg.
2. febr. En ansøgning om tilladelse til at oprette og drive en *folkehøjskole med dansk undervisningsprog* indsendes til det slesvig-holstenske undervisningsministerium i Kiel. (Godkendelse 8.3.48).
22. febr. SdU-møde i Flensborg. Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger tæller 59 foreninger med i alt 8.416 medlemmer.
13. marts Der indsendes en ansøgning om byggetilladelse til en dansk folkehøjskole ved Sankelmark Sø. – Byggetilladelsen udebliver imidlertid. I maj måned oplyser landråd Friedrich Lübke, Flensborg amt, at byggetilladelsen bliver afslået med den begrundelse, at en dansk højskole ved Sankelmark Sø ville krydse tyske planer om opførelsen af et stort tysk ungdomscenter og

- sportsanlæg samme sted.
19. marts »Sydslesvigsk Forenings Hovedstyrelse« træder sammen til konstituerende møde. Formand: grosserer Cornelius Hansen, Flbg; næstformænd: smedemester Samuel Münchow, Flbg., borgmester Hermann Clausen, Slesvig; forretningsudvalgets øvrige medlemmer: forhv. landråd Johs. Oldsen, Lindholm, rektor Svend Johannsen, Slesvig, redaktør L.P. Christensen, Flbg., skoleinspektør Hermann Tychsen, (formand for SdU). Flbg.
1. apr. Landsregeringen godkender 9 nye danske skoler pr. 1. apr., nemlig: Satrup, Bredsted, Garding, Velt, Strukstrup, Husum, Gelting, Karby og Rosenkrans. Husum og Egernførde amter får dermed deres første danske skoler.
Men der er stadig langt til de 127 skoler, som forældrekredse over hele Sydslesvig har ansøgt om.
»Sydslesvighjælpen« ophæves, man ønsker imidlertid en ny ordning for de syge og gamle.
25. apr. 14.102 elever besøger 60 danske skoler i Sydslesvig. Der tælles 397 børn i danske børnehaver.
27. maj Kontrolkommissionens hovedkvarter har i en skrivelse af 27. maj besvaret SSFs henvendelse af 19.1.48, hvori SSF anmodede om en nøjere fortolkning af den britiske regerings note af 5. december 1947. Kontrolkommissionens skrivelse bekræfter, at man fra britisk side kan tiltræde tanken om at opdele SSF i to selvstændige organisationer: en til varetagelse af de kulturelle opgaver og forbindelsen med Danmark og en anden til varetagelse af de politiske interesser.
Hvilke fordele og ulemper den planlagte nyordning vil bringe danskheden vil naturligvis bero på dens praktiske udformning.
20. juni De vestallierede magter gennemfører *pengereformen* i deres zoner: alle »vesttyskere« kan bytte 40 reichsmark mod 40 »Deutsche Mark«, alle andre opsparede reichsmark nedskrives til 10 % af deres oprindelige værdi.
25. juni *Sydslesvigsk Vælgerforening* oprettes. SSV er ikke tilsluttet SSF, men står som sydslesvigernes politiske organisation ved siden af den kulturelle.
SSVs bestyrelse: Formand: rektor Svend Johannsen, Slesvig; næstformand: Hermann Clausen, Slesvig.

Desuden: Samuel Münchow, Berthold Bahnsen, Hermann Olson, Johs. Oldsen og Carsten Boysen.

I foreningens program kræves oprettelsen af et særligt land Sydslesvig og en retfærdig fordeling af flygtningene over hele Tyskland. Man går endvidere ind for sikring af det kommunale selvstyre og domstolenes uafhængighed. (1.7.48).

1. juli SSF-statistik: Flensborg 28.321, Flensborg amt: 7.060, Sydtønder amt: 3.850, Husum amt: 5.871, Ejdersted amt: 3.092, Slesvig amt: 13.093, Egernførde amt: 4.844, Rendsborg Nørreamt: 3.211 (tilsammen: 69.342 medl). Den frisisk-slesvigske Forening (Forening for nationale Frashe): 4.841, distrikterne Holtenså, Priis og Friedrichsort (hvor virksomheden er standset): 553, og Rendsborg syd f. Ejderen: 637. Tilsammen: 75.373 medlemmer.

Vælgerforeningens program bliver afleveret til militærregeringen til godkendelse. Foreningen præsenterer sig som en hjemstavnsbevægelse, der har Sydslesvig som virkefelt. Den kræver landsdelens adskillelse fra Holsten og oprettelse af et særligt land Sydslesvig med egen landdag. Kulturlivet i Sydslesvig skal opbygges på frihed og ligeberettigelse for tysk, dansk og frisisk. Om selvbestemmelsen hedder det: »Sydslesvigs nutid og fremtid må formes efter den sydslesvigske befolknings vilje«.

Militærregeringens godkendelse af 5.8.48 foreligger den 6.8.48.

9. juli Ansøgningen om en tyskskrevet dansk avis afleveres til militærregeringen i Kiel.
6. aug. SSV anerkendt. Vælgerforeningens virksomhed er begrænset til den del af landet Slesvig-Holsten, der ligger nord for Ejderens gamle leje.
8. sept. Tilladelsen til at udgive et dansksindet tyskskrevet dagblad indtræffer i Flensborg.
25. sept. Første nummer af *Südschleswigsche Heimatzeitung* udkommer. Avisen kommer hver anden hverdag. Chefredaktør er Dr. H.P. Jacobsen. »Heimatzeitung« trykkes hos bogtrykker Iselt i Husum. Bladets tendens vil holde sig inden for de rammer, som SSVs program angiver. Det er ikke hensigten at skærpe den nuværende grænsekamp-polemik. »Heimatzeitung« ønsker ikke at brede sig i området syd for Ej-

- deren. Avisens første leder slutter med følgende ord:
 »Vi vil ikke angribe et eneste menneske, fordi det har en anden overbevisning end vi. Men vi vil forsvare retten til vor frihed i vor egen hjemstavn.«
9. okt. Rektor Svend Johannsen overtager posten som chefredaktør ved »Südschleswigsche Heimatzeitung.«
16. okt. Kredsagen for Flensborg amt afviser andragendet om oprettelse af en dansk folkehøjskole ved Sankelmark Sø. Landråd Friedr. Lübke erklærer: »Det drejer sig her om tysk, historisk grund, og det ville være lige så unaturligt at indrette en dansk skole her, som det ville være at rejse en tysk skole på Dybbøl.« »Vi er endnu så meget herrer i vort land, at vi aldrig vil tillade opførelsen af en dansk højskole ved Sankelmark Sø.«
- 18.-23. okt. *Rundbordskonferencen i London.* I sit afsluttende indlæg sætter Lord Henderson sydslesvigproblemet i europæisk og verdenspolitisk perspektiv. Han erklærer bl.a.: Erfaringen fra mellemkrigsårene har beklageligvis med den største klarhed vist, at intet mindretals-system kan fungere uden vedkommende lands velvilje. Det er ikke et spørgsmål om at gennemtvinge rettigheder. Erfaringen viser, at hvor der ingen velvilje består, vil de lokale myndigheder uvægerligt finde en eller anden bagvej til at gøre indgreb i disse rettigheder ... Og så længe man i Tyskland mener, at den danske politik sigter på en gang at få Sydslesvig udskilt fra Tyskland, vil det gode forhold mellem Danmark og Vesttyskland blive præjudiceret, ligesom der vil ske indgreb i mindretallets rettigheder. Såfremt den danske regering ikke ønsker ... at anmode om overdragelse af et territorium eller flytning af en befolkning nu, og såfremt den ønsker, at der skal bestå en tilfredsstillende ordning af mindretalsrettigheder i Sydslesvig ... må vi alle se den kendsgerning i øjnene, at dette på en eller anden måde må opnås med velvilje fra tysk opinion og fra den vesttyske regering, som snart vil indtage sin plads i det europæiske samfund. Vi må desuden forvente, at den tyske regering vil forlange rettigheder i Danmark for det derværende tyske mindretal i lighed med de rettigheder, som Danmark vil anmode om for det dansksindede mindretal i Tyskland. Det har utvivlsomt i de sidste år været muligt at se

ensidigt på dette spørgsmål, men ... for fremtiden vil vi alle gøre vel i at overveje, hvorledes sagen vil se ud fra den anden side.« ... »Danmark må nu betragte dette spørgsmål på en ganske anden og større baggrund ... Det vil ikke længere være muligt ... at betragte det som et provinsielt spørgsmål, isoleret fra resten af verden. Danmark må nu betragte dette spørgsmål i relation til det øvrige Europa. Europa er desværre delt ned igennem midten, og Danmark ligger nogenlunde nær skellet. Den vestlige og kristne civilisation har ryggen mod muren og står overfor en betydelig trussel fra øst. Gennem sin beliggenhed ved indgangen til Østersøen er Danmark i en kritisk stilling, og man må i Danmark ... overveje, om Danmark foruden at stå overfor denne trussel fra øst også skal dyrke et uvenskabeligt forhold til den nye magt, der nu vil vokse op mod syd ... Danmarks stilling vil i nogen grad forværres, hvis Danmark har et konstant irritationsmoment i sit forhold til Vesttyskland. »Er det ikke i virkeligheden bedre og i det hele taget mere statsmandsmæssigt at nå til en varig løsning af dette spørgsmål og begrave stridsøksen frem for at vide, at Deres nabo er overbevist om, at De prøver på at fratage ham noget af hans territorium?«.

24. okt. *Kredsvalg i Sydslesvig*

	tyske st.	danske st.	dansk %
Flensborg by	31.581	30.352	49,0
Flensborg amt	37.292	8.245	18,1
Sydtønder amt	30.670	10.113	24,8
Husum amt	32.611	9.177	22,0
Ejdersted amt	10.690	3.957	27,0
Slesvig amt	53.132	16.245	23,4
Rendsborg Nørreamt	23.576	6.764	22,2
Egernførde amt	37.132	6.153	14,2
Holtenå	7.184	1.150	13,8
<hr/>			
Sydslesvig i alt	263.868	92.156	25,9

17. dec. I det danske udenrigsministerium indledes en forhandling mellem en delegation af sydslesvigere og den danske delegation, der i oktober havde deltaget i »rundbordskonferencen« i London. Hensigten er, at

informere sydslesvigerne om konferencens resultater. Englænderne havde nemlig foreslået, at SSF »skulle opfordres til at rette henvendelse til den slesvig-holstenske landsregering med det formål at opnå en overenskomst vedrørende de rettigheder, der skal tilkomme den dansksindede befolkning, og den nødvendige sikring af deres beståen.« Englænderne ønsker, at SSF skal åbne direkte forhandlinger med landsregeringen i Kiel. Den danske regering råder sydslesvigerne til at gå denne vej.

20. dec. På et hovedbestyrelsesmøde i SSF i Flensborg beslutter man at bemyndige forretningsudvalget til at føre forhandlingerne i Kiel på »et kulturpolitisk grundlag«.

- 1949**
1. jan. *SSFs medlemsstatistik*: SSF har 68.536 medlemmer (Flensborg: 28.216, Flensborg amt: 7.032, Sydtønder amt: 3.855, Husum amt: 5.750, Ejdersted amt: 2.933, Slesvig amt: 12.859, Egerfnørde amt: 4.845 og Rendsborg Nørreamt: 3.046). Den frisisk-slesvigske forening tæller 4.805 medlemmer. Desuden findes der 553 medl. i Holtenå, Priis og Friedrichsort samt 616 i Rendsborg by syd for Ejderen. (Tilsammen 74.510).
24. febr. *Sydslesvigsk Vælgerungdom* stiftes i Flensborg med journalist Karl Christiansen som formand.
6. marts Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger omfatter 70 foreninger med 8.716 medlemmer.
14. marts SSF nedlægger en skarp protest overfor landsregeringen i Kiel i anledning af beslutningen om at omdanne de offentlige danske skoler i Flensborg og Slesvig til privatskoler fra 1. april 1949.
16. marts Et andragende om byggetilladelse for en *dansk folkehøjskole i Jaruplund* indsendes til Kiel.
29. marts SSFs hovedstyrelse afholder sin årlige generalforsamling i Flensborg. Rektor N. Bøgh Andersen vælges til formand. (Til 1957). Næstformænd: Hermann Clausen, Slesvig, Detlef Thomsen, Vinnert. Til forretningsudvalget genvælges: redaktør L.P. Christensen, landdagsmand S. Münchow, skoleinspektør H. Tychsen og sekretær Hans Ronald Jørgensen.
- SdU holder ekstraordinært sendemandsmøde i Flensborg. Til forretningsudvalget vælges en ny ledelse: Formand: Skoleinspektør Hermann Tychsen, næstformand: ingeniør J. Andersen, Slesvig, kasserer: frk. A.

- Boller, Flbg.
1. apr. De dansksprogede kommuneskoler i Flensborg og Slesvig bliver omdannet til private skoler.
30. apr. SSV (Sydslesvigsk Vælgerforening) holder sit første landsmøde i Slesvig og vælger en bestyrelse: landsformand: Samuel Münchow; næstformænd: gårdejer Waldemar Reeder, Poppenbøl, og Hermann Clausen, Slesvig. De øvrige medlemmer af landsstyrelsen er: landdagsmand B. Bahnsen, Læk, elektromester Wilh. Kühl, Rendsborg, landdagsmand H. Olson, Flbg., og landdagsmand Chr. Mahler, Havrup.
- Der vedtages enstemmigt en række resolutioner, der kræver lettelse af flygtningebyrden og virkeliggørelsen af foreningens programpunkt om Sydslesvigs adskillelse fra Holsten, og man ønsker fastslået i en kommende fredstraktat »retten for den hjemmehørende befolkning til ved en folkeafstemning til given tid selv at træffe afgørelse om Sydslesvigs statslige tilhørsforhold«.
- SSV har 27.834 medlemmer (Flensborg: 12.500, Flensborg amt: 2.700, Sydtønder amt: 2.300, Husum amt: 900, Ejdersted amt: 904, Slesvig amt 6.000, Egernførde amt: 1.100, Rendsborg amt: 763, Holtenå: 628).
5. maj Dansk Skoleforening holder sit årsmøde i Læk. 13.642 elever besøger de 66 danske skoler i Sydslesvig, og der tælles 454 børn i skoleforeningens børnehaver.
- Udviklingen siden 1946 ser således ud:
1946 ...	36 skoler og 6 børnehaver med	5.365 elever
1947 ...	50 skoler og 7 børnehaver med	9.484 elever
1948 ...	59 skoler og 7 børnehaver med	14.489 elever
1949 ...	66 skoler og 9 børnehaver med	14.096 elever
20. maj *Landdagen i Kiel vedtager »Bonn-forfatningen«.* (se 23.5.49). Ifølge overenskomsten om den vesttyske stats oprettelse skal »Bonn-forfatningen« træde i kraft, når den er ratificeret af 8 af de 11 tyske enkeltstater. 10 af landene vedtager ratificeringen i løbet af maj, mens Bayern forkaster denne grundlov. Samuel Münchow afgiver på den danske gruppes vegne følgende erklæring:
- »Grundloven for forbundsrepublikken Tyskland indeholder hverken særlige bestemmelser angående de folkelige og kulturelle rettigheder for de nationale min-

dretal eller en anerkendelse af den naturlige selvbestemmelsesret. Som følge heraf kan vi ikke give vor tilslutning til den.«

Ved afstemningen afgives der 56 ja-stemmer og 6-nejstemmer, 1 (SPD) undlader at stemme.

23. maj *Den vesttyske grundlov træder i kraft.*

Det »parlamentariske råd« i Bonn vedtog den 8. maj den endelige ordlyd af grundloven for »Bundesrepublik Deutschland«. Fire dage senere godkendes forfatningen af militærguvernørerne. Og efter at landdage-
ne har ratificeret den nye forfatning, træder den i kraft den 23.5.49.

Det nye Tyskland er en forbundsstat. I forfatningens artikel 30 hedder det, at »udøvelsen af statslig myndighed og opfyldelsen af statslige opgaver påhviler enkeltlandene, forsåvidt denne grundlov ikke bestemmer noget andet«.

Der er i Bonn-forfatningen ikke nogen paragraf, der umiddelbart tager sigte på nationale mindretal, men det hedder i artikel 2, stk. 3: »Ingen må på grund af køn, afstamning, race, sprog, hjemstavn og oprindelse, tro, religiøse politiske anskuelser lide skade eller nyde fortrin«.

Ligeledes sikres ytrings- og pressefriheden. Forsamlinger kan frit afholdes og foreninger oprettes, dog ikke, hvis formålet og virksomheden er i strid med straffeloven eller er rettet mod den forfatningsmæssige orden eller forsoningstanken. Politiske partier kan oprettes uden begrænsning, men de skal være opbygget demokratiske. Endelig fæstslår artikel 33, at enhver tysk statsborger har samme adgang til ethvert offentligt embede efter egnethed, evner og faglig ydelse.

26. maj »Dansk Kirkedag« i Sydslesvig meddeler, at der findes 73 menigheder og kredse med dansk gudstjeneste i Sydslesvig.

1. juli SSF har 66.411 medlemmer (Flensborg by: 27.724 Flensborg amt: 6.775, Sydtønder amt: 3.758, Husum amt: 5.307, Ejdersted amt: 2.660, Slesvig amt: 12.424 Egernførde amt: 4.288, Rendsborg Nørreamt: 3.475). Den frisisk-slesvigske forening tæller 4.621 medlemmer. Desuden findes der 553 medl. i Holtenå, Priis c Friedrichsort. Tilsammen 71.585).

7. juli Forhandlingerne i Kiel mellem landsregeringen og r

- præsentanter for den danske folkegruppe er afsluttet. I et officielt communiqué fastslås, at der »i vid udstrækning opnåedes enighed om de principielle punkter i en ordning, hvortil forslag fra landsregeringen vil blive forelagt landdagen på dennes næste møde«.
14. aug. *Forbundsdaysvalg.* Valget til den tyske forbundsday bringer SSV en større tilbagegang end ventet. De 75.387 stemmer er imidlertid nok til at sikre et tillægsmandat. 5 % af samtlige stemmer i Slesvig-Holsten er nødvendigt for at komme i betragtning, og resultatet blev 5,3 %.
16. aug. Landsregeringen giver tilladelse til opførelse af en dansk folkehøjskole i Jaruplund syd for Flensborg. Forstander for skolen bliver cand. mag. Jørgen Jessen.
29. aug. Ny regering i Kiel. Ministeriet Lüdemann træder tilbage og *Bruno Diekmann* (SPD) vælges til *ny ministerpræsident*. Om Sydslesvig-spørgsmålet hedder det i regeringserklæringen: »Vedrørende grænselandsarbejdet vil regeringen fortsætte den fredelige og forsonlige politik med udligning af modsætningerne som mål. Af denne grund fastholder vi nu som før erklæringen om de dansk-tyske overenskomster. Kulturarbejdet i grænselandet vil planmæssigt blive fortsat af den nye regering.«
- aug. Et studenterkursus er begyndt på Duborg-skolen med 28 deltagere.
1. sept. »Südschleswigsche Heimatzeitung« er flyttet til Flensborg og udkommer dagligt. Redaktionen udvides. Tage Jessen er chefredaktør.
22. sept. Hermann Clausen holder sin jomfrutale i forbundsdagen i Bonn. Om selvbestemmelsesretten siger han: »I regeringserklæringen og i debatten er der blevet sagt meget om forbundsrepublikkens grænser. Jeg savner imidlertid ét: Der er intet blevet sagt om en grænsbefolknings selvbestemmelsesret, således som vi kræver den i vort program, og hvorom der også tydeligt er tale i Atlantic-charta'et. Og dog hører udøvelsen af denne selvbestemmelsesret og retten til med demokratiske midler at virke herfor til de mest elementære demokratiske grundsætninger og til de grundlæggende menneskerettigheder.«
26. sept. *Kiel-erklæringen bliver vedtaget af landdagen*, kun landråden fra Flensborg amt, Friedrich Lübke, og Pe-

ter Jensen, Oksager/Angel, undlader at stemme. Erklæringen fastslår, at »Bekendelsen til det danske mindretal og dansk kultur står enhver frit. Den må hverken bestrides eller efterprøves af myndighederne«. Og mindretallets særlige interesse i at pleje dens religiøse, kulturelle og faglige forbindelse med Danmark anerkendes. De i »erklæringen« opstillede principper gælder »ifølge sagens natur også for den frisiske befolkning i Slesvig-Holsten«.

SSF erklærer: Med den i dag godkendte regeringserklæring om de dansksindede sydslesvigeres rettigheder er det endelig officielt blevet fastslået, at enhver sydslesviger ... frit kan bekende sig til danskheden og af denne grund ikke på nogen måde må stilles ringere end andre borgere ... Denne erklæring betyder fuld anerkendelse af vor bevægelse. Vi har nu også landsmyndighedernes stadfæstelse af vor ret til at arbejde for Sydslesvigs folkelige fremtid. »Enhver dansksindet sydslesviger og friser kan herefter frit vedkende sig sit nationale sindelag og arbejde for vor hjemstavns sag«.

Personregister

Aakjær, Jeppe, 36
Alnor, Karl, 76, 157
Andersen, J, 208
Andersen, Niels Bøgh, 83, 87, 198, 208
Andersen Nexø, Martin, 120
Andresen, Jens, 60
Andresen, Sigfred, 60
Andresen, Thomas, 186, 188
Andresen, W. L., 76
Baden, prins Max, 166
Baden-Powell, Sir Robert, 101
Bahnsen, Berthold, 199, 205, 209
Bernadotte, Folke, 108, 119
Bismarck, Otto v., 9
Bogensee, Julius, 37
Boldt, A. 163
Boller, A. 208f
Bording, Solvejg, 136
Boysen, Carsten, 205
Boysen-Schmidt, Alfred, 70f
Brandt-Petersen, 105f
Brodersen, Hans, 41f
Bruun, Kaj, 99
Brüning, Heinrich, 156
Budach, Peter, 42
Buhl, Vilhelm, 185
Bukh, Niels, 47
Burgwald, Ador Chr., 158, 180
Burgwald, Heinz, 140, 158
Büchert, Lorenz, 135
Bøjlesen, Katrine, 29
Bøvadt, Christian, 78
Carstens, Hans Jürgen, 162, 164
Chamberlain, Neville, 182

- Christensen, L. P., 25, 28, 91, 112, 176, 178, 184, 191, 198, 204, 208
Christensen, Niels Jepsen, 105, *131*
Christian X., 19, 24, 118, 126
Christiansen, C. C., 113, 187
Christiansen, Chr., 121f
Christiansen, Ernst, 15, 19, 20, 26, 36, 44, 91, 157, 165, 167, 168, 177, 182, 184
Christiansen, Karl, 208
Clausen, Fritz, 132
Clausen, Hermann, 186, 189, 196, 199, 204, 208, 209, 211
Dahl, Niels, 29
Diekmann, Bruno, 211
Drews, Fr., 187
Dönitz, Karl, 105, 108, 109, 111
Erik af Pommern, 9
Eskesen, Morten, 13
Eskildsen, Claus, 76, 81f
Feilberg, H. F., 29, 155f
Fink, Holger, 164
Fischer, Christoph Heinrich, 9, 155
Fischer, Heinrich, 180
Frederik VII., 14
Freudenreich, A. G., 161
Fuglsang-Damgaard, Hans, 120
Gottschalck, 198
Graae, Gomme Fr. A., 159, 160
Grau, Andreas, 156, 166
Gudme, Margrethe, 61
Göring, Hermann, 61
Hammerich, Kai, 119
Hans, Claus, 98
Hanseman, Dr. Fritz v., 52
Hansen, Bernhard, 93, 109, 112, 184, 198
Hansen, Cornelius, 38, 112, 186, 191, 197, 198, 204
Hansen, Friedrich Dinsen, 87, 88, 180
Hansen, Peter, 123
Hanssen, Dr. phil. Andreas, 45, 83, 91, 184
Hanssen, H. P., 15, 15f, 165, 166
Harck, Chr., 118f
Hasselmann, Karl, 52, 53

- Hattesen, Peter, 188
Hedtoft, Hans, 121, 135
Lord Henderson, William Watson, 206
Hermannsen, Hans, 105
Hess, Rudolf, 108
Heuss, Theodor, 151
Hindenburg, Paul v., 54, 74, 156f
Hitler, Adolf, 49f, 54, 68, 77, 83, 85, 100, 108, 156, 178, 181, 182,
183, 184
Holdt, A. C. C., 11, 162, 163
Hollensteiner, H., 38
Hostrup, Jens Chr., 15
Hönck, Wilhelm, 198
Ilper, Fr., 76, 171
Iversen, Ludwig, 186
Jacobs, L., 191, 198
Jacobsen, Dr. H. P., 205
Jensen, Dinne, 99
Jensen, Jens Marinus, 119
Jensen, J. N., 24, 99
Jensen, Peter, 211f
Jepsen, Anna, 29
Jepsen, Hans Jørgen, 29
Jepsen, Lorenz, 29
Jessen, Franz v., 119f
Jessen, Jens, 12, 13, 14, 21, 23, 26, 36, 163, 164, 165
Jessen, Jørgen, 211
Jessen, Marie, 165, 176
Jessen, Tage, 26, 176, 177, 187f, 188, 211
Johannsen, Alexandra, 14
Johannsen, Gustav, 11, 13f, 14, 162, 163, 164
Johannsen, Svend, 51, 57, 61, 93, 94, 156, 189, 191, 197, 198, 204,
206
Johnsen, M. H., 38
Jørgensen, pastor, 29
Jørgensen, A. D., 14
Jørgensen, Christiane, 69f
Jørgensen, Hans Ronald, 75, 86, 190, 208
Jørgensen, Jens, 33
Jørgensen, Jørgen, 60

- Katz, Max, 77f
Kjems, Niels, 47, 62
Klatt, Walter, 67, 141f
Kongstorp, Lauge, 97
Kracht, Dr. Ernst, 113, 181
Kristensen, Knud, 132, 135
Kronika, Jacob, 37, 40, 44, 177, 191, 197
Kühl, Wilh., 209
Köller, Ernst Matthias v., 14, 155
Larsen, Aksel, 119
Lassen, Henrik, 12, 76
Lassen, Peter, 13, 15
Lausten, L. K., 168, 170, 176
Lausten, Viggo, 91f, 92, 158, 177, 184
Lensch, Johs., 35
Lieb, Axel, 198
Lilholdt, Inge, 104
Lindemann, Georg, 107
Lindstrøm, Gustav, 60
Lohse, Hinrich, 53, 54, 178
Lorenz, Harriot, 95
Lorenzen, Karl Heinz, 56
Lorenzen, Peter, 24
Lunding, H. M., 118f, 121
Lübke, Friedr. Wilh., 14, 140, 203, 206, 211
Lüdemann, Hermann, 199, 211
Mahler, Chr., 191, 199, 209
Mathiesen, Hanni, 95f
Meng, Hans, 74, 87, 114, 128, 136
Mittag, Robert, 66
Mommsen, Fr., 61, 62, 73
Monrad, Chr. F., 11, 163
Montgomery, Bernard Law, 188
Munck, Fred. Wilh., 160
Mussolini, Benito, 39
Münchow, Samuel, 38, 48, 112, 176, 178, 187, 189, 191, 197, 199,
204, 205, 208, 209
Møller, A. P., 123
Møller, Christmas, 81, 96, 122, 123, 187
Møller, J. C., 38, 48, 52, 58, 59, 64ff, 78, 79, 98f, 112f, 129, 176, 178,

186, 187
Møller, Jens, 83
Nansen, Odd, 120
Napoleon III., 160
Nielsen, Christian, 89, 106, 114
Nielsen, J. P., 60
Nielsen, Jens Chr., 178
Nielsen, Oscar, 74
Nikolaisen, Hans, 93
Nikolaisen, mor til Hans N., 93
Nissen, Anker, 97
Nissen, Carl, 191, 198
Noack, C. W., 23, 54, 170, 181
Nordentoft, Iver, 76, 157
Oldenborg, Troels, 120f
Oldsen, Johs., 168, 171, 196, 198, 205
Olson, Hermann, 199, 205, 209
Papen, Franz v., 156
Paulsen, Erik, 78
Paulsen, Hans, 118f
Pedersen, Hans, 198
Peperkorn, Johann Leopold, 54
Petersen, August, 48, 176, 178, 179
Petersen, C. E., 198
Petersen, Carl, 180
Petersen, Daniel, 75f
Petersen, Frederik, 26, 66f, 171
Petersen, H. F., 50f, 51, 123, 182, 190, 198
Petersen, Wilh., 198
Plaetner, Jacob, 161
Pontoppidan, Henrik, 44
Povlsen, L. B., 28
Poggensee, H., 38
Pomp, overløjtnant, 89
Prien, Henry, 132
Ramsing, Julie, 21
Rasmussen, Anna, 37
Rasmussen, Knud, 47
Ravn, Christian, 37, 38
Reeder, Waldemar, 209

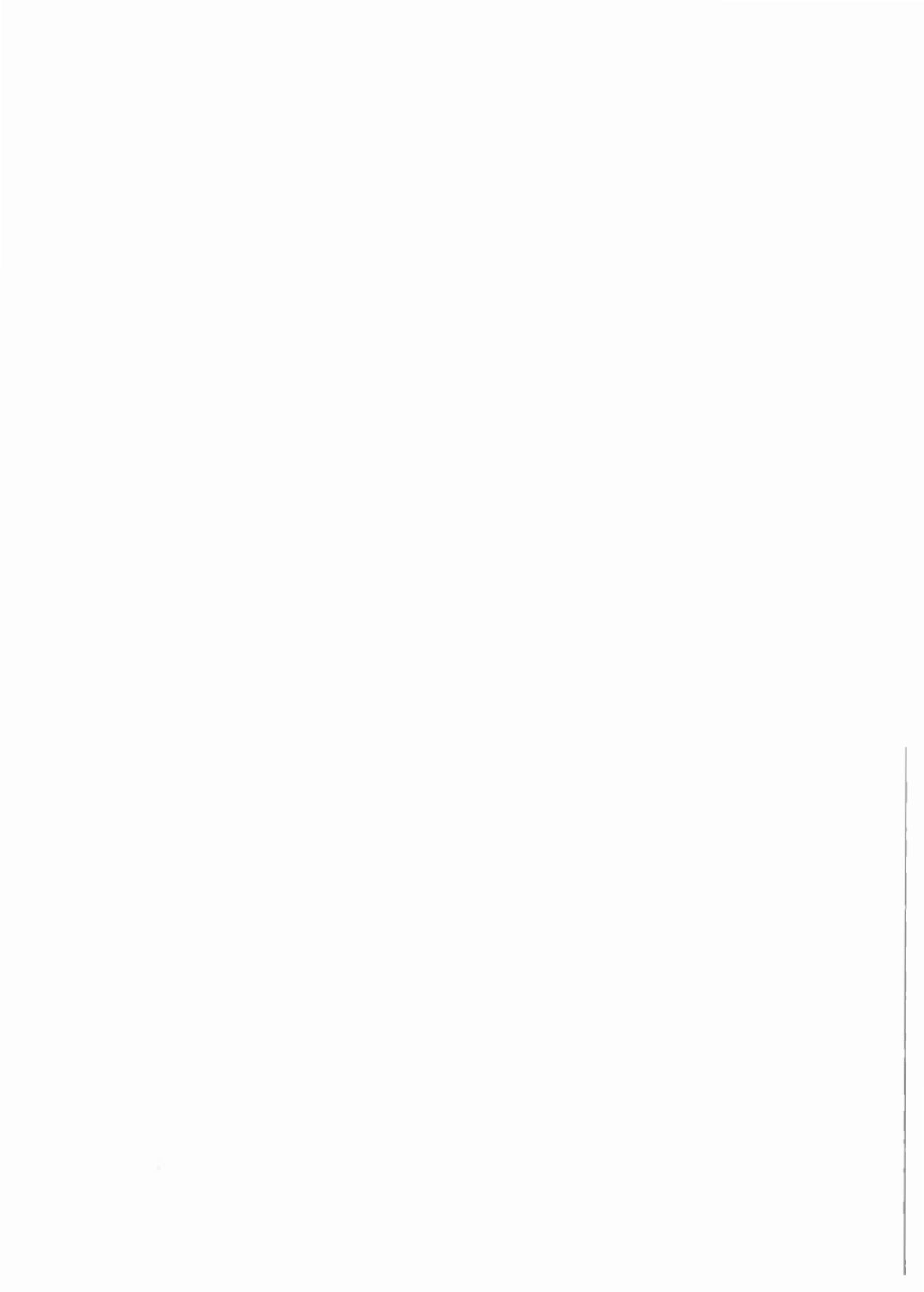
- Reventlow-Criminil, grev Eduard V., 196, 199
Rosenberg, Alfred, 53, 74
Samsonow, A. W., 157
Schirach, Baldur v., 82
Schleicher, Kurt v., 156
Schmidt, Dr. Hanno, 191
Schmidt, Ingeborg, 104
Schubert, Lars H., 111, 131, 198
Schubert, Lotte, 99, 131
Schumacher, Dr. Kurt, 192, 193
Schöler, Martin, 50f
Schöler, Steffan, 50
Siemesen, A. J., 160
Sievers, Dr. Wilhelm, 52, 53f, 179, 181
Simonsen, Hermann, 52
Simonsen, Kirsten, 69
Stresemann, Dr. Gustav, 38f
Søgaard, Jørgen, 93
Sørensen, Maren, 14, 27ff, 28
Thillerup, C. K., 161
Thomsen, Detlef, 208
Thygesen, Frants, 127, 187
Tiedje, Johs., 186
Tillisch, Fred. F., 159
Todsén, Dr. Hermann, 18
Tofte, Hans Mikkelsen, 13, 42
Tychsen, Hermann, 83, 87, 128, 130f, 131, 133f, 180, 198, 204, 208
Tønnsen, Hans, 87
Uldall, Niels, 131
Vermehren, Emil, 116, 117
Vermehren, Martin, 116, 117
Vogt, Dr. Helmuth, 198
Wehlitz, Paul, 77
Willemoes, C. A., 161, 162
Wolden-Ræthinge, Torben, 103
Wolff, Alexander, 78, 88
Wolff, Käthe, 78
Zahle, Carl Theodor, 19
Zeiler, »Unterfeldmeister«, 140
Øverland, Arnulf, 119

Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig STUDIEAFDELINGENS UDGIVELSER

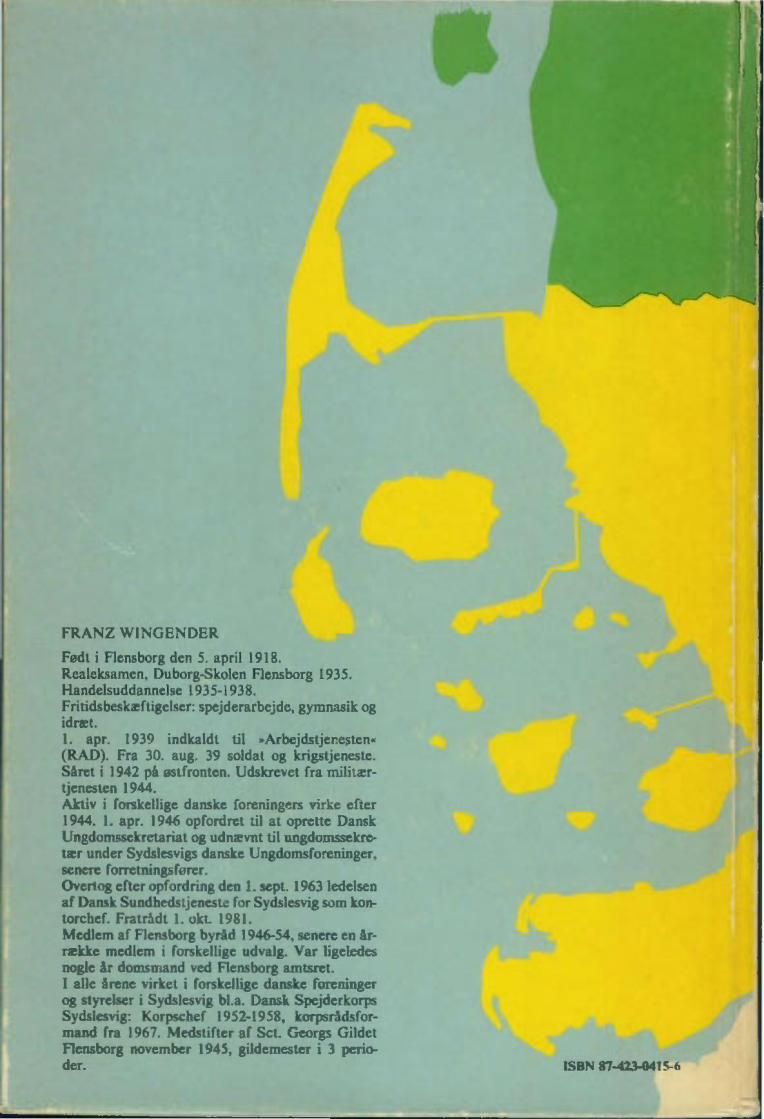
1. Hermann Clausen: Der Aufbau der Demokratie in der Stadt Schleswig nach zwei Weltkriegen. 303 s. 1966
2. H. V. Gregersen: Niels Heldvad 1564-1634. Ein Schleswiger der nordischen Renaissance – ein Bild seines Lebens und seiner Zeit. 272 s. 1967
3. Lorenz Rerup: A. D. Jørgensen. Historiker aus dem schleswigschen Grenzland. (1840-1897). 160 s. 1967
4. Vores egne vindver. Ved Poul Kürstein. 192 s. 1967 (Udsolgt)
5. Nørre og Sønder Gøs Herred. Red. af Poul Kürstein. 250 s. 1969
6. Hartwig Schlegelberger: Europa set fra den dansk-tyske grænse. 121 s. 1971
7. L. S. Ravn: Lærerne under sprogeskripterne 1851-1864. 295 s. 1971
8. Barn i Flensborg 1890-1920. Ved Poul Kürstein. 343 s. 1972 og 1973 (Udsolgt)
9. Helmut Leckband: Krigsfangelazarettet i Tamanskajagaden. 269 s. 1973 og 1974 (Overtaget af Gyldendal) (Udsolgt)
10. Søren Ryge Petersen: Dansk eller tysk? En undersøgelse af sprogforholdene i en flersproget sydslesvigsk kommune i 1973. 132 s. 1975
11. Anders Ture Lindstrøm: Landet Slesvig-Holstens politiske historie i hovedtræk 1945-1954. 200 s. 1975
12. Barn og ung i Flensborg 1920-1945. Red. af Lars Schubert og Johann Runge. 335 s. 1977
13. Paul Tappe: Det gamle Læk i billeder og tekst. 119 s. 1977
14. Egernførde bys historie. Red. Af Harald Jørgensen, Frants Thygesen og O. M. Olesen. 291 s. 1980
15. Jane Bossen/Helge Krempin: Granit i Angel. Romansk stenhuggerkunst i et sydslesvigsk landskab. 93 s. 1980 – Bogen har fået prædikateret »Godt Bogarbejde 1980«
16. Carsten R. Mogensen: Dansk i hagekorsets skygge. Det tredje

Rige og det danske mindretal i Sydslesvig. 1933-39. 374 + 69 s.
1981

17. Johann Runge: Sønderjyden Christian Paulsen. Et slesvigsk levnedsløb. 344 s. 1981
18. Paul Tappe: Det gamle Kær herred i billeder og tekst. – Die alte Karrharde in Bild und Text. 228 s. 1982
19. Franz Wingender: Mit danske liv. Baggrund og grundlag for en tilværelse som dansk i Sydslesvig 1920-1950. 218 s. 1983

FRANZ WINGENDER

Født i Flensborg den 5. april 1918.
Realeksamen, Duborg-Skolen Flensborg 1935.
Handelsuddannelse 1935-1938.
Fritidsbeskæftigelser: spejderarbejde, gymnasik og idræt.

1. apr. 1939 indkaldt til »Arbejdstjenesten«
(RAD). Fra 30. aug. 39 soldat og krigstjeneste.
Såret i 1942 på østfronten. Udskrevet fra militær-
tjenesten 1944.

Aktiv i forskellige danske foreningers virke efter
1944. 1. apr. 1946 opfordret til at oprette Dansk
Ungdomssekretariat og udnævnt til ungdomssekre-
tær under Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger,
senere forretningsfører.

Overtog efter opfordring den 1. sept. 1963 ledelsen
af Dansk Sundhedstjeneste for Sydslesvig som kon-
torchef. Fratrådt 1. okt. 1981.

Medlem af Flensborg byråd 1946-54, senere en år-
række medlem i forskellige udvalg. Var ligeledes
nogle år domsmand ved Flensborg amtsret.

I alle årene virket i forskellige danske foreninger
og styrelser i Sydslesvig bl.a. Dansk Spejderkorps
Sydslesvig: Korpschef 1952-1958, korpsrådsfor-
mand fra 1967. Medstifter af Sct. Georgs Gildet
Flensborg november 1945, gildemester i 3 perio-
der.